

KADEM
KADIN ve DEMOKRASI DERNEĞİ

HAZİRAN 2015 • SAYI 01

KADEM

Kadın Araştırmaları Dergisi

ISSN:2149-4878.

Cinsiyet Eşitliği ve Adalet Perspektifinden Türkiye’de Kadının Siyasal Alana Katılımı

Yrd. Doç. Dr. E. Sare AYDIN YILMAZ

Avrupa İçin Siyasi Enstrüman Olarak Müslüman Kadın İmajı

Prof. Dr. Ayşen GÜRCAN, Murat YİĞİT

Ailenin Karşılıdığı Temel Psikolojik İhtiyaçlar

Doç. Dr. Mustafa KOÇ

Çalışma Hayatında Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar ve Cam Tavan Algıları: Kadın Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma

Doç. Dr. Ayşe GÜNSEL, Selda KÖROĞLU, Latife DEMİRCİ

Adalet-Eşitlik Dikotomisi ve Toplumsal Bir Tip / Cinsiyet Olarak İlk Dönem İslam Toplumunda Kadın

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BİREKUL

Toplumsal Cinsiyet Tablosunda Perspektifin Eşitlikten Adalete Kayışı -Dinî Referanslar Eşliğinde Bir Okuma Denemesi-

Doç. Dr. Huriye MARTI

İslami Finans Kurumlarında Kadın Çalışanlara Yönelik Tutumun Cam Tavan Sendromu Bağlamında Analizi

Nurgül BAŞARAN, Doç. Dr. Elif NUROĞLU

kadem.org.tr

KADEM
Kadın
Araştırmaları
Dergisi

KADEM KADIN ARAŞTIRMALARI DERĐİŐİ

KADEM JOURNAL OF WOMEN'S STUDIES

Yıl/Year: 2015 Sayı/Issue: 1 Haziran-Aralık 2015 ISSN: 2149-4878

İMTİYAZ SAĞİBİ/OWNER

Kadın ve Demokrasi Derneği Adına
E. Sare Aydın Yılmaz

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/MANAGING EDITOR

Saliha Okur Gümrukçüoğlu

EDITÖRLER/EDITORS

H. Şule Albayrak, Ravza Kavakçı Kan

YARDIMCI EDITÖRLER /CO-EDITORS

Elif Aydın, Rabia Öter Candan

YAYIN KOORDİNATÖRÜ/PUBLISHING COORDINATOR

Meryem İlayda Atlas

YAYINCI/PUBLISHER

Kadın ve Demokrasi Derneği
Women and Democracy Association
Sertifika No/Certificate Number: 30716

YAYIN TÜRÜ/TYPES OF PERIODICALS

Yaygın Süreli Dergi

GRAFİK TASARIM /GRAPHIC DESIGNER

Sema Türk

BASKI /PRINTED BY

Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ő.

BASIM YERİ VE TARİHİ/ISSUE LOCATION AND DATE

Haziran (June)2015

Ak Pınar Mah. Hasan Basri Cad. No:4
Sancaktepe/İstanbul Tel: 0 (216) 585 90 00

KADEM KADIN ARAŞTIRMALARI DERĐİŐİ

Karagümruk Mah. Muhtar Muhittin Sok. TOKİ Sulukule Evleri
No:8/1 Fatih, Edirnekapi-İstanbul

T: 0 (212) 631 46 49 F: 0 (212) 532 77 64

Web: kadinrastirmalari.kadem.org.tr E-mail: kadinrastirmalari@kadem.org.tr

KADEM Kadın Araőtirmaları Dergisi hakemli bir dergidir.

Yılda iki kez yayınlanır.

Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur.

KADEM KADIN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ HAKEM ve DANIŞMA KURULU

ADI SOYADI	KURUM
PROF. DR. ÜMİT MERİÇ	YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SEVGİ KURTULMUŞ	YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ÖMER ÇAHA	İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SAMİ ŞENER	UNİVERSİTY OF HOWARD
PROF. DR. MERVAT F. HATEM	OCTOBER 6 ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MANAL ABUL HASSAN	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. NİGAR DEMİRCAN ÇAKAR	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SEMA YILDIRIM BECERİKLİ	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SONGÜL SALLAN CÜL	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. AYŞEN GÜRCAN	THE UNIVERSITY OF INDIANAPOLIS
PROF. DR. JYOTİKA SAKSENA	AVRASYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ
PROF. DR. AŞKIN AŞAN	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. NEZAHAT ALTUNTAŞ	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. NURGÜL KESER	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SUNA BAŞAK	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ALİ KÖSE	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. EJDER OKUMUŞ	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ŞABAN ALİ DÜZGÜN	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HATİCE ARPAGUŞ	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HAMZA KANDUR	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. OYA DAĞLAR	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. AHMET YÜKLEYEN	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. HURİYE MARTI	İSTANBUL ŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FAHRETTİN ALTUN	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MURAT ERDOĞAN	NIŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. PELİN SÖNMEZ	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. SEVDEGÜL MUNGAN	PENN STATE ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. KILIÇ BUĞRA KANAT	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. NURAY MERCAN	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. HİLAL CAN	İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
YRD. DR. SALİHA OKUR GÜMRÜKÇÜOĞLU	

KADEM KADIN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAYIN KURULU

ADI SOYADI	KURUM
PROF. DR. SEVGİ KURTULMUŞ	YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. AYŞEN GÜRCAN	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ÖMER ÇAHA	YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ALİ KÖSE	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. LÜTFİYE MÜSLÜMANOĞLU	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. AYSUN BAY KARABULUT	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. E. SARE AYDIN	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. AZİZE ŞAHİN	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. İDİL TAMER	İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. İLKER KIYMETLİ ŞEN	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. HASAN BASRİ YALÇIN	İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. BELMA TOKUROĞLU	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. ŞULE ÇEVİKER AY	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. BETÜL İPŞİRLİ ARGİT	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. MERVE KAVAKÇI	ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. NEBİ MİŞ	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ESRA ALBAYRAK	
DR. GAMZE AKSAN	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

İçindekiler / Contents

Makaleler / Articles

- 9 • **Cinsiyet Eşitliği ve Adalet Perspektifinden Türkiye’de Kadının Siyasal Alana Katılımı**
Participation of Women in Politics in Turkey within the Perspective of Gender Equality and Justice
Yrd. Doç. Dr. E. Sare AYDIN YILMAZ
- 33 • **Avrupa İçin Siyasi Enstrüman Olarak Müslüman Kadın İmajı**
The Image of Muslim Women as Political Instrument for Europe
Prof. Dr. Ayşen GÜRCAN, Murat YİĞİT
- 51 • **Ailenin Karşılıdığı Temel Psikolojik İhtiyaçlar**
Basic Psychological Needs Satisfied by Family
Doç. Dr. Mustafa KOÇ
- 71 • **Çalışma Hayatında Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar ve Cam Tavan Algıları: Kadın Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma**
Problems of Women in the Workforce and their Attitudes towards Glass Roof Syndrome: An Examination Research of Female Teachers
Doç. Dr. Ayşe GÜNSEL, Selda KÖROĞLU, Latife DEMİRCİ
- 111 • **Adalet-Eşitlik Dikotomisi ve Toplumsal Bir Tip / Cinsiyet Olarak İlk Dönem İslam Toplumunda Kadın**
Dichotomy Between Justice-Equality and Woman as a Social Character/ Gender in Early Period of Islamic Society
Yrd. Doç. Dr. Mehmet BİREKUL

- 131 • **Toplumsal Cinsiyet Tablosunda Perspektifin Eşitlikten Adalete Kayışı -Dinî Referanslar Eşliğinde Bir Okuma Denemesi-**
The Perspective Passing from Equality to Justice in Gender Framework -A Study Guided by Religious References-
Doç. Dr. Huriye MARTI
- 149 • **İslami Finans Kurumlarında Kadın Çalışanlara Yönelik Tutumun Cam Tavan Sendromu Bağlamında Analizi**
The Analysis of the Attitudes towards Women in Islamic Financial Institutions in the Framework of Glass Ceiling Syndrome
Nurgül BAŞARAN, Doç. Dr. Elif NUROğLU

Kitap Değerlendirmeleri / Book Reviews

- 180 • **Harem Years, The Memoirs Of An Egyptian Feminist (1879-1924)**
Huda SHAARAWI
Tercüme, edisyon ve takdim: Margot BADRAN
Değerlendiren: Nurhayat KIZILKAN
- 188 • **Değişen Türkiye'de Kadın**
Havva ÇAHA, E. Sare AYDIN YILMAZ, Ömer ÇAHA
Değerlendiren: Rabia ÖTER CANDAN
- 193 • **Dişil Dindarlık**
Zehra YILMAZ
Değerlendiren: Zülat KIR ASANATUCİ

Editörden...

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi'nin ilk sayısıyla karşınızdayız. Aralık-Haziran periyotlarında, yılda iki kez çıkması planlanan dergimiz, Kadın ve Demokrasi Derneği'nin bir yayın organıdır. Kadın çalışmalarıyla ilgili çeşitli disiplinlerdeki bilgi birikimini bir araya getirecek olan *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, düşünsel ve uygulamalı yeni bilimsel çalışmaların yapılmasına katkı sağlayacaktır. Kadın meseleleri üzerine farklı bakış açıları ve yaklaşımlar geliştirmek amacıyla, nitelikli makaleler yayınlama çabasının bir ürünü olan dergimizi dikkatinize sunuyoruz.

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, kadın meselelerine sistematik olarak sunulan tekilci yaklaşımlar yerine, kadın konusunu yeni ve farklı perspektiflerin ışığında interdisipliner bir yaklaşımla daha geniş bir akademik kitlenin ve entelektüellerin ilgisine açmayı hedeflemiştir. Ayrıca, özellikle ülkemizde kadın çalışmalarındaki hegemonik söylem ve analizlere, uluslararası akademinin kadın çalışmalarında ortaya koyduğu alternatif yönelim ve kavramsallaştırmaları da dikkate alarak eleştiriler sunmayı ve yeni kavramlar geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla dergimiz, 6 Mart 2015 tarihinde İstanbul'da "Toplumsal Cinsiyet Adaleti" başlıklı ilk akademik kongresini gerçekleştirmiştir ve bu ilk sayıda kongrede sunulan bildirilerin üçünün genişletilmiş hali yayınlanmıştır.

Bu sayıda bilimsel süreçleri tamamlanmış yedi makale ve üç kitap değerlendirmesiyle karşınıza çıkıyoruz. İlk olarak, Yrd. Doç. Dr. Sare Aydın'ın "Cinsiyet Eşitliği ve Adalet Perspektifinden Türkiye'de Kadının Siyasal Alana Katılımı" başlıklı makalesi, kadının siyasal hayata katılımının önündeki engelleri gündeme getiriyor. Kadına biçilen toplumsal cinsiyet rollerinin kadını siyasal hayata katılımdan geri bıraktığına değinen Aydın, bu soruna adalet perspektifinden bir yaklaşım geliştirilmesi gereğini savunuyor ve bu bağlamda toplumsal cinsiyet adaleti kavramlaştırmasına yer veriyor.

Prof. Dr. Ayşen Gürcan ve Murat Yiğit, "Avrupa İçin Siyasal Enstrüman Olarak Müslüman Kadın İmajı" başlıklı makalelerinde Avrupa'nın zihni kodlarındaki Müslüman Kadın imajına, bu imajı oluşturan dinamiklere ve ürettiği baskıcı oryantalist tavra dikkat çekiyorlar. Ancak, yazarlara göre söz konusu yaklaşım sadece Batı ülkelerinde değil, Türkiye ve diğer Ortadoğu ülkelerinde de geçerlidir ve yerel toplumlarda bir tür kendine yabancılaşma üretmektedir.

Doç. Dr. Mustafa Koç, Doç. Dr. Murat İskender, Araş. Gör. T. Seda Çolak, Araş. Gör. Betül Düşünceli ve Zehra Koç'un ortak çalışmaları olan "Ailenin Karşılıdığı Temel Psikolojik İhtiyaçlar" başlıklı makalede ailenin hayatta kalma, ait olma ve sevgi, güç, özgürlük ve eğlence gibi temel psikolojik ihtiyaçlardan en çok-en az hangisini karşıladığı ve sonuçların demografik özellikler açısından ne derece farklılaştığı belirlenmeye çalışılmış ve çalışma istatistiki verilerle desteklenmiştir. Araştırma sonucuna göre kadın ebeveynler, ailenin ait olma ve sevgi temel ihtiyacını karşıladığı görüşünü öne çıkarırken; erkek ebeveynler daha ziyade ailenin, hayatta kalma ihtiyacını karşıladığı görüşünü benimsemektedir.

Doç. Dr. Ayşe Günsel'in Selda Köroğlu ve Doktor adayı Latife Demirci ile birlikte kaleme aldığı "Çalışma Hayatında Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar ve Cam Tavan Algıları: Kadın Öğretmenler Üzerinde bir Araştırma" başlıklı makale, kadınların çalışma hayatında yaşadıkları sorunlara değinirken; bu amaçla eğitim sektöründeki kadın çalışanların Cam Tavan Sendromu'na yönelik algılarını yapılandırılmış mülakat tekniğini kullanarak ortaya koymuşlardır.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Birekul'a ait olan ve 6 Mart 2015'deki "Toplumsal Cinsiyet Adaleti" başlıklı akademik kongrede sunulan "Adalet-Eşitlik Dikotomisi ve Toplumsal Bir Tip/Cinsiyet Olarak İlk Dönem İslam Toplumunda Kadın" başlıklı makalede yazar, ilk dönem İslam tarihinde kadının sosyal konumunu sosyolojik bir yaklaşımla değerlendiriyor. İlk Müslüman kadın sahabelerin biyografilerinden hareketle kadınların genel toplumsal sistem içindeki yerleri dikkat çekici şekilde analiz ediyor.

Doç. Dr. Huriye Martı'nın kaleme aldığı ve 6 Mart 2015'deki "Toplumsal Cinsiyet Adaleti" başlıklı akademik kongrede sunulan "Toplumsal Cinsiyet Tablosunda Perspektifin Eşitlikten Adalet Kayışı-Dinî Referanslar Eşliğinde Bir Okuma Denemesi" başlıklı makalede ise, kadın meselelerinde eşitlik üzerinden yapılan tahlillerin tektipleştirici yapıya sahip olduğu vurgulanıyor ve kadın sorunlarının eşitlik, denge ve hakkaniyet kavramlarını da içerisinde barındıran adalet prensibi üzerinden konuşulması teklif ediliyor. Her bir kavramı adalet kavramıyla olan ilişkisi çerçevesinde analiz eden Martı, görüşlerini Kur'an ve sünnetle temellendirerek İslami bir perspektif ortaya koymayı amaçlıyor.

Nurgül Başaran ve Doç. Dr. Elif Nuroğlu tarafından kaleme alınan ve 6 Mart 2015'deki "Toplumsal Cinsiyet Adaleti" başlıklı akademik kongrede sunulan "İslami Finans Kurumlarında Kadın Çalışanlara Yönelik Tutumun Cam Tavan Sendromu Bağlamında Analizi" başlıklı son makalede ise kadınların toplumsal cinsiyete dayalı ön kabuller nedeniyle iş hayatında üst yönetim kademelerine yükselemede engellerle karşılaştıkları uygulamalı bir araştırmayla ortaya konuluyor.

Makalede İstanbul'daki İslami finans kurumlarında çalışan 139 çalışanla yapılan anketin sonuçları paylaşılırken; kadın ve erkek çalışanların tutumları üzerinden söz konusu kurumlarda Cam Tavan Sendromu'nun varlığı tartışılıyor.

Makalelerin ardından yer verdiğimiz kitap değerlendirmelerinde ise ilk olarak Mısır'ın önemli kadın liderlerinden olan Hüda Şaravi'nin hatıratı *Harem Years: The Memoirs of an Egyptian Feminist*'in Margot Badran tarafından edisyon ve takdim ilave edilmiş tercümesi yer alıyor. Nurhayat Kızılkın tarafından kaleme alınan yazıda hem Şaravi'nin hayatına hem de Şaravi'nin hayatını tetkik eden Badran'a yönelik değerlendirmeler dikkat çekiyor.

İkinci olarak, Rabia Öter Candan, Kadın ve Demokrasi Derneği Yayınları'ndan çıkan ve Doç. Dr. Havva Çaha, Yrd. Doç. Dr. E. Sare Aydın ve Prof. Dr. Ömer Çaha tarafından kaleme alınan *Değişen Türkiye'de Kadın* başlıklı kitabı ele alıyor. Bu bölümde, Türkiye'de kadının sosyokültürel, ekonomik ve siyasal durumuna yönelik yapılan etraflı bir alan araştırmasının ilginç sonuçlarına dikkat çekiliyor.

Son olarak Zülal Kır, Zehra Yılmaz'a ait *Dişil Dindarlık* başlıklı kitabı değerlendiriyor. Bu eserden de anlaşılacağı gibi, son yıllarda sosyal bilimcilerin çokça ilgisini çeken modern Müslüman kadın konusu daha uzunca bir dönem konuşulacağı, tartışılacağı ve üzerinde kalem oynatılacağı benziyor.

Dergimizin ilk sayısına katkı sunan tüm yazarlarımıza en içten şükranlarımızı sunuyoruz. Özellikle yayın kurulumuza ve makalelerin hakemlik sürecinde zaman ve zihni enerjisini vermekten çekinmeyen kıymetli hocalarımızın her birine teşekkür borçluyuz. Ayrıca, başta Kadın ve Demokrasi Derneği'nin Başkanı Yrd. Doç. Dr. Sare Aydın olmak üzere tüm KADEM emekçilerine; diğer yandan siyasete girmesi dolayısıyla yol arkadaşlığımız kısa sürmüş olsa da ilmi disipliniyle derginin ortaya çıkmasına önemli katkılar sunan Dr. Ravza Kavakçı'ya şükranlarımızı sunuyoruz. Son olarak hem şekil hem de içerik olarak dergimize yaptığı katkılardan ötürü *Lacivert Dergi* Genel Yayın Yönetmeni Meryem İlayda Atlas'a teşekkürü borç biliyoruz.

Alanında uzman kişilerin yine alanında uzman hakemlerce tetkik edilen makalelerinin yayınlandığı dergimizin ülkemizdeki kadın çalışmalarına katkı yapacağına inanıyor, bu sahada bilimsel araştırma yapmak isteyen akademisyenlere çalışmalarını değerlendirebilecekleri bilimsel bir alan açmaktan memnuniyet duyuyoruz.

Yrd. Doç. Dr. H. Şule ALBAYRAK
Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi Editörü

Cinsiyet Eşitliği ve Adalet Perspektifinden Türkiye’de Kadının Siyasal Alana Katılımı

Participation of Women in Politics in Turkey within the Perspective of Gender Equality and Justice

E. Sare AYDIN YILMAZ*

Yrd. Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve
Siyaset Bilimi Öğretim Üyesi, Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)
Kurucu Genel Başkanı

* sare.aydin@kadem.org.tr

Özet

Bu makalede kadının siyasal alana katılımının cinsiyet eşitliği ve adalet perspektifinden değerlendirmesi yapılmıştır. Kadının siyasal alandaki etkinliğine ve bu alanda karşılaştığı sorunlara değinmeden evvel, konuyu bir bütün içerisinde ele almak bakımından “toplumsal cinsiyet” kavramına değinilerek toplumdaki cinsiyet rollerinin oluşum süreçleri göz önünde bulundurulmuş ve bu kavramın toplumsal düzlemde meydana getirdiği iş bölümü üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda öncelikli olarak toplumsal cinsiyet kavramına vurgu yapmak, kamusal alanda kadının eşitsiz ve adaletsiz muameleye maruz kalmasına neden olan dinamikleri gözler önüne sermek adına önem teşkil etmektedir. Zira kadınların toplumsal hayatın hemen hemen her alanında ikincil pozisyonda olmaları durumu, siyasal alan içerisinde, özellikle niceliksel bakımdan yetersiz temsil edilmeleri sonucunu da beraberinde getirmiştir. Makalede son olarak, kadınların siyasi alana katılımları çerçevesinde adalet kavramına değinilmiş ve “toplumsal cinsiyet eşitliği” ile “toplumsal cinsiyet adaleti” kavramları arasındaki nüans açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Toplumsal Cinsiyet Adaleti, Siyaset, Kadının Siyasete Katılımı.

Abstract

In this article, participation of women in political life is evaluated out of the concepts of equality and gender justice. Before mentioning the effectiveness of women and the problems that women face in political area, the concept of gender and formation process of gender roles in the society are mentioned in order to deal with the subject as a whole. What kind of division of labour that this concept constitutes in the society is also mentioned. In this context, emphasizing the concept of gender first is much important in order to capture the dynamics that cause women transact unequal and unjust treatment. Because women's secondary position in any areas of social life also brings along the result of inadequate representation in political area. Lastly, in context of political participation of women, the concept of justice is mentioned and the difference between the concepts of "equality" and "justice" is tried to be explained.

Keywords: Gender, Woman, Gender Equality, Gender Justice, Politics, Participation of Women in Politics.

Giriş

Toplumsal hayat içerisinde kadın ve erkeğin neden farklı roller ve statüler edindiği, günümüze kadar sürekli tartışılan ve güncelliğini koruyan konular arasında yer almıştır. Bu bağlamda oluşturulan eşitlik kavramı, bu iki cinsiyet arasında farklılık gözetilmemesi gerektiğini ifade ederek, kadın ve erkeğin gerek toplumsal gerekse özel yaşantıda herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan eşit muamele görmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Fakat eşitlik kavramı bu konudaki mevcut durumu gerektiği gibi açıklayamamakta ve kadın ile erkeğin yaratılış özellikleri itibarıyla farklı oldukları gerçeğini göz ardı etmektedir. Oysa kadın ve erkeğin hayata bakışı ve bu çerçevede beklenti ve güçleri de birbirinden farklıdır. Bu makalede, iki cinsiyetin her açıdan aynı olduğunu vurgulamak üzere ortaya çıkmış olan toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının eleştirisi yapılmış ve bu bağlamda oluşturulan toplumsal cinsiyet adaleti kavramının, eşitliği de içine alacak şekilde geniş bir kavram olarak ortaya çıkışına değinilmiştir. Bu bağlamda öncelikli olarak kadın ve erkeğin toplum içerisindeki rollerini doğuştan değil, içine doğduğu toplum vasıtasıyla kazandığını vurgulayan toplumsal cinsiyet kavramına değinilmiştir. Daha sonra makalenin esas konusu olan kadının siyasal alana katılımı ve bu alana katılımında engel teşkil eden faktörlere değinilmiş ve son olarak bu alanda Türkiye'deki mevcut durum aktararak Türkiye'deki durumun Avrupa ülkeleri ile karşılaştırması yapılmıştır. Kadının siyasal alana katılımı konusunu irdelerken eşitlik ve adalet kavramları referans olarak kullanılmış ve eşitsizlik çerçevesinde ortaya çıkan mevcut durumun, eşitlik üstü adaletli ve hakkaniyetli bir biçimde yeniden yapılandırılması gerektiği argümanı ön plana çıkarılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Roller

Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklar ve bu farklılıklar sonucu ortaya çıktığı varsayılan toplumsal roller konusunda yüzyıllar boyunca birçok farklı söylem geliştirilmiş ve bu bağlamda biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet kavramları

arasında bir ayrım yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Toplumsal cinsiyet kavramı, özellikle 1980'lerden itibaren feminist tarihçiler tarafından "kadın" kategorisi yerine kullanılmaya başlanmıştır (Berktaş, 2012: 29). Toplumsal cinsiyet kavramını sosyoloji literatürüne kazandıran Ann Oakley'e göre "toplumsal cinsiyet", toplumsal açıdan erkeklik ile kadınlık arasındaki eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır. Fakat bu terimin kapsamı, ilk ortaya çıktığı andan beri, yalnızca bireysel kimliği ve kişiliği değil, sembolik düzeyde erkekliğin ve kadınlığın kültürel kalıpları ve stereotiplerini, yapısal düzeyde ise kurumlar ve örgütlerdeki cinsiyet farklılığına dayalı olarak ortaya çıkan iş bölümünü içine alacak kadar genişlemiştir (Marshall, 1999: 98). Seküler düzlemde yapılan tüm bu açıklamalar, Türkiye gibi nüfusunun % 99'u Müslüman olan bir ülkede İslam'ın kadına ve erkeğe yüklediği gerçek rollerden bağımsız, Batı kültürlerinin ortaya koyduğu oryantalist bakış açısı ile kavramsallaştırılmıştır.

Kadın ve erkek arasında toplumsal düzlemde ortaya çıkmış olan ilişkiler bütünü ve iş bölümü, özelliği bakımından ataerkil sistem şeklinde nitelendirilmektedir. Ataerkil sistemde toplum içerisinde erkekler kadınlara oranla daha baskın bir konumda bulunmaktadır. Bu sistem erkek egemenliğine dayalı olup kadınların toplum içerisinde ikinci planda kalmalarına sebep olmakta ve kendilerini gerçekleştirmelerinin önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir.

Psikanalist Nancy Chodorow kadınların ve erkeklerin farklı kişiliklerde olması ve toplumda farklı statüler edinmesini, evrensel aile yapısının özellikleriyle açıklamaktadır. Klasik aile yapısına göre çocukları büyüten kişi annedir ve baba çalıştığı için genellikle evin dışındadır. Sosyalleşme sürecinde kız çocuk anneye özdeşleşmesi gerektiği ve anneyi daima yanında bulduğu için soyut düşünce yerine somut düşünmeyi öğrenmekte, erkek çocuk ise babayla özdeşleşmesi gerekirken özdeşim nesnesi olan baba ev dışında olduğundan dolayı (çalışması nedeniyle) soyut düşünmeyi öğrenmektedir. Bunun sonucunda da erkekler kadınlara oranla daha baskın kişilikler elde etmekte, toplumdaki cinsiyet rolleri ve statüler de buna göre belirlenmektedir. Görüldüğü gibi bireylerin biyolojik özellikleri, daha küçük yaşlardan itibaren toplum içerisindeki konumlarını belirlemede ve dünyaya gelen her bireyle birlikte bu döngü devam etmektedir (Chodorow, 1999: 11). Diğer bir ifadeyle, kadın ve erkeğin toplum içerisinde farklı roller edinmeleri, farklı yaratılış özelliklerine sahip olmaları ile açıklanmaktadır. Bu özelliklerin ise öncelikli olarak toplumda çekirdek kurum niteliğinde bulunan aile içerisinde pekiştirildiği ve toplumsal hayatta da bu yönde işlevsellik kazandığı ifade edilmektedir.

Kadınların doğuştan gelen özelliklerinin bir dezavantaj gibi kullanılarak toplum içerisinde ikincil pozisyona itilmelerinin sonucu olarak ortaya çıkmış olan toplumsal cinsiyet rolleri konusunda, sosyal bilimler literatüründe oldukça kapsamlı

çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan çoğu feminist hareketin doğuşuna ve süreç içerisindeki gelişimine odaklanmış, kadınların bu bağlamda elde ettiği hak ve özgürlükler çerçevesinde elde ettikleri kazanımlar daima ön planda olmuştur. Bu makale kapsamında biz, kadınların siyasal alana ve karar alma mekanizmalarına katılımları konusundaki mevcut duruma, kadınların bu alana katılmalarının önünde engel teşkil eden durumlara ve bu alanda atılabilecek somut adımların neler olduğuna değineceğiz. Bu bağlamda kadın ve siyaset ilişkisi, seçmen kadın ve seçilen kadın argümanları üzerinden ele alınacaktır.

Kadın ve Siyaset İlişkisi

Geçmişten günümüze kadınlar, toplumda erkeklerle eşit ve adil haklara sahip olmak ve seslerini duyurabilmek adına birçok girişimde bulunmuşlardır. Kadınların bu hareketi modernleşme süreciyle eş zamanlı değerlendirilerek 18. yüzyıla kadar götürülebilir. Nitekim modernleşmenin tarihsel olarak 18. yüzyılda başladığını kabul edersek, bu tarihten itibaren temel hakları için mücadele eden kadınlar, 20. yüzyıl ile birlikte liberal bir söylem geliştirmiş ve toplumda kadın-erkek eşitliği kavramı bu dönemden itibaren görünür hale gelmiştir (Demir, 1997: 47). Kadınlar liberalizm söylemiyle kamusal alanda, daha özel bir ifadeyle eğitim, ekonomi, siyasal ve hukuki alanda eşitlik talep etmenin yanı sıra özel alanın da yeniden düzenlenmesi talebinde bulunmuşlardır. Kadınların siyasal alana katılım konusunda hak talep etmeleri ise öncelikle oy kullanma hakkına sahip olma talepleri etrafında şekillenmiştir; çünkü o dönemlerde, günümüzde ileri demokrasi düzeyine sahip olan Avrupa ülkelerinde dahi oy kullanma, yalnızca erkeklere münhasır bir hak olarak görülmektedir (Hoodfar ve Tajali, 2011: 6). Sonraki bölümlerde daha detaylı anlatılacak olmakla birlikte, laik ve seküler olması bakımından birçok Avrupa ülkesinin önünde duran Fransa ve İngiltere dahi kadına seçme ve seçilme hakkını İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra vermiştir.

Modern toplumlardaki kamusal alan ve özel alan ayrımı, kadın erkek arasında toplumsal düzeyde karşımıza çıkan ayrımcılığın en temel ilkesidir. Bu ilke sonucunda kadın ev içine "hapsedilmiş" ve kamusal alandaki her türlü faaliyet erkek inisiyatifine bırakılmıştır. Süregelen bu durumla birlikte kamusal alanda faaliyet göstermek isteyen kadınlar çalışma koşulları ve alınan maaş gibi konularda birtakım sıkıntılar yaşamışlar ve yaşamaya devam etmektedirler. Modernleşmenin kadını özgürleştirdiği argümanı kısmen geçerli olsa da, geleneksel ev içi-ev dışı kavramları, modern dönemde kamusal ve özel alan şeklinde karşımıza çıkmakta, kadınların geleneksel iş bölümüne karşı verdikleri mücadele, günümüzde farklı adlandırmalar ile devam etmektedir.

Kadınların siyasetle olan ilişki biçimleri, esasen iki argüman üzerinden yürütülmektedir. Bunlardan birincisi seçmen konumunda bulunan kadın ve siyaset ilişkisi, ikincisi ise seçilen kadın ve siyaset ilişkisi şeklinde nitelendirilebilir.

Kadınların siyasetle olan ilişkileri seçmen kadınlar üzerinden değerlendirildiğinde, seçmen kadınların siyasete çok fazla ilgi duymadıkları görülmektedir. Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) tarafından yapılan bir araştırma kapsamında kadınlara yöneltilen “Siyasetle ve siyasi konularla hangi düzeyde ilgileniyorsunuz?” sorusuna “Hiç ilgilenmiyorum” cevabını veren kadınların oranı % 39,7 ve “Pek ilgilenmiyorum” cevabını veren kadınların oranı ise % 23,4’tür. Bu iki oran birlikte değerlendirildiğinde ise karşımıza % 63,1 gibi azımsanmayacak bir oran çıkmaktadır. Yine aynı araştırma kapsamında sorulan “Size her tür imkân sağlansa, bir partiden milletvekili adayı olur musunuz?” sorusuna ise “Hayır, aday olmam” cevabını veren kadınların oranı % 58,6’dır (Çaha, Aydın ve Çaha, 2014: 257-259). Bununla birlikte seçmen kadınların oy kullanırken adayların cinsiyetini değil, parti ideolojisini ve seçilen adayların parlamentoda ne tür işler başaracağını esas alan rasyonel bir seçim yaptıkları gözlenmektedir. Örneğin yine araştırma kapsamında sorulan “Gelecek seçimde sırf kadın olduğu için bir adaya oy verir misiniz?” sorusuna kadınlar % 53,6 oranında “Hayır, oy vermem” yanıtını vermişlerdir. Buradan anlaşılacağı üzere, bir adayı tercih etme durumu söz konusu olduğunda cinsiyetçi kalıplar arka planda kalmaktadır (Çaha, Aydın ve Çaha, 2014: 259).

Kadınların siyasetle olan ilişkisi, parlamentoya seçilen kadınlar üzerinden değerlendirildiğinde ise, bu alana aktif katılan kadın sayısının yine oldukça az olduğu görülmektedir. Bu durumun çeşitli toplumlar nezdinde birçok farklı nedeninin olduğu bilinmektedir, fakat hemen hemen tüm toplumlarda geçerli kabul edilen ve kadınların siyasal alana katılımının önündeki bariyerler olarak ifade edilen birçok neden sıralanabilir.

Kadının Siyasal Alana Katılımının Önündeki Bariyerler

Türkiye’de ve diğer pek çok ülkede, kadının siyasal yaşama aktif katılımını büyük oranlarda engelleyen çeşitli toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal nedenler mevcuttur. Şüphesiz ki bunların başında geleneksel aile ilişkilerinden kaynaklanan faktörler gelmektedir. Kadınların siyasal alana aktif katılımının önündeki bariyerlerin başında, kadınların kamusal alana yetersiz katılımının bir sonucu olarak yeterli ekonomik kaynağa sahip olmamaları ile eğitim fırsatlarından gerektiği gibi yararlanamamaları gelmektedir. Bununla birlikte, toplumlarda politikanın erkek

işi olduğu yönündeki yaygın inanış, siyasetin güç odaklı erkek egemen yapıya sahip olduğuna işaret etmekte ve bu alanı ataerkil bir karaktere büründürmektedir. Ayrıca siyasal düzenin işleyiş biçimi, yani siyasi parti programlarının kadın katılımını destekleyici olup olmaması, yasal düzenlemelerdeki eksiklikler¹ ve zaman kısıtlılığı şeklinde de ifade edebileceğimiz kadınların ev ve aile ile ilgili sorumlulukları nedeniyle kamusal, dolayısı ile de toplumsal hayata katılım gösterememesi (Participation of Women in Political Life, 1999: 45) de bu durumun nedenleri arasında sayılabilir.

Kadınların siyasal alana katılım göstermelerinde, yaşanılan mekân ve önceki paragrafta bahsedildiği gibi eğitim düzeyi gibi faktörler de etkili olabilmektedir. Özellikle kırsal kesimde, düşük öğrenim düzeyine sahip kadınlar üzerinde eşlerin, babaların, erkek kardeşlerin ve hatta oğulların politik baskıları devam etmekte, kadınların politikaya aktif katılımını teşvik etmek bir yana oy kullanma hakları dahi engellenebilmektedir (Doğramacı, 1997: 141). Her ne kadar bu durumun değiştiği söylene de, aslında toplumsal hayatı töre, örf ve adetlerin şekillendirdiği daha kapalı toplumlarda, bu eğilimin devam ettiği gözlenmektedir.

Bunların dışında, kadınların siyasal alanda nicelik bakımından yetersiz olmaları, kadınların siyasete çok fazla ilgi duymaması ile de ilişkilendirilmektedir (Demir, 2015: 22). Yine "Değişen Türkiye'de Kadın" araştırması kapsamında katılımcılara sorulan "Şu anda herhangi bir vakıf, dernek, parti ya da meslek örgütüne üye misiniz?" sorusuna katılımcıların % 91,2'si "Hayır, üye değilim" cevabını vermişlerdir (Çaha, Aydın ve Çaha, 2014: 251).

Kadınların bu alana hangi sebeplerden ötürü ilgisiz olduğu da, ayrıca üzerinde durulması gereken bir meseledir. Esasen bu sebeplerin başında, cinsiyetler arası ataerkil ilişkiler gelmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, toplumsal olarak oluşturulmuş olan iş bölümü, kamusal alandaki hemen hemen her alanı erkek egemenliğine bırakmış, bunun bir neticesi olarak da kadınların yalnızca belli mesleklerde istihdam edilmeleri gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Örneğin, zabıta memurluğu toplum tarafından bir erkek mesleği olarak görülmektedir. Fakat İslamiyet'in halifelik döneminde Şifa Hatun, Hz. Ömer tarafından bir zabıta memuru olarak atanmıştır. Buradan çıkarılabilecek sonuç ise, aslında kadın ve erkek arasındaki iş bölümünün, toplumu şekillendirme noktasında güçlü bir olgu olan dinden bağımsız, kültürel ve fiziksel üstünlükleri dikkate alan erkek egemen bir biçimde oluşturulmuş olduğudur.

1 <http://haber.star.com.tr/acikgorus/siyasete-kadin-eli-gerek/haber-1021883>

Bilindiği gibi siyaset de erkek egemenliğinin oldukça görünür olduğu bir alan olması nedeniyle kapılarını kadınlara kapatmıştır ve bu alana girebilmeyi başarmış olan kadınlara da kendi eril zihniyetini aşlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla da kadınlar siyasi alana girme konusunda bir güvensizlik yaşamakta, girebildikleri takdirde ne şekilde davranmaları gerektiği konusunda birtakım tereddütler içerisine girmektedir. Bir araştırmada kadın vekillerle yapılan görüşmeler kapsamında, parlamenter sistemde yaşadıkları problemleri dile getirmeleri istendiğinde vekillerden birinin “Siyasete girerken ve onun devamında kadınları zor bir süreç bekler. Yani bir kere erkeklerin hâkim olduğu bir dünyaya, siz yeni bir kapı açıyorsunuz. Birileri o koltuklara daha önce yerleşmiş, siz diyorsunuz ki o koltuğu boşaltın, yerinize biz oturacağız. Tabii bunu kabullendirmek, erkeğin hâkim olduğu bir dünyada çok zor (CHP/B.I.)” şeklindeki ifadeleri, bu duruma somut bir örnek teşkil etmektedir (Çakır, 2013: 228).

Siyasal alana katılım seçmen kadınlar üzerinden değerlendirildiğinde, KADEM tarafından yapılan ve yukarıda örneği verilen araştırma kapsamında, kadınlara imkânlar sağlandığı takdirde siyasete aktif bir şekilde katılıp katılmayacakları sorusu sorulduğunda (Çaha, Aydın ve Çaha, 2014: 259) çoğunluğun olumsuz yanıtlar vermesinin de bu durumdan kaynaklandığı ifade edilebilir. Görüldüğü gibi kadınların siyasi alana katılımını engelleyen faktörlerin temelinde, cinsiyet kategorilerine göre oluşturulmuş olan iş bölümü vardır. Bu iş bölümü sonucunda meslek grupları da, kadın ve erkek meslekleri şeklinde kategorilere ayrılmıştır. Ayrıca özel alan içerisinde kalan kadın, eğitim ve iş gibi fırsatlardan yeterince yararlanamamış, bunun sonucu olarak da siyasi alana katılımı sınırlı kalmıştır.

Toplumlarda, kadınların modernleşme süreci ile birlikte siyasi alana daha fazla katılım gösterdikleri yönünde hâkim bir düşünce vardır. Özellikle modern hakların kazanılması yolunun Fransız Devrimi ile açıldığı ifade edilmekte ve bu devrimin ortaya çıktığı 1700'lü yıllardan önce kadının toplum içerisinde herhangi bir hakka sahip olmadığı bilinmektedir. Günümüz koşullarında değiştiği ifade edilen bu durumun, ileri düzeyde gelişmiş olan ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkelere bakıldığında, uygulamada halen değişmediği görülmektedir. Örneğin Avrupa Parlamentosu'nda 473 (% 63) erkek milletvekiline karşılık 276 (% 37) kadın milletvekili bulunmaktadır.² Bu örneğe bakıldığında, modernleşmenin beşiği olduğu kabul edilen Avrupa'da bile kadının siyasi alana katılım konusunda nicelik bakımından erkekle eşit düzeye gelemediği görülmektedir. Bununla birlikte her ne

2 “The Latest Data and all Existing Historical Data”, European Parliament, Last Update: 19/12/2014, http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/politics/eu-parliament/index_en.htm

kadar gelişmiş modern ülkelerde kadınların siyasal alana katılım oranının daha yüksek olduğu ifade edilse de, bu durumun nedeni siyasi partilerin uyguladıkları yöntemlerden ziyade, kadınların mevcut olan kamusal-özel alan ayrımını ortadan kaldırmak için kendi çabalarıyla partilere baskı yoluyla kabul ettirdikleri kota ve fermuar gibi teknik araçlardır.

Kadınlar siyasal alana katılımlarının önünde engel teşkil eden bariyerlerin dışında, bu alana katıldıkları takdirde de birtakım problemlerle karşılaşmaktadır. Esasen kadınların toplumsal alandaki konumları, uluslararası birtakım hukuki sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. Örneğin, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Türkiye tarafından 1985 yılında onaylanarak, 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. CEDAW Sözleşmesi, kadının insan haklarını koruyan uluslararası bir insan hakları anlaşması niteliğinde olup, kadına karşı ayrımcılık oluşturan kalıpları ortadan kaldırmak için ulusal eylem odaklı bir gündem oluşturmakta, kadına karşı ayrımcılığı ise, "kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir." şeklinde tanımlamaktadır. Sözleşme, kadınların eğitim, sağlık, istihdam ve seçme ve seçilme hakkı da dâhil olmak üzere, toplumsal ve siyasal hayata katılımında eşit fırsatlar ve fırsatlara eşit ulaşımı için bir temel oluşturmaktadır. Fakat tüm bu gelişmeler, uygulama aşamasına gelindiğinde birtakım problemleri beraberinde getirmiştir. Siyasi alanın erkek egemen bir yapıya sahip olması, bu alan içerisine dâhil olan kadınları zaman içerisinde ya "erkekleştirmiş" ya da onların bu alanda pasif kalmalarına yol açmıştır. Siyasi alan içerisinde "erkeklerle özdeşleşen" ve "geleneksel kadınlık rollerini devam ettiren" şeklinde iki kadın milletvekili kategorisi bulunmaktadır. Bu durumda kadın arada kalmakta ve bu alanda nasıl söz sahibi olacağı konusunda ikilem yaşamaktadır. Akal bu durumu "siyasi travestisizm" olarak adlandırmakta ve siyasal alandaki kadınların çelişkili bir durum yaşadıklarını ifade etmektedir (Akal, 1994: 22).

Günümüze kadar neredeyse tüm dönemlerde kadın milletvekilleri erkek milletvekillerinden daha yüksek eğitim düzeyine sahip olmuşlardır ve bu durum da bir diğer problem olarak karşımıza çıkmaktadır (Demir, 2015: 99). Bu problem, ataerkil toplumlarda üst düzey pozisyonlara dâhil olan kadınlarda, erkeklerde aranmayan özelliklerin aranması şeklinde ifade edilmektedir (Altuntaş, 2012: 262). Bu durum kadınların nitelik bakımından erkeklerden farklı olduğunun düşünülmesine gönderme yapmakta ve ancak yüksek eğitim almış bir kadının, sıradan eğitim almış bir erkekle eş değer görüldüğünün kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadınların siyasal alana katılımının önündeki bariyerler ve bu alana katılım gösterdikten sonra yaşadıkları problemler, kadının siyasal alana katılımında ve sürecin devam ettirilmesinde karşımıza çıkan eşitlik ve adalet ilkelerini ezen uygulamalar olarak nitelendirilebilir.

Niceliksel ve Niteliksel Temsil

Kadınların siyasal alana katılmalarını engelleyen faktörler ve süreçte yaşadıkları problemlerin yanı sıra karşımıza çıkan bir diğer konu ise temsil sorunudur. Siyasal alandaki temsil, niceliksel ve niteliksel olarak ikiye ayrılmaktadır. Niceliksel temsil kadınların parlamentodaki temsil oranına gönderme yaparken niteliksel temsil ise parlamentoya katılan kadınların, kadın problemlerine ilişkin çözüm üretme noktasında etkili çalışıp çalışmadıkları ile toplumda farklı kesimlere mensup kadınları temsil edip edemedikleri, ediyorlarsa ne şekilde ettiklerine gönderme yapmaktadır. Türkiye'de 2015 seçimlerinde parlamentodaki kadın sayısı yükselerek % 14.39'dan % 18'e çıkmıştır; ancak erkek milletvekili sayısı ile kıyaslayacak olursak bunun % 82'nin oldukça altında kaldığı görülmektedir. Bu sonuca bakılarak, siyasal alanda eşitliğin sağlanmasının öncelikli olarak nicelik bağlamında eşit temsil hakkına sahip olunması anlamına geldiği söylenebilir.

Kadınların parlamento içerisinde nicelik bakımından yeterli sayıda olmalarını sağlamak için yapılabileceklerin başında, önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi kadınların eğitim ve iş fırsatlarından erkekler kadar yararlanmasının önünün açılması ve desteklenmesi gelmektedir. Bununla birlikte kadın seçmenlerin desteğindeki artışın, partiler arasında bir rekabet ortamı yaratması da kadınların yüksek oranda temsil edilmelerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Kamusal yaşam içerisinde kadınların erkeklerden farklı çıkar ve beklentilere sahip oldukları bilinen bir gerçektir. Bu durum doğal olarak siyasal alan içerisinde de yaşanmakta, kadın ve erkek temsilcilerin farklı amaçlar doğrultusunda hareket etmelerini gerektirmektedir. Konumuz bağlamında kadın temsiline yola çıkacak olursak, parlamentoya seçilen kadınların, öncelikle toplumdaki kadınlar ve kadınların çıkarları için çalışmasının, niteliksel temsil kavramına gönderme yaptığını söyleyebiliriz. Kadınların, sınırlı oranda da olsa, siyasal alana katılım gösterdikten sonraki süreç içerisinde, kadın olma bilinci çerçevesinde aralarındaki dayanışmanın yetersiz oluşu ise, niteliksel temsil kapsamında ortaya çıkabilecek sorunlardan birisidir. Bu kimi zaman kadınlar arasındaki iktidar mücadelesinden, kimi zaman da kıskançlık gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkmaktadır (Participation of Women in Political Life, 1999: 47). Kadın olma bilinci etrafında birleşmeyip dayanışma içerisinde girmeyen kadın milletvekillerinde, kadınlık bilincinin çoğunlukla parti

bilincinin altında kaldığı gözlemlenmiştir (Yaraman, 1999: 32). Bu nedenle, kadın problemlerinin çözümü noktasında somut adımlar atılması hususunda parlamentoya giren kadınlar öncelikli olarak kadın olma bilinci etrafında birleşmeli ve kadın problemleriyle ilgili meselelere, mensubu oldukları partinin ideolojisini karıştırmadan, kadın bakış açısıyla çözümler bulma yoluna gitmelidir. Kadınların siyasal alandaki niteliksel temsilini artırmak için kadın odaklı çalışan sivil toplum kuruluşlarıyla koordineli faaliyetler yürütmeleri de bu konuda atılacak somut adımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte parlamentoya girilmiş olan kadınların, kadınların siyasal alana katılımını nitelikli bir biçimde artırmak konusunda lobicilik faaliyetlerinde bulunması da önem teşkil etmektedir. Bir sonraki aşama olarak ise farklılıklar üzerinden yola çıkılması, kadınlar arasındaki farklılıklardan kaynaklanan sorunların ortaya çıkarılması ve çözüm yollarına gidilmesi, bu bağlamda önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır (Altuntaş, 2012: 257-258).

Türkiye’de kadınların siyasi alanda sayıca az olmalarının yanı sıra farklı kesimden kadınların da niceliksel bakımdan yetersiz bir biçimde temsil edildiği görülmektedir. Örneğin 2011 seçim sonuçları göz önüne alındığında mecliste hiçbir Ermeni kadın milletvekili bulunmadığı görülmektedir. 2015 seçimleri için CHP’den aday gösterilen ve milletvekili olarak seçilen Selina Doğan, uzun yıllardan sonra meclisteki ilk kadın Ermeni milletvekili olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde başörtülü kadınların da meclise ilk kez 2013 yılında girdikleri görülmektedir. 28 Şubat sürecinde, dönemin Başbakanı merhum Bülent Ecevit’in başörtüsüyle seçilerek meclise giren milletvekili Merve Kavakçı’ya “Burası, devlete meydan okunacak yer değildir” ifadesini kullanması, yalnızca demokrasinin değil, hukukun, vicdanların ve farklı kadın kimliklerinin meclisteki temsilini yok sayarak 2013 yılına kadar geciktirmiştir.³

Tarihsel süreç içerisinde kadınların giyim tarzları üzerinde siyasi iktidarların daima bir kontrolü olmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi Cumhuriyet dönemi modernleşme faaliyetleri kapsamında “göstermelik” olarak kullanılan kadınların, kamusal alanda “modern” bir görüntü sergilemelerini sağlamak amacıyla kıyafet tarzları denetime tabi tutulmuş, kamusal alanda başörtüsü takmaları, modernliğe “aykırı” olduğu gerekçesiyle yasaklanmıştır. Bu durum Türkiye’de uzun yıllar boyunca en önemli toplumsal problemlerden biri olarak önemini korumuştur. Bu örneklerde görüldüğü üzere kadınların siyaset içerisinde yer almaya başlamalarının üzerinden uzun yıllar geçtiği halde farklı kesimleri temsil eden kadınların siyasete dâhil olması, ancak günümüzde gerçekleşmiş ve hâlihazırda gerçekleşmesi beklenen du-

3 <http://haber.star.com.tr/acikgorus/siyasete-kadin-eli-gerek/haber-1021883>

rumlardır. Dolayısıyla, farklı kesimlere mensup ve farklı kimliklere sahip kadınların siyasi partiler tarafından aday gösterilmesi, demokrasinin gelişmesi ve kadın haklarının güçlenmesi açısından son derece önemlidir. Bununla birlikte, yapılan bazı araştırmalara göre mecliste bulunan değişik partilerden kadın temsilcilerin, genellikle elit kadınlar oldukları ve toplumun bütünü temsil etmekten uzak bir profil sergiledikleri gözlenmiştir (Demir, 2015: 99). Fakat bu algının günümüzde, özellikle 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan genel seçimlerle değişmeye başladığı görülmektedir. Özellikle taşralı kadın vekillerin, siyasi partilerin çeşitli kademelelerinde uzun yıllar çalışarak meclise girmeleri, hem bu algının kırılmasına vesile olmuş hem de kadının siyasal alana katılımı konusunda yalnızca parlamentoya katılımının değil, parti teşkilatlarında yer almanın da önemli olduğunu vurgulamıştır.

Dünya geneline bakılacak olursa, kadınların siyasal alana ve karar alma mekanizmalarına katılımlarının artırılması konusunda birtakım faktörlerin önemli olduğu görülmektedir. Bu faktörlerin başında kadınların kendi demokratik hakları konusunda verdikleri mücadele gelmektedir. Kadınların bu mücadeleleri vesilesiyle siyasi partilerin de kadın politikalarının değişmeye başladığı gözlenmektedir. Dolayısıyla bu durum kadınların politik alanda etkinliğinin artmasını ve kadın problemlerine dair oluşturulan politikaların içeriğinin güçlenmesini de beraberinde getirmektedir (Çakır, 2013: 106).

Kadına Yönelik Yapılan Kamusal-Yasal Düzenlemeler

Kadınların siyasal alana katılımlarının önünde engel teşkil eden durumlara ve bu alana dâhil olduktan sonra yaşadıkları problemlere değindikten sonra, bu durumun düzeltilmesine yönelik yapılan yasal düzenlemelerin de ele alınması gerekmektedir. Çünkü bu alanda atılan adımlarla mevcut durum değişebilmekte ve kadının siyasal alandaki konumu, dönemlere göre farklılık arz edebilmektedir.

Kadınların kamusal alanda ayrımcılıklarla karşılaşmaları, esasen somut olarak karşımıza çıkmamaktadır. Diğer bir ifadeyle bu, belgelerle yahut yasalarla desteklenmiş bir durum değildir. Özellikle siyasal alana katılım konusunda, Türkiye yasalarında cinsiyet ayrımı yapan veya bu ayrımı zımnen destekleyen bir hüküm olmadığı görülmektedir.⁴ Örneğin, Anayasa'nın 67., 68. ve 70. maddelerinde yer alan, yerel seçimler ve milletvekili seçimlerinde "seçme ve seçilme", "siyasi parti kurma", "usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma", "halk oylamasına

4 <http://haber.star.com.tr/acikgorus/siyasete-kadin-eli-gerek/haber-1021883>

katılma", "kamu hizmetlerine girme" gibi haklar ile 25., 26., 28., 29., 33. ve 34. maddelerinde "düşünce ve kanaat hürriyeti", "düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti", "basın hürriyeti" ve "toplantı hak ve hürriyetleri" gibi haklar, cinsiyet, din, dil ve ırk gibi farklılıklar gözetmeksizin vatandaş olarak herkese tanınmış olan haklardır (Türkiye'de Kadın Raporu, 2014: 22).

Kadına yönelik düzenlemeler kapsamında asıl üzerinde durulması gereken konu pozitif ayrımcılıktır. Pozitif ayrımcılık sosyal devletlerin toplumsal barış ve adaleti sağlayabilmek adına toplum içerisindeki dezavantajlı gruplara yönelik uyguladığı bir politikadır. Kapsamlı bir şekilde ifade etmek gerekirse pozitif ayrımcılık, geçmiş dönemlerde ayrımcılığa maruz kalmış kesimlerin, şu an içinde buldukları konjonktürde sosyoekonomik açıdan dezavantajlı durumlarının iyileştirilmesine işaret etmektedir (Akbaş ve Şen: 169-170). Türkiye'de 2010 referandumu ile hayata geçirilen kadına yönelik pozitif ayrımcılık, kadınların bedensel ve yaratılış özellikleri göz önünde bulundurularak, kamusal hayatta farklı muameleye maruz bırakılmadan, erkeklerle eşit hak ve hürriyetlere sahip olmalarının önünün açılmasını ifade etmektedir. 2015 yılında kabul edilen Aile Paketi kapsamında çalışan hamile kadınların doğumdan önce ve sonra 8'er hafta ücretli izin hakkına sahip olmaları ve bu süre içerisinde maaşlarının net değil brüt olarak ödenmesi, kadına yönelik pozitif ayrımcılığa örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca yine çalışan hamile kadınlara periyodik olarak doktor kontrolüne gitmeleri için verilen ücretli izin de, bu kapsamda düşünülebilir.

Anayasa'nın "Kanun Önünde Eşitlik" başlıklı 10. maddesi ise, cinsiyet gözetilmeksizin tüm vatandaşlar arasında eşitliği sağlamak amacı ile oluşturulmuş olup, pozitif ayrımcılık yolunu da açmıştır (Ulucan, 2013: 381). Buna göre "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar" hükmü⁵ de pozitif ayrımcılığın önünü açan yasal dayanak şeklinde nitelendirilebilir.

Tüm bu örnekler, cinsiyetler arasındaki eşitliği göstermekte ve hukuk sistemi içerisinde cinsiyet ayrımı yapılmamasının yasal zeminini hazırlamaktadır. Özellikle son yirmi yıldır, dünyanın çeşitli ülkelerinde kadınların siyasi alanda gerektiği gibi temsil edilmelerini sağlayacak çeşitli destek politikaları da oluşturulmakta

5 <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.uc?p1=10>

ve uluslararası imzalanan birtakım sözleşmelerle “cinsler arası eşitlik”, “pozitif ayrımcılık” ve “özel önlemler” gibi bazı kavramlar her devletin kendi içerisindeki ulusal hukuk sistemlerine aktarılmaya çalışılmaktadır (Türkiye’de Kadın Raporu, 2014: 22).

Fakat tüm bu kamusal-yasal düzenlemelere rağmen, nüfusun büyük bir kısmını oluşturan kadınların siyasette, daha özelinde siyasi partilerde temsil oranının oldukça az olduğu görülmektedir. Daha açık ifade edecek olursak teorik olarak desteklenen bu durum pratik anlamda uygulamaya koyulamamıştır. Kadınların siyasete aktif bir şekilde katılmasına engel olan faktörler, esasen kadının diğer kamusal faaliyetlere katılmasına ve orada yükselmesine engel olan faktörlerden farklı değildir. Bu faktörlerin başında, yukarıda da ifade edildiği gibi, toplum içerisinde kadın ve erkeğe farklı roller verilmesi ile kamusal ve özel alanın bu rollere göre belirlenmesi gelmektedir. Yani toplumsal cinsiyet kategorilerine göre oluşturulmuş olan iş bölümü, kadınların kamusal alanda ve konumuz dâhilinde siyasi alanda karşılaştığı eşitsizliklerin ve adaletsizliğin en önemli nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶ Buradan hareketle sorunun çözümüne ilişkin olarak, kadın ve erkek ilişkisinde önemli olduğu kabul edilen eşitlik kavramını da içine alan cinsiyet adaleti yaklaşımı, tüm dünyada olduğu gibi, son yıllarda Türkiye’de de karşımıza çıkmaktadır. Kadın ve erkeğin adil temsili, kadının gerek siyasal gerekse kamusal alandaki dezavantajlı durumunun düzeltilmesi bakımından günümüzde bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Kadının Siyasal Alana Katılımında Türkiye Örneği ve Türkiye’de Modernleşme Süreci

Türkiye’de kadınların siyasal alanda hak talep etmeleri esasen Osmanlı’nın son dönemlerine kadar götürülebilir. Kadınlar bu dönemde de siyasal alanda var olabilmek adına birtakım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle İkinci Meşrutiyet döneminde kadınlar yaptıkları birçok yayımla toplum içerisinde dikkatleri üzerlerine çekebilmeyi başarmışlardır (Çaha, Aydın ve Çaha, 2014: 35). Bu dönemi takip eden süreçler içerisinde de gerek kadın haklarını savunucu, gerekse sosyal yardım amacı güden birtakım kadın dernekleri kurulmuştur. Bunlardan bazı önemlileri; Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Teali-i Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, Mamulat-ı Dâhiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi, Esirgeme Derneği, Teali-i Vatani Osmani Hanımlar Cemiyeti şeklinde sıralana-

6 <http://haber.star.com.tr/acikgorus/siyasete-kadin-eli-gerek/haber-1021883>

bilir (Demir, 2015: 95). Ayrıca 1913 yılında kurulan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, *Kadınlar Dünyası* adıyla bir dergi de çıkarmıştır. Bu derneğin en önemli özelliği ise kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olması konusunu gündeme getirmiş olmasıdır (Gökçimen, 2008: 25). *Kadınlar Dünyası* dergisi, dönemin kadın dergileri içerisinde en radikal olanı şeklinde tanımlanmaktadır. Bunun nedeni ise derginin, kadınların sosyal ve demokratik hak mücadelesini yürütecek bir araç olarak kullanılmış olmasıdır (Çakır, 2013: 407). Cumhuriyet sonrasında ise siyasal alana eğilimli olan kadınlar, kadının sosyal ve ekonomik alanlardaki katılımı ve gücünü artırmak amacıyla 16 Haziran 1923 tarihinde Kadınlar Halk Fırkası adında bir parti kurmuşlardır; fakat bu partinin kurulması engellenmiş ve Türk Kadınlar Birliği adında bir derneğe dönüştürülmüştür (Demir, 2015: 95).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise, kadınların kamusal alana çıkışlarının farklı bir biçimde gerçekleştiğini görürüz. Cumhuriyet dönemindeki modernleşme faaliyetlerinin çoğunlukla kadın üzerinden yürütüldüğü bilinen bir gerçektir. Yani kadının kamusal alanda vatandaş olarak ortaya çıkarak görünürlüğüünün artması ve kadın hakları söylemleri, Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin temel söylemlerinden biri olmuştur (Göle, 2000: 24). Bu dönemde ortaya yeni kadın figürler çıkmıştır, bunlar geleneksel, kültürel değerler ile dinî pratiklerden uzak, başörtüsü takmayan, spor müsabakalarına katılan, toplumsal alanda erkeklerle bir arada bulunmaktan kaçınmayan ve profesyonel meslek sahibi olan kadınlardır (Kır, 2014: 17). Ayrıca bu dönemde kamusal alanda faaliyet gösteren bir kadın tüm kadınsal özelliklerinden sıyrılmış, tamamen maskülen bir görünüme bürünmüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun gerekçesi ise kamusal alanın erkek egemen bir yapıya sahip olması ve erkeklerin sözünün geçtiği bir yapıda kadının hâkimiyet kurmasının mümkün olmadığı düşüncesidir. Yani kadınlar modernleşme sürecine katılım noktasında bir araç olarak kullanılmış, bu anlamda dahi toplumsal hayat içerisinde bulunmaları belirli kurallar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu durum günümüzde de halen devam etmekte ve meslek grupları kadın ve erkek meslekleri şeklinde kategorilere ayrılmaktadır. Erkek gücü ve yetkinliği gerektirdiği düşünülen mesleklerde çalışan kadınlara farklı gözle bakılmakta ve bu alanlarda çalışan kadınların da erkek meslektaşları gibi davranmaları beklenmektedir.

Türkiye'de kadınların siyasetin içerisinde kurumsal olarak yer almaya başlamaları ise esasen 1930'lu yılların başında gerçekleşmiştir. 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmış, 1935 yılında gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda kadınlar artık parlamentoya girmeye başlamışlardır (Çakır, 2013: 125). Fakat bu noktada kadınlara seçme ve seçilme hakkının neden 1924 anayasası ile değil de 1934 yılında verildiği önemli bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu konuyla ilgili iki görüş mevcuttur. Bu görüşlerden ilki Cumhuriyet'in ilanının ilk dönemlerinde vuku bulan geleneksel tepkilerin, kadınlara bu haklar verildiği takdirde daha da artmasından çekinildiği yönündedir. İkincisi ise 1930'lu yıllarda Avrupa'da siyasi yapıların farklılaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin de bu tarihte kadınlara politik haklar vererek güçlü bir duruş sergilemeye çalıştığı yönündedir (Sancar, 2012: 167). Görüldüğü gibi kadının siyasal alana dâhil edilmesi onun özel talebiyle gerçekleşmemiştir. O burada yalnızca, Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin karakteristiklerinden biri olarak yukarıda da değinildiği üzere, "göstermelik" olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de kadınlar seçme ve seçilme hakkını 1934 yılında erkeklerle eşit bir biçimde elde etmiş olmalarına rağmen bu dönemde meclise giren kadın sayısı 18 iken bu sayı ancak 2007 yılında aşılabılmıştır. Yani mecliste kadın temsil oranının artması için 73 yıl kadar uzun bir sürenin geçmesi beklenmiştir. Cumhuriyet döneminde ilk kadın milletvekillerinin meclisteki temsil oranı % 4,6 idi. 22. dönemde meclise toplam 24 kadın milletvekili girmiş ve bu oran % 4,4 olmuştur. 2007 yılında 23. dönem seçimlerinde meclise toplamda 48 kadın milletvekili girmiş ve bu oran % 9,1 ile 1934 yılından bu yana ilk defa aşılmıştır. 2011 seçimleri sonrasında mecliste 458 (% 85.61) erkek milletvekiline karşılık yalnızca 77 (% 14.39) kadın milletvekili yer almıştır. Kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmelerinin üzerinden uzunca bir zaman geçmiş olmasına rağmen, geçen zaman ve meclise giren kadın milletvekili sayısının artışı arasında bir doğru orantı olmadığı gözlenmektedir (Yaraman, 1999: 35). 2015 seçimlerinde ise meclisteki kadın milletvekili oranı % 18'e yükselmiş olmakla birlikte bu oran henüz yeterli değildir. Ancak, özellikle kadın odaklı çalışan sivil toplum kuruluşlarının kadınların siyasal alana ve karar alma mekanizmalarına katılımının artması gibi konularda yaptığı çalışmalar ve kampanyalar, toplum içerisinde, özellikle kadınlar arasında duyarlılık artışına vesile olmuştur ve bu durumun, henüz yeterli oranda olmasa da, meclise yansıdığı gözlenmiştir (Türkiye'de Kadın Raporu, 2014: 22).

Türkiye genelindeki son dört seçime bakıldığında ise meclise giren kadın milletvekili sayısında artış olduğu bariz bir şekilde görülmektedir. Avrupa ülkelerinde kadınların parlamento içerisinde sayılarının artması kota ve fermuar yöntemleriyle sağlanırken, Türkiye'de, özellikle AK Parti döneminde bu durum tamamen parti yönetimi ve 2014 yılına kadar partinin genel başkanı olan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın şahsi desteği ile doğru orantılı gitmiştir. Ancak bu durum dahi, kadınların parlamentoya girdikten sonraki süreç içerisinde kalıcı olmalarını sağlamak açısından yetersiz kalmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün Haziran 2014'te hazırladığı "Türkiye'de Kadın" ra-

poruna göre ilk seçimin yapıldığı 1935 yılından 2011 yılına kadar yapılan seçimlere göre parlamentoda bulunan kadın milletvekili sayısı ve oranının yıllara göre dağılımı, aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir;

Tablo-1: Türkiye'de 1935-2011 Yılları Arası Kadınların Parlamenteoya Katılım Oranları

Seçim yılı	Parlamentodaki milletvekili sayısı	Kadın milletvekili sayısı	Toplam içindeki pay (%)
1935	395	18	4.6
1939	400	15	3.8
1943	435	16	3.7
1946	455	9	2.0
1950	487	3	0.6
1954	535	4	0.7
1957	610	7	1.1
1961	450	3	0.7
1965	450	8	1.8
1969	450	5	1.1
1973	450	6	1.3
1983	400 (1 boş)	12	3.0
1987	450	6	1.3
1991	450	8	1.8
1995	550	13	2.4
1999	550	22	4.0
2002	550	24	4.4
2007	550	50	9.1
2011	550	79	14.4

Kaynak: Türkiye'de Kadın Raporu, 2014: 23

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, bazı dönemlerde meclise giren kadın milletvekili sayısının artması ya da azalması, çeşitli faktörlere bağlanabilmektedir. Örneğin 1935-1946 yılları arasında meclisteki kadın sayısının, takip eden dönemlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise, Cumhuriyet dönemindeki modernleşme faaliyetlerinin, çoğunlukla kadın üzerinden yürütülmüş olmasıdır. Cumhuriyet dönemi modernleşme projesine göre modern görünümlü, elit ve meslek sahibi olan kadınlar, modern ve laik değerlerin benimsenmesi sürecinde siyasal iradenin de simgesi konumunda bulunmuşlardır (Çakır, 2013: 125). Bunun dışında, ülke rejiminde kriz yaşandığı dönemlerde de parlamentodaki kadın sayısında artışlar gözlenmiştir. Benzer şekilde bunun nedeni de, meşruyet sağlamaya ihtiyaç duyulduğu dönemlerde kadınların simgesel bir öneme sahip olması nedeniyle ön planda tutulmuş olmalarıdır (Çakır, 2013: 127).

Türkiye’de Cumhuriyet döneminde kadınların seçme ve seçilme hakkı kazanmalarından bu yana, hükümetlerde yer alan kadın bakan sayısı da oldukça sınırlıdır. İlk kez bir kadının bakanlık görevi üstlendiği hükümet, 12 Mart döneminde kurulan partiler üstü hükümettir (Prof. Dr. Türkan Akyol-Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı) ve bunun gerçekleşmesi için, kadınların seçme ve seçilme hakkı elde etmelerinden bu yana 37 yıl geçmesi gerekmiştir. 1974 yılında ise Nermin Neftçi, 17 Kasım 1974-31 Mart 1975 tarihleri arasında dışarıdan Kültür Bakanlığı yapmıştır (Çakır, 2013: 129). 1993 yılında ise Türkiye’de ilk kez bir kadın (Tansu Çiller) Başbakan olarak iş başına gelmiştir ve sonrasında Başbakanlık koltuğuna oturan bir başka kadın olmamıştır. 2011 yılındaki seçim sonuçlarına bakıldığında ise Bakanlar Kurulu’ndaki toplam 26 bakandan yalnızca bir tanesinin kadın olduğu görülmektedir (Ayşenur İslam-Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı).

Türkiye esasen kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan ilk ülkeler arasında yer almaktadır. Bu dönemde diğer pek çok ülkede bunun örneğini görmek mümkün değildir (Gökçimen, 2008: 5). Örneğin Fransa ve İtalya kadınlara seçme ve seçilme hakkını İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra verirken İsviçre bu hakkı kadınlara ancak 1971 yılında vermiştir (Çakır, 2013: 103-104). Çoğu Avrupa ülkesinin günümüzdeki durumuna bakıldığında da kadınların siyasal alana katılım noktasında erkeklerle oranla geride kaldıkları görülmektedir.⁷ Örneğin, Avrupa ülkelerinde kadınların parlamentoya katılım oranları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir;

Tablo-2: Avrupa Ülkelerinde Kadınların Parlamentoya Katılım Oranları

	President	Members			
		Women (N)	Men (N)	Women (%)	Men (%)
EU-28	11W 30M	2601	6975	27	73
Belgium	W	86	123	41	59
Bulgaria	W	49	191	20	80
Czech Republic	M	54	227	19	81
Denmark	M	69	110	39	61
Germany	M	256	443	37	63
Estonia	M	20	81	20	80

7 “The Latest Data and all Existing Historical Data”, European Parliament, Last Update: 19/12/2014, http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/politics/national-parliaments/index_en.htm

	President	Members			
		Women (N)	Men (N)	Women (%)	Men (%)
Ireland	M	45	181	20	80
Greece	M	63	237	21	79
Spain	M	232	384	38	62
France	M	239	682	26	74
Croatia	M	39	112	26	74
Italy	W	284	653	30	70
Cyprus	M	8	48	14	86
Latvia	W	18	82	18	82
Lithuania	W	33	107	24	76
Luxembourg	M	17	43	28	72
Hungary	M	20	178	10	90
Malta	M	9	61	13	87
The Netherlands	W	83	142	37	63
Austria	W	74	170	30	70
Poland	M	120	437	22	78
Portugal	W	72	158	31	69
Romania	M	68	504	12	88
Slovenia	M	37	92	29	71
Slovakia	M	30	120	20	80
Finland	M	84	116	42	58
Sweden	M	152	197	44	56
United Kingdom	W	340	1096	24	76
Macedonia, the former Yugoslav Republic of	M	33	59	36	64
Turkey	M	77	459	14	86
Republic of Serbia	W	84	166	34	66
Iceland	M	26	37	41	59
Liechtenstein	M	5	20	20	80
Norway	M	65	103	39	61
All countries	12W 35M	2891	7819	27	73

Tablodan da anlaşılacağı üzere, dünya genelinde siyasi alanın yapısı da erkek egemen bir özellik göstermektedir ve bundan dolayı kadınların bu alana katılımı desteklenmemekte; bu alana katıldıkları takdirde erkek egemen söylemi benimsemeleri gerektiği düşünülmekte ve bu yapı içerisinde tıpkı bir erkek gibi davranmaları beklenmektedir. Fıtratına ters düşecek şekilde erkek gibi davranmayı yahut erkek egemen söylemi benimsemeyi reddeden kadınlar ise başarısız görülmekte ve bu alana "uygun" olmadıkları suçlaması ile itham edilmektedir. Bu durumun aşılabil-

mesi için öncelikli olarak kadınlardan yaratılışlarına ters düşecek şekilde davranmalarının beklenmemesi ve bu doğrultuda adalet, ölçü ve denge çerçevesinde bir muamele görmeyi hak ettikleri düşüncesinin toplum tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte kadın ve erkeğin özde bir ancak tabiatı bakımından farklı oldukları kabul edilerek iş bölümü kavramının ve sosyal rollerin eşitlik üstü adaletli bir biçimde yeniden yapılandırılması yoluna gidilmelidir. Bu bağlamda oluşturulan “toplumsal cinsiyet adaleti” “kadının bir yandan geleneksel değerlerden, bir yandan da bizzat moderniteden kaynaklanan mağduriyetini giderecek bir yaklaşıma dikkat çekmek anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım, kadının doğası ile ters düşmeden toplumsal hayatta sağlıklı bir şekilde var olmasını sağlayan adalet anlayışıdır.” (Yılmaz, 2015: 115).

Dünya genelinde siyasi alanda oldukça başarılı olmuş kadın örnekleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri de “Demir Leydi” olarak tanınan Margaret Thatcher’dır. İngiltere’nin ilk kadın Başbakanı olan Thatcher için “dünya siyasetine yön vermiş kadın” tanınması yapılmaktadır. Thatcher dış dünyaya kulaklarını tıkayarak kendi çizdiği yoldan yürümüş ve birçok erkek siyaset adamına da fikirleri ve icraatları ile örnek olmuştur. Fakat tüm bunlara rağmen Thatcher’in görünüşüne bakıldığında saçlarının her dönemde kısa olduğu ve kullandığı kıyafetlerin cinsiyet özelliklerini yansıtmaktan uzak bir şekilde sade olduğu görülmektedir. Önceki paragrafta bahsedildiği gibi siyasi alanda aktif olan ve dahi önemli başarılar elde eden kadınlar, bunu ancak “erkek egemen alan”ın doğasına “uygun” davranarak gerçekleştirebilmişlerdir. Ancak bu algının, zaman içerisinde yıkılmaya başladığını söyleyebiliriz. Örneğin, Avrupa Parlamentosu’nda milletvekili olan Licia Ronzulli 2010 yılında meclise 40 günlük bebeğiyle birlikte gelerek, çalışan kadınlar için hak talebinde bulunmuştur. Ronzulli’nin meclise bebeğiyle birlikte gelmesi ve bu alanda kadınlık özelliklerini korumaya çalışarak var olmak istemesi, aslında siyasi alanda erkeksileştirilmiş kadın figürünün ötesine geçilmeye başlandığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Ataerkil karaktere sahip toplumlar içerisinde kadının siyasal alana katılımı yasalarla güvence altına alınmış olsa bile bu durum pratikte uygulamaya geçirilmiş değildir. Toplumumuzda meclisteki kadın oranı erkek oranından halen oldukça azdır. Yukarıda bahsedildiği üzere kadınların erkek alanı olan siyaset içerisinde aktif olmaları genellikle toplumdaki bireyler ve dahi meclis içerisindeki vekiller tarafından desteklenmemekte; bu alana dâhil olan kadınların da derhal egemen söylemi benimsemeleri gerektiği düşünülmekte ve ataerkil alanın yapısına uygun davranışlar sergilemeleri beklenmektedir. Esasında kadınların hayata bakışı ve yaşam biçimleri erkeklerinkinden farklıdır ve toplumun her alanında kadının yaşantısını iyileştirme yönünde atılacak olan adımlar, bu farklılığı adalet perspektifinden kabul etmek suretiyle atılmalıdır.

Mecliste kadın oranının artırılması, hem demokrasinin gelişmesi hem de kadının kamusal hayatta efektif çalışmalar gerçekleştirmesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca mecliste daha fazla kadın temsilcinin bulunması, kadının hayatını kolaylaştıracak ve kadın bakış açısına sahip politikaların üretilmesinin de önünü açacaktır. Fakat bunun için öncelikli olarak hâkim söylemin değişmesi ve kadının kadın bakış açısıyla siyaset yapabilesinin önünün açılması ve desteklenmesi gerekmektedir.

Eğer günümüz postmodern toplumlarında demokrasiden bahsediliyorsa ve bu demokratik yaklaşımın toplumdaki her kesim için adaletli bir biçimde uygulanması isteniyorsa; adalet kavramı öncelikli olarak toplumdaki iki temel cinsiyet (kadın-erkek) üzerinden yürütülmelidir. Bu iki temel cinsiyet arasında adalet sağlanması, toplum içerisinde farklı kesimlerden bireylere adalet sağlanmasını da beraberinde getirecektir. Aynı zamanda kadınların sosyal yaşam içerisinde her alana aktif katılımları desteklenmedikçe ve karar alma mekanizmalarının her düzeyine cinsiyet ana yaklaşımı (gender mainstreaming) yerleştirilmedikçe, toplumsal düzeyde istenilen kalkınma seviyesine ulaşılması konusunda yaşanan sıkıntılara çözüm bulma süresi de gecikecektir.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2014). *Türkiye'de Kadın Raporu*. Ankara.
- Akal, C. B. (1994) *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*. Ankara: İmge.
- Akbaş, K. ve Şen, G.İ. (2013). Türkiye'de Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık: Kavram, Uygulama ve Toplumsal Algılar, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,13. 165-189.
- Altuntaş, N. (2012). *Türkiye'de Farklılıklarına Rağmen Kadınlar: Post-feminist Çağda Türkiye'de Farklı Kadın Konumları*. Ankara: Orion.
- Anayasa'nın 10. Maddesi, Kanun Önünde Eşitlik. Erişim Tarihi: 18 Haziran 2015. <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.uc?p1=10>
- Aydın Yılmaz, E. S. (2015) A New Momentum: Gender Justice in the Women's Movement, *Turkish Policy Quarterly*, 13(4). 107-115.
- Berktaş, F. (2012). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis.
- CEDAW Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi. 1. Md. Erişim Tarihi: 20 Mart 2015. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>
- Chodorow, Nancy. (1999) *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. England: University of California.
- Çaha, H. Aydın, E. S., Çaha, Ö. (2014). *Değişen Türkiye'de Kadın*. İstanbul: KA-DEM.
- Çakır, S. (2013). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis.
- Çakır, S. (2013). *Erkek Kulübünde Siyaset*. İstanbul: Versus.
- Demir, Z. (1997). *Modern ve Postmodern Feminizm*. İstanbul: İz.
- Demir, Z. (2015). *Türkiye'de Kadın ve Siyaset*. Ankara: Kadim.
- Doğramacı, E. (1997). *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*. Ankara: İş Bankası.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi. *Ya-sama Dergisi*,10. 5.

- Göle, N. (2000). *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri*. İstanbul: Metis.
- Aydın Yılmaz, Sare. "Siyasete Kadın Eli Gerek", *Star Açık Görüş*. Erişim Tarihi: 12 Haziran 2015. <http://haber.star.com.tr/acikgorus/siyasete-kadin-eli-gerek/haber-1021883>
- Hoodfar, H. and Tajali, M. (2011). *Electoral Politics: Making Quotas for Women, Women Living Under Muslim Laws*. London. UK.
- Inter-Parliamentary Union. (1999) *Participation of Women in Political Life*. Series "Reports and Documents". Geneva.
- İş Kanunu. Erişim Tarihi: 18 Haziran 2015. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4857.html>
- Kır, Zülal. (2014). Türkiye'de Değişen Muhafazakârlık: Acıbadem Örneği. (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Sancar, S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim.
- "The Latest Data and all Existing Historical Data", European Parliament, Last Update: 19/12/2014, Erişim Tarihi: 10 Haziran 2015. http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/politics/eu-parliament/index_en.htm
- Ulucan, D. (2014). Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15. Özel Sayı. 369-383.
- Yaraman, A. (1999). *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili*. İstanbul: Bağlam.
- "98 Kadın Milletvekili Başarı Değil". Erişim Tarihi: 16 Haziran 2015. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150608_kadin_kader_gs2015

Avrupa İçin Siyasi Enstrüman Olarak Müslüman Kadın İmajı

The Image of Muslim Women as Political Instrument for Europe

*Ayşen GÜRCAN**

Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

*Murat YİĞİT***

İstanbul Ticaret Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Merkezleri

* agurcan@ticaret.edu.tr

** myigit@ticaret.edu.tr

Özet

Batı Avrupa'nın kendi iç dinamikleri ve tecrübelerinin bir ürünü olan modern Batı düşüncesi, değişen insan algısına bağlı olarak yeni bir birey ve toplum tasavvuru geliştirmiştir. Bu tasavvur içerisinde erkek gibi kadının konumu da yeniden şekillenmiştir. Toplumsal cinsiyet gibi okumalarla hali hazırda kimliği ve toplumdaki işlevi restore edilen kadın bireyin varlığı, özellikle Batı'da kalkınma sürecine katılımı üzerinden değerlendirilmektedir. Avrupa'nın ve daha siyasi çerçeveden ele alacak olursak Avrupa Birliği'nin gerek aday ülke Türkiye, gerekse de iş birliğinde buldukları diğer Müslüman ülkelerdeki Müslüman kadınlar hakkındaki çoğunlukla neo-oryantalist saptamaları da bu kalkınmacı/medenileştirici perspektiften beslenmektedir. Kalkınmacı ve toplumsal cinsiyetçi söylemin Müslüman kadınlardan değişim taleplerinin, Avrupa'nın sık sık gündeme gelen siyasi bir enstrümanına dönüşmüş olması, meselenin arka planına bakmamızın gerekliliğini ortaya koyuyor. Hızlı biçimde dünyevileşme, ekonomik üretime katılım ve toplumsal cinsiyeti eşitlik yoluyla bertaraf etme gibi taleplere muhatap olan Müslüman kadınlar, dinleri ile dünyevi hayatları arasında yabancılaşma tehlikesi ile baş başa bırakılıyorlar.

Anahtar Kelimeler: Batıda İnsan Algısı, Oryantalizm, Müslüman Kadın, Kalkınma, Avrupa, Toplumsal Cinsiyet.

Abstract

Modern Western thought, the product of internal dynamics and experience of Western Europe, depending on the changing perception of human, developed a new view of individual and society. The positions of man and woman were reshaped within this concept. As the gender studies restore woman's identity and role in the society, especially in the West this has been evaluated with its inclusion to the development process. European and more politically European Union's neo-orientalist view points towards Muslim women in both candidate countries such as Turkey and Muslim majority countries, derive from this similar developmental/civilizer perspective. The demand for change of Muslim women in the developmental and gender discourse became a political instrument for Europe which requires us to discuss the background of this debate. Confronting with such demands as, rapid secularization, participation to the economic production and elimination of gender through equality, Muslim women face the threat of alienation between their religion and daily affairs.

Keywords: Human Perception, Orientalism, Muslim Women, Development, Europe, Gender.

Giriş

Genelde Batı dünyası, özelde de Avrupa ülkelerinin “Müslüman Kadın” veya “Doğulu Kadın” algısını inşa eden dinamikleri anlamak, modern Avrupa düşüncesi ve bu düşüncenin insanı tanımlama biçimini doğru kavramaya bağlıdır. Modern Avrupa’yı üreten düşünsel altyapı, bir evrim mekanizmasını esas alır ve bu evrimin vardığı son nokta, Avrupamerkezciliğin de etkisiyle, Avrupalı insandır. Bu sebeptendir ki, Avrupa sömürgeciliğinin yegâne ideali, Avrupa dışındaki ilkel (primitif) toplumlara medeniyet ihraç etmek olmuştur. Avrupa’yı medeniyetin tek temsilcisi olarak tanımlayan bu oryantalist okumanın en olumsuz sonuçlarından birisi de, dış dünyada yaşayan insanların problemlili ya da eksik bir kimliğe ve ortama sahip olduğu ön yargısının mutlaklaştırılmasıdır.

Batı dünyasının kendine göre daha ‘Doğu’da olan ve farklı olan toplumlara bakışının analizi öncelikle, kendi dünyasındaki temel değerlere yüklediği anlamlar ve bu anlamlardaki değişimle anlaşılabilir. Özellikle son yüzyılda başat ülkelerin diliyle oluşturulmaya çalışılan bazı temel kavramların (özellikle kadın ve kadın perspektifi) sıklıkla kullanılması ve tanımlanmasının altında yatan sebeplerle analiz edilmesinde fayda vardır.

Aydınlanma Çağı ve Sonrası Avrupa’da Değişen İnsan Algısı

Hem Avrupa hem de dünyanın geri kalanı için keskin bir dönüm noktası olan Aydınlanma Çağı ürettiği modernite ile insan algısını ontolojik kökenlerinden ciddi bir dönüşüme uğratmıştır. Avrupa Ortaçağı’nda skolastik düşüncenin ve kilisenin egemen olduğu ülkelerde Hristiyanlığın baskısını üzerinde hisseden bireylerin/kitlelerin tepkiselliğiyle Kalvinizm ve Lutheryan düşünce gibi yeni din yorumları ortaya çıkmış, bu yorumlar klasik Batı düşüncesini temelden sarsarak yeni bir varoluşsal çerçeve üretmişlerdir. Bu süreçte Avrupalı Hristiyan toplumlarda “ada-

letin sağlanabilmesi ve kalkınmanın" gerçekleşebilmesi için ruhban sınıfın egemenlik alanı daraltılarak kutsal metinlere doğrudan erişim ve yorum çıkarmanın esas alındığı bir insan iradesi söz konusu olmuştur. İnsan iradesi meselesi ise ilk olarak, Aydınlanma'dan önce, baskıcı ve anlaşılmaz bir Tanrı'ya karşı, insanın kendi kaderini kendisinin belirlemesi için kendi aklını kullanarak doğruyu bulacak şekilde yaratan bir Tanrı imgesinin oluşturulduğu Rönesans'ta gündeme gelmiştir (George, 2003: 8-12). Bu şekilde ortaya çıkan irade tartışmaları, kilise çevrelerinde hümanizm fikrinin doğmasına neden olacak ve zamanla Hristiyanlığın din otoritesini zayıflatarak, "her şeyin kendisi için olduğu ve yine her şeyi yapmaya muktedir bir insan" algısı ve "birey" in kavram olarak oluşumunu ve anlamsal düzlemde kabulünü temin edecektir (Alan, 2014: 438). Sosyal refahın ve kalkınmanın önemine sık sık vurgu yapan reformistler bu yolla bireyselliğin ve modern kapitalizmin temellerini atmışlardır (Uçan, 2014: 270-271). Modern dünyada kendini gösterebilmiş fikirlerin neredeyse tamamının hümanizmden doğması da, Aydınlanma döneminde oluşan insan algısının modern düşünceye ne ölçüde temel teşkil ettiğinin en önemli kanıtıdır. Diğer yandan, Avrupa'da dinin egemenliğini ortadan kaldıracak olan hümanizmin kiliselerden ve Thomas More, Erasmus gibi rahipler eliyle çıkması da çarpıcı bir gelişme olarak karşımıza çıkar.

Aydınlanma dönemi Batı aydını "her lezzete layık tek varlık olduğunu" düşündüğü insanın doğaya da egemen olması gerektiğini söyler. Hazcılığı, hazlarını tatmin edebilmek için çok çalışmayı ve dünyevi (seküler) hırsları destekleyen Protestanlık ve alt kolu olan Kalvinizm, dünyevi menfaatleri dinin bir gereği sayarak liberalleşme ve bir sekülerleşme sürecinde teolojik bir zemin de hazırlamışlardır. Weber'in şu sözü bu yeni ahlak formunu açıklayıcı mahiyettedir: "Dürüstlük kullanışlıdır, çünkü krediyi garanti altına alır; aynı şekilde dakiklik, çalışkanlık ve tutumluluğun da erdem olmasının nedeni budur" (Uçan, 2014: 269). Bu haliyle ahlakın içe dönük değil, dışa dönük ve şekilci olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Yahudi-Hristiyan ve Antik Yunan-Roma (Antik Yunan mirasının, yeni insan algısının oluşumuna etkisi ile ilgili örneklerden biri, Aristo'nun "insan düşünen bir hayvandır" aforizmasıdır) olmak üzere iki ana akıma dayanan modern Batı düşüncesi, böylelikle dünyevi tarafı ağır basan Yahudi kültürünün de etkisi altına girmekteydi. Cemil Meriç bu bütünleşmeyi "Yunan felsefesi, Latin hukuk anlayışı ve judeo-kretien teoloji aynı potaya döküldü" sözleriyle anlatır (Meriç, 1980: 26-29). Nitekim muharref Tevrat'ın ilk sayfasında insanın varoluş nedeni Kalvinizm ve Kapitalizmle paralel şekilde, "mal ve evlat sahibi olmak" şeklinde tanımlanmaktadır (Tekvin (Yaradılış) Bölümü, 8). Adam Smith ve diğer klasik dönem iktisatçıların, insanı *homo-economicus* olarak göstermeleri de bu insan algısını sürdüren ve pekiştiren bir gelişmeydi. Modern Batı düşüncesi, insanı iktisadi faaliyetleri üzerinden tanımlayan, insan olmağını üretim ve tüketimi üzerinden değerlen-

diren bir zihniyet etrafında şekillendi. Hâkim kapitalist anlayışta ancak üretimi ve tüketimi artıracak çaba erdem olarak kabul edilir. Bu sebeptendir ki, insanın varoluşunun temel dinamiği hazlardır. Sadece maddi menfaatler ve hazların hedefe konulması ile dünyanın ve insanın sadece fizik bir durumdan ibaret olduğu varsayan modern Batı aydını metafizik olanın reddini daha kullanışlı bulmuştur. Şu durumda erdemim kim için ve neden olması gerektiği sorusu da ortada kalmıştır. Varlığı; üretime katılım ve tüketimle kanıtlanabilen insanın gündelik hayatındaki faaliyetleri de bu tanımla ilintili şekilde gelişir. Söz gelimi, eğitim almakta olan insan “nitelikli iş gücü” adaydır. Eğitim aldığı halde üretime katılmayan/katılmayayı tercih eden insan modern dönemde erdemli kabul edilmez ve sorunsallaştırılır. Örneğin, okula gidemeyip çalıştırılan çocukların bu durumu, vicdani açıdan değil, piyasanın nitelikli iş gücünü ve “bilinçli tüketici”sini kaybetme riskinden ötürü olumsuzlanmaktadır.

Reformist hareketler hümanizmi, Batı düşüncesinde mutlaklaştırırken, hümanizmden doğan yeni fikirler ise siyasal ve sosyal dönüşümleri gerçekleştiren birer amil olarak belirirler. Liberalizm, kapitalizm ve milliyetçilik akımı hızla yükselirken, medeniyet söylemini araçsallaştıran sömürgecilik hareketi de Avrupa dışındaki coğrafyaları etkisi altına alıyordu. İçeride sömürü ve adaletsizlikler, dışarıda, savaş ve işgallerin neden olduğu yıkımlar, Avrupa’da hümanizm temelli yeni akımların çıkışına sebebiyet vermiştir. Marksizm, sosyalizm, feminizm vb fikirler muarız oldukları düşüncelerle aynı epistemolojik düzlemi paylaşmakla beraber farklı kutupları seçmişlerdir. Aynı dönemlerde ortaya çıkan farklı disiplinlerin etkisi ve bilimin konjonktürel rolü de unutulmamalıdır. Varlığını ve yayılmacılığını sürdürmek isteyen kapitalist sistemlerin muhalif gördüğü düşüncelerin itirazlarını zayıflatılabilmek için ödün verebilmesi hızlı dönüşümler doğurmaktadır (Sosyal adalet, sosyal güvence gibi olguların liberal politikalara eklenmesi buna örnek verilebilir. Keynezyen ekonomi de bir anlamda klasik kapitalizmin muhalif düşünceyle uzlaşma arayışı olarak okunabilir).

Günümüzde Avrupa’da bu muhalif düşünceler arasında özellikle feminizmin veya sol feminizmin sosyal ve siyasal dönüşümler üzerinde ciddi bir etkisi bulunmaktadır. Avrupalı feministlerin içinde yaşadıkları bölgelere dair varsayımları, kendilerine ait bir terminoloji ve literatür üretmiş bulunmaktadır. Modern Batı’nın oluşumunda yaşanan dönüşüm erkekler kadar kadınları da muhatap almakta ve birçok sorunu beraberinde getirmekte ise de, diğer bütün hümanist düşünceler gibi feminizm de dünyanın geri kalanını Avrupamerkezcilik/Batımerkezcilik yoluyla anlamlandırmaya çalışması sebebiyle problemlili bir yaklaşım sergilemektedir. Hangi düzlemde olduğu bir çırpıda anlaşılabilen kadın-erkek eşitliği söyleminin, erkek ve kadının iş hayatına iş gücü olarak katılım oranlarıyla ölçmeye götürmesi Batı düşüncesindeki *homo economicus* tanımlamasıyla örtüşüyor. Modern Batı

düşüncesinde, genel anlamda insan varlığının ontolojik kökeni üretim ve tüketimle bağlanırken, feminizm söyleminin kadına biçtiği rolün farklı olmadığını görüyoruz. Kaynağını yine hümanizmden alan bir “özgürleşme” üzerinden, Batılı kadının yoksun bulunduğu özgürlüğü yeniden kendisine kazandırma kaygısı taşıyan feminizmin argümanlarının hazlar üzerine yoğunlaşması tesadüfi değildir.

Türkiye’de kadınlarla ilgili araştırmalarda sıkça kullanılan kadın-erkek eşitliği, ataerkil toplum, toplumsal cinsiyet, eril tahakküm, kadın cinayetleri, cinsiyetçilik, homofobi gibi kavramların uluslararası kurumların ve Avrupa Birliği’nin kalkınma amaçlı politikalarına eklenildiği kadar, günlük hayatımıza da kullanımının sokulduğunu gözlemlemekteyiz. Siyasi anlamda ciddi bir ağırlığı olmayan feminizm gibi bir fikrin kamu politikalarında yer alması, uluslararası toplumun ve Avrupa Birliği gibi bölgesel oluşumların gelişme yolundaki ülkelerle sunduğu direktiflerle mümkün olmaktadır.

Batı Söylem ve Politikalarının Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Kadın Özgürlüğü Söylemine Etkisi

Modern Batı düşüncesi insanın varoluşunu üretim ve tüketim üzerinden açıklarken, kapitalist ekonomik düzenin araçlarından olan kalkınma politikaları bu doğrultuda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, kalkınmanın olmazsa olmazlarından sayılan kadın-erkek eşitliğinin öncelikle üretime katılım oranlarıyla ölçülmesi kaçınılmaz görünmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler’e üye ülkelerin kabul ettiği Yeni Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında bulunan “cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi” başlığı kalkınma politikalarının seyrini bu yönde değiştirmiştir.¹ Aynı şekilde, 1957 yılında imzalanan ve Avrupa Birliği’nin temelini atan Roma Antlaşması, kadın ve erkekler arasındaki güç eşitsizliğini ortadan kaldırmak için “çalışma şartlarında, işe girişte ve ücrette eşitlik” prensibini esas almıştır.² Türkiye’nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi ise genel anlamda sürdürülen kadın-erkek eşitliği için ekonomi temelli politikalara yaptığı çalışmalarla katkı sağlamaktadır. Kadın sorunlarının çözümünü maddi üretim yoluyla güç edindirmede arayan uluslararası kurumlar için “cinsiyetçilikle mücadele” ve kadın-erkek eşitliği kalkınma iş birliği için de bir ön şart haline gelmiştir. Avrupa Birliği’nin dış yardım kuruluşu olan EuropeAid, bu meseleye dair fonlar belirlemekte ve kadınların istihdamını öncelleyen projeler gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda, Afrika ülkeleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde yeni binyıl hedeflerine (Millennium

1 <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/overview/mdg3/>

2 http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/index_fr.htm

Development Goals) uygun olarak kadınların mesleki eğitimi, temel eğitime erişimi ve “özerkleşmeleri”ni temin etmek amacıyla hibe ve mikrokredi hizmeti vererek üretime katılmaları sağlanmaktadır. “Kadın-erkek çatışmasına karşı barışın tesisi” için çare olduğu varsayılan bu özerkleşmenin yolunun ekonomik bağımsızlıktan geçtiği de temel resmî metinlerde sık sık dile getirilmektedir. Avrupa Birliği, kalkınma iş birliği faaliyetlerinde kadınların çalışma kapasitelerinin artırılmasını, kadın odaklı organizasyonları ve “bilinçlendirme” çalışmalarını desteklediğini beyan etmektedir.³

Kadın sorunlarından ziyade ekonomik üretim ve kalkınma sorunlarıyla ilgilendiği gözlemlenen bu metinler ile yürütülen politikalar, kadının toplumdaki konumu ve mağduriyetlerinin bir problematik olarak kalmasına neden olmaktadır. Bunun yanında, akademik düzeydeki ve daha çok feminist yaklaşıma sahip kadın çalışmalarının ürünü olan kavramsal çerçeve kolayca benimsenerek uluslararası metinlerde yer almaktadır. 1980’li yıllardan itibaren feminist tarihçiler tarafından kullanılan “toplumsal cinsiyet” (gender) kavramının Avrupa Birliği⁴ ve Avrupa Konseyi⁵ gibi oluşumların kalkınma politikalarında sıkça yer bulması dikkat çekicidir. “Belirli bir zamanda, belirli bir toplumda cinsler için uygun olduğu varsayılan kültürel davranışlar” olarak (Berktaş, 2003: 29), yani yerleşik kültürdeki cinsiyet rolleriyle tanımlanan toplumsal cinsiyet, bu metinlerde kadına karşı şiddetin temel gerekçelerinden biri olarak gösterilmektedir. Toplumsal cinsiyet söylemi, kadın ve erkek arasındaki ayrımcılığı yaratanın, neyin kadın neyin erkek için olduğunu söyleyen toplum olduğu varsayımı üzerine kuruludur (Kaylı, 2011: 80). “Kadına karşı şiddetin yapısal özelliğinin toplumsal cinsiyete dayandığını” dile getiren Avrupa Konseyi İstanbul Sözleşmesi ve AB metinleri, bu yolla cinsiyet farklılıklarının kaldırılması ve toplumların cinsiyet algısının değişmesini talep eder görünmektedir.

Kadınların özgürleşmesi, önceleri hümanist bir metin olan Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’ne dayandırılrsa da, yeterince evrensel olmadığı ve “eril” olduğu suçlamasına maruz kalarak, kadın haklarını düzenleyen ve paralel şekilde “Kadın İnsan Hakları” gibi bir dayanağın oluşturulması yönünde tartışmalar sürmektedir⁶ (De Gouges, 2003: 54) (Berktaş, 2003: 35-64). Kadın özgürlüğü fikrini, kökenlerini kısaca ele aldığımız modern Batı düşüncesinden alan Avrupa, geçmişteki tarihsel Avrupamerkezcilik tavrını Avrupamerkezci epistemoloji şeklinde sürdürmektedir.

3 http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/development-cooperation/index_en.htm

4 <http://www.avrupa.info.tr/tr/ab-ve-sivil-toplum/ab-ve-cinsiyet-esitligi/avrupa-birliginde-toplumsal-cinsiyet-esitligi.html>.

5 <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20Turkish.pdf>.

6 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’nin kabul edildiği dönemlerde feminist yazar Olympe de Gouges, “Erkek ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”ne, “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” adlı bir taslakla cevap vermiştir.

Söz gelimi, Afrika'ya ve Ortadoğu'ya yaptığı yardımlar ve ortak projelerde kadın özgürlüğü, kadın-erkek eşitliği meselelerini ele alış biçiminde ekonomik bağımsızlığı önceliğini müşahede etmekteyiz. Bunun sonucu olarak, kadın odaklı yardım projeleri, kadının nitelikli iş gücü olmak için eğitim alma ve piyasanın işleyişi ile üretime aktif katılım temelinde gelişmektedir.

Bütün bunlar kadının eğitilmiş ve özgür bir birey olarak çalışma hayatına mutlak entegrasyonunu sağlarken, kadının sosyal hayattaki konumunu güçlendirmemekte, kadınlara uygulanan şiddetin oldukça yüzeysel bir zeminde değerlendirilmesine neden olmaktadır. Piyasa için gerekli olan kadın-erkek eşitliğini toplumsal düzene kabul ettirme çabası, kültürel yapının reddiyle gerçekleştiği için, başarısız olmakla kalmayıp toplumda derin yaralara sebep olmaktadır. Hazcı yaklaşımlarla yeniden inşa edilmeye çalışılan ve hümanist ön kabullerle değerlendirilen Avrupa/Batı dışı toplumlar, Avrupa ile aynı kültür havzasını paylaşmamanın bedelini sancılı dönüşümlerle ödemektedirler. Diğer yandan, tekdüze ve maddiyatçı tanımlarla örülen bir özgürlük fikriyle bir kalkınma tasavvuru meydana getiren BM, Avrupa Birliği gibi yapılar kadının içinde bulunduğu dinî ve kültürel ortama uyum sağlama, toplumsal hayattaki rolünü kendi inancı ve değerleri yoluyla belirleme/tercih hakkının olmadığını varsaymaktadır.

Avrupa'nın Müslüman Kadınlara Bakışında Oryantalizm

Oryantalizm, Filistinli akademisyen Edward W. Said'in ses getiren çalışmalarıyla ünlenen bir disiplinin adıdır. Said'e göre; "Doğu'yla –Doğu hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek– uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Doğu'ya egemen olmakta, Doğu'yu yeniden yapılandırmakta, Doğu üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçimidir" (Alan, 2014: 440).

Avrupa'nın, gerek Türkiye ve Anadolu'da, gerekse de Ortadoğu'nun tamamında yaşayan Müslüman kadınlara bakışındaki oryantalizmi, Ortaçağ Avrupası'ndaki edebi metinlere dayandırmak mümkündür. Bu dönemde üretilen metinlerde Müslüman kadın sadece cinsel obje olarak sunulmaz, aynı zamanda Hristiyanlığa da geçirilerek hikâyeye metafizik bir anlam da yüklenir. Bilhassa Haçlı Seferleri sırasında Hristiyanlığı seçen ve Frenklerle evlenip devletine ihanet eden sultan imgesi (emirin kızı, eşi veya kardeşi olabilir) sıkça kullanılır (Kahf, 2006: 13-65). Gönül maceralarıyla dolu bu metinlerde, Haçlı akınlarını teşvik edecek olan Doğu'nun uçsuz bucaksız zenginliklerinden de bahsedilir. Aydınlanma dönemine geçildiğinde Avrupa'daki tartışmalar, Batı edebiyatı ve düşünce dünyasındaki Müslüman

kadın imgesinin işlendiği eserlere sirayet eder. 17. yüzyıl İngiliz dramasında, İngiltere'deki kadınların yeterince özgür olamayışı, "Avrupalılar kadar özgür olamamaktan şikâyet eden ve buna karşılık beden özgürlüğünü cinsellikle rahatça kanıtlayan Müslüman kadın kahramanlar" ironisiyle hicvedilen pek çok örnek mevcuttur (Kahf, 2006: 8). Bu dönemde, metafizik boyutun geri plana itilmeye başlandığı da görülüyor. Klasik dönemde *Binbir Gece Masalları*'nın Fransızca'ya tercüme edilişiyle başlayan saray ve harem kadınları imgesi, imparatorlukların yıkılışına kadar kullanışlı bir oryantalizm malzemesi olarak kullanılacak ve hatta sembolleştirilecektir. Aydınlanma'dan Romantik döneme geçildiğinde gizemli, zenginleri göz kamaştıran ve medenileştirilmeyi ve özgürleştirilmeyi bekleyen bir Doğu imgesinin parçası olan Müslüman kadınlardan söz edilebilir. Nerval ve Flaubert gibi yazarlar, "le pays des rêves" (rüyalar ülkesi) ve "la patrie de mon imagination" (imgelemimin ana vatanı) gibi ifadelerle anlattığı bu tür bir Doğu'da yaşayan kadınlara kutsallaştırdıkları hazlarıyla yaklaşırlar (Said, 1999: 194). Sömürge temelli bu tutumla, Doğu'nun Batılılara zenginliklerini sunduğu davetkarlığı, Doğulu Müslüman kadın üzerinden pekiştirilir. Nerval'in *Doğu'ya Seyahat*'inin önemli bir kısmı Anadolu'da geçer ve Türkiye karşısında Avrupa oryantalizminin önemli örneklerinden birini teşkil eder. Avrupa'nın düşünce serüveni ve kavramsal çerçevesinin dönüşümü, Müslüman kadın imajına yönelik yaklaşımında belirleyici rol oynamıştır. Batı oryantalizminin Müslüman kadına yaklaşımında bu tarihsel evrelerin göz ardı edilmesi, doğru bir okuma yapmayı güçleştiren en önemli unsurlardan birisi olmuştur. Nitekim günümüz Avrupası Doğu'nun pasif objesi olarak gördüğü kadını medenileştirme ve özgürleştirme misyonunu postmodern dönemde de devam ettirmektedir.

Toplumsal cinsiyet söyleminin Doğu toplumlarındaki aile ve cinsiyet rolleri hakkındaki eleştirilerinde oryantalizm ve Batı merkezilik ciddi şekilde etkili olmaktadır. Modern Avrupa düşüncesi ve bu düşünceleri ortaya çıkaran tecrübelerin doğurduğu söylemlerin evrenselliği tartışması da aynı şekilde göz ardı edilmektedir. Cinsiyet ayrımcılığını, yerleşik cinsiyet algılarını dönüştürerek ve toplumu cinsiyetsizleştirerek ortadan kaldırmayı hedefleyen Avrupa düşüncesi için, bu "cinsiyet eşitliği"ni ortadan kaldıracak olan sembollere karşı olması şartı olamayacaktır.

Müslüman Kadının Tesettürü ve Cinsiyet Eşitliği

Batılı zihinlerdeki Müslüman kadın imgesini 20. yüzyıla kadar pembe tablolarla betimleyen Avrupa, Müslüman kadınların konumunu günümüzde özgürlükler ve kadın hakları temelinde değerlendirmeye alarak, eşitlik ve özgürlük mahrumiyetlerinin çözülmesi gerektiğini savunur. Başka bir deyişle, Doğulu zenginliklerin bir parçası olan Müslüman kadın imgesi, yerini ezilen, sindirilen Müslüman kadın

imgesine bırakmıştır. Müslüman kadınların, İslam temelindeki yaşam tarzları ve bu anlamdaki taleplerinin bir çeşit mecburi izolasyon olarak algılanması da aynı saiklerin ürünü olmaktadır. Müslüman kadının izole edildiği varsayımının dayandığı gerekçelerden birisi de örtünme meselesidir. Kadın özgürlüğünü salt kadın bedeni üzerinden açıklayan Avrupa oryantizmi için örtünme, Müslüman kadının özgürlüğü için ciddi bir engel teşkil eder. Önceleri Müslüman dünyada kadınların başörtülü olmasını Müslüman toplumun baskıcı tutumuyla açıklama gayretindeki oryantist tutumun, daha sonra örtünmeyi açıklarken “İslamcılığın siyasi iddiasına katkı sağlama ve Batı karşısında “öteki”liği sahiplenme” söylemini benimsediğini görmekteyiz.

“Örtünme, yani bir başörtüsünün takılması ve uzun, bol bir elbisenin giyilmesi olarak bilinen tesettür, mevcut geleneklerin çoğu kez önemsenmeyen bir tekrarı olmaktan çok İslami dindarlık ve yaşam biçiminin siyasal anlamda yeniden sahiplenilişini ifade eder” (Göle, 2000: 11).

Müslüman kadının örtünmeyi özgür iradesiyle ve ideolojileştirmeden bir ibadet olarak yerine getirdiği fikrini kabullenemediği anlaşılan bu ifadeler neo-oryantist bir örneklik teşkil eder. Buna göre, ister aile-toplum baskısıyla, ister ideolojinin yönlendirmesi altında olsun, örtünen kadın kendisine dayatılan bir ayrımcılığın mağduru olmaktadır. Avrupa'nın kendi içinde İslam'ın “en görünür yüzü” haline gelen örtünen kadınları “cinsel bir apartheid”⁷ mağduru ilan eden Fransız Parlamentosu özgürleştirme misyonunu yeniden üstlenerek burka, çarşaf gibi giyeceklerle örtünenlere para cezasını yasalaştırmıştır. Bunun dışında Fransa'da başka pek çok örtünme şeklinin laikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle engellemelere maruz kaldığı dünya kamuoyu tarafından bilinmektedir. Avusturya'da gerçekleşen “Örtünmek İçin Fazla Güzelsin” kampanyası⁸ yaptırım içermese de konuyla ilgili farklı bir tedbir ortaya koyması bakımından çarpıcı örneklerden biridir. Özellikle pek çok Batı Avrupa ülkesinde başörtüsü karşısındaki ayrımcı kampanyalar alışlagelmiş reaksiyonlar olarak karşımıza çıkıyor. Aynı yaklaşımın Avrupa dışında yaşayan Müslüman kadınlara karşı da gösterilmekte, kadın özgürlüğünü ve eşitliğini temin eden yapısal reformlar talep edilmektedir. Burada görmezden gelinen iki nokta ise, oryantizmin değerlendirmeleri ve Avrupamerkezci yaklaşımın yerel kültürü dikkate almayan dönüşüm taleplerinin yarattığı olumsuz şartlardır.

Müslüman kadın imgesinin bir problematiğe dönüşmesinde, İslam'ın bir din ola-

7 <http://www.assemblee-nationale.fr/13/rap-info/i2262.asp>

8 <http://www.ajib.fr/2014/07/autriche-trop-belle-pour-etre-voilee-la-campagne-anti-voile-integral-du-fpo/>

rak sunduğu hayat tarzının Batı normlarıyla yeterince uyuşmamasının yanı sıra, toplumsal cinsiyet söylemiyle çatışması da etkili olmaktadır. Cinsiyetler arasında her anlamda tam bir eşitlik öngörerek cinsiyetsiz toplumlar üretme hedefindeki toplumsal cinsiyet söylemi için, örtünen Müslüman kadının aslında bu şekilde kadın kimliğini dışa vurması bu söylem için kabul edilemez bir tavidir. Nitekim kendi metinlerinde toplumsal cinsiyet söylemini içselleştiren ve aksini “cinsiyetçilik” veya “cinsel ayrımcılık” olarak gören Avrupa kurumları, bu kavramlaştırmalar ve çerçevelerle uyuşmayan fert ve toplulukları yaptırım uygulamak suretiyle sistemle bütünleme yolunu seçmiş görünmektedir. Müslüman kadının tesettürü, Batı düşüncesi için toplumsal cinsiyetin kabulü, başka bir deyişle Batılı algıda kadın-erkek eşitsizliği anlamına geldiği için de sık sık siyasi bir tartışmaya dönüşmektedir. Müslüman kadın bu bakımdan günümüz Avrupası’nda egemen olmaya başlayan “cinsiyetler kuramı” gibi teorilerin cinsiyetsiz toplum ideali ve eşcinselliğin toplumsal meşruiyetini sağlama gibi konularda da engel teşkil eder⁹. Bu teori, cinsiyet rolleri kadar, sembollerini de ayrımcılık sebebi saydığı için, kadına karşı ayrımcılık tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır.

9 Türler teorisi (Théorie des genres): Toplumsal cinsiyet söyleminden hareketle, kadın ve erkekten başka cinsiyetler de olabileceğini vurgulayan ve Fransa’da ilköğretim müfredatına giren teori.

Sonuç

Kiliseler ve feodalitenin egemen olduğu Avrupa Ortaçağı'nda Avrupalı toplumlarda yaşanan tecrübelerin doğurduğu Aydınlanma, insan algısının büyük bir dönüşüm yaşadığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde tanrının iktidarı fikrinden giderek uzaklaşan düşünürler, insan iradesi ve aklını ön plana çıkarırlar. Hümanizmin modern düşünce için ana akım haline gelirken, insanın ve gereksinimlerinin merkeze yerleştirildiği bir dünyevileşme süreci başlar. Hırsları ve hazları kutsallaştırılan insan, bu hazlarını tatmin edebilmek için üretim-tüketim dizgesinin ve gelecekte de kalkınma ideallerinin bir parçası olmuştur. Metafizik bir tasavvurdan dünyevi dünya görüşüne geçişte, erdemler kişisel çıkarlar üzerinden belirlenmektedir. Böylesi bir ortamda, eğitimin temel motivasyonu kalkınma için nitelikli iş gücü/insan kaynakları arzı üretme, çalışmanın temel amacı piyasaya değer katma ve iktisadi kalkınmaya destek olarak algılanmaktadır. İnsan özgürlüğünü esas alan fikir akımlarının çıkış noktasının kalkınma oluşu, dinamikleri yeterince nazar-ı itibara alınmayan sosyal sorunların ele alınmasında çözüme değil, krizlere neden olmaktadır. Aile ve kadın sorunları hakkındaki politikaların ve yeni kavramlaştırmaların bu olgular ışığında değerlendirilmesi de elzem görünmektedir. Hümanizmin doğurduğu zeminde şekillenen pek çok düşünce akımı gibi feminizm de aynı insan tanımlarını benimsediğinden, kadın sorunlarını aynı düzlemde ele almaktadır. Buna karşılık, feminist akımların kavramlaştırmaları sosyal politikaların belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Batı dünyasının üçüncü dünya ile münasebetlerinde önemli bir yere oturan kalkınma iş birliğinde, kalkınma ideolojisi bağlamında belirlenen politikalar, özgürlük, kadın erkek eşitliği, kadınların üretime katılımı gibi alanlara sunulan desteklerle yürütülüyor. Bu iş birliği faaliyetlerinin feminist bir söylem olan "toplumsal cinsiyet" fikrini benimsemiş olan kurumlarla yürütülmesi, Batımerkezci ve oryantalist bir tutum olarak kabul edilmelidir. Zira pek çok modern kavram gibi toplumsal cinsiyet de Batı toplumlarının modernite tecrübesinin sonucudur ve evrenselliği tartışmalıdır. Toplumsal cinsiyet söylemiyle, Batı-dışı toplumların sosyal geneti-

ğini değiştirirken kalkınma adına fayda elde edilirken, kadının toplumsal alandaki sorunlarının çözülmesi söz konusu olamamaktadır.

Asırlar boyu bir oryantalizm geleneği ve külliyatı üreten Avrupa'nın Müslüman kadınlar hakkındaki değerlendirmeleri post-kolonyal dönemin gerekliliklerine uygun şekilde gelişmektedir. Modern Avrupa düşüncesi çerçevesinde sınırları çizilmiş, niteliği belirlenmiş özgürlük, eşitlik gibi olguların yeterince yerleşmemesi, ezilen Müslüman kadın imgesini meydana getirmiştir. Müslüman toplumlarda ve ülkelerde özgürlüğün bulunmayışı veya eşitsizliklere dair eleştirilerinde, kadının iş hayatındaki oranı (kalkınma faaliyetlerine katılım), eğitim düzeyleri (piyasa için nitelikli iş gücü) ve örtünme gibi konular bu eleştirilerin temel argümanı haline gelmektedir. Müslüman kadının örtünmesine dair sorgulamalarda, piyasa şartları için ne kadar uygun olduğu (Müslüman kadının örtüsü, kimliğinin ortaya konuluşunu ifade edeceğinden piyasanın liberal-sektüler çerçevesine uyum göstermeyebilir), toplumsal cinsiyet söylemiyle örtüşüp örtüşmediği meseleleri gündeme gelmekte, örtünme sıklıkla yerleşik kültürel veya ideolojik bir eylem olarak açıklanmaktadır. Bu açıklamalardan, ibadet maksadıyla ve hür iradeyle gerçekleşen bir bireysel tercih olmadığı varsayımı doğar ki, bu durum Batılıların özgürlük adına Müslüman kadının özgürlüğünü yok saydığı oryantalist bir yaklaşımı olarak öne çıkar. Aynı yaklaşıma başka pek çok meselede rastlayabiliyoruz.

Avrupa'da son dönemde artan başörtüsü karşıtı kampanya ve uygulamaların değerlendirilmesinde toplumsal cinsiyet söylemleriyle uyumsuzluğu dikkate almak daha sağlıklı analizlerin yapılması için faydalı olacaktır. Dün için laiklik-dindarlık/ilericilik-gericilik/medeniyet-ilkellik gibi siyasi tartışmaların malzemesi yapılan başörtüsü, bugünkü konjonktürde kadın kimliğini muhafaza etmesi bakımından problematik haline gelmektedir. Cinsiyet eşitliğinin, fırsat eşitliğinden öte biçimde bedensel ve yaşamsal bir eşitliği içermesi sebebiyle, başörtüsü kadın kimliğini farklılaştıran bir nesne olarak hiç şüphesiz büyük tartışmalara neden olacaktır.

Özellikle Müslüman coğrafyada yaşayan kadınlar hakkında, oynadıkları bireysel ve toplumsal rol, kültürel kimlik ve inanç göz ardı edilerek kolayca peşin hüküm verilmesi, bu kadınların sorunlarını çözmediği gibi meseleyi bağlamından da koparabilmektedir. Kültürlerini ve yaşam tarzlarını, dertlerini ve beklentilerini bile anlamaktan uzak olduğumuz, empati bile kuramadığımız insanlar hakkında vardığımız yargıların bireyi yabancılaştıracığını bilmek zorundayız. Oysa bizim amacımız bir yabancılaştırma üretmek değil, kaygı verici zorluklar ve büyük sıkıntılardan ortadan kaldırılması olmalıdır.

Sadece Batı'nın değil, Türkiye ve Ortadoğu'daki bazı "kadın" odaklı yapılanmaların da, sorunların analizinde yalnızca kendine ait erkek ve kadın tanımlarını kullanmaktan ve "normal" diyebileceğimiz çerçeveyi bu tanımlar üzerine bina etmekten

vazgeçmesi gerekiyor. Mesela; Müslüman kadının başını örtmesinin kimilerince toplum baskısıyla gerçekleştiğinin düşünülmesi yaratılan bu “norm”ların ürünüdür. Yapılan değerlendirmelerde bir kadının kendi tercihlerinin yok sayılması, ancak toplum mühendisliği açısından geçerli bir yol olabilir.

Bugün Türkiye’de kadına şiddet ve ayrımcılıkla mücadele ettiğini iddia eden bazı akademik çevrelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve medya organlarının çözüm üretmemelerinin temel sebebi, toplum gerçekliğinden uzak olmaları ve tüm cinsiyetlerden kimliksel dönüşüm talep etmeleridir. Sık sık yeni bir terminoloji ve yeni kavramsallaştırmalar deneyen bu çevreler, toplumun genleriyle oynayarak ürettikleri çatışma ve şiddet ortamının çoğunlukla farkında bile olmamaktadırlar. Arzuladıkları yabancılaşmanın açık bir oryantalizmin ürünü olması, başta belirttiğimiz medenileştirme misyonunun bir parçası olduğunu da kanıtlar niteliktedir. Bu da kadınların, kadın dernekleri tarafından bile anlaşılmadığını ya da anlaşıl-mak bile istenmediğini gösteriyor. Kadını, kendi kültürel ve toplumsal kimliğiyle, önce kendi doğallığıyla tanımak ve algılamak her türlü sorunun ortadan kaldırılması için ön şarttır. Kadına karşı şiddet ve ayrımcılığın endüstrileşmesi de, bu şiddet ve ayrımcılığın normalleşmesi kadar tehlikeli bir durumdur.

Kadınların yaşadığı sorunlar çok daha derinlerde, aslında başta ahlakın yitirilme-sindedir. Ahlak ve erdemlerden yoksun bırakılmış bir toplumda, kadınları şid-detten hiçbir buton koruyamayacaktır. Kadın özgürlüğünün normlarını, kadını yeniden tanımlayarak ve onun başka kimliklerini görmezden gelerek belirlemeye çalışanların, meseleye ekonomi temelli yaklaşımları ve bu doğrultuda açıklamalar getirmeleri ise isabetsiz tespitlere neden olmaktadır. Kadınları piyasa şartlarının ezdiğini söyleyenlerin, kadınları ekonomik bağımsızlık uğruna ucuz iş gücü ol-maya zorlamaları benzersiz bir paradoks olarak karşımıza çıkar. Tekdüze bakış açılarıyla ortaya konan bu ve benzeri analizler, kadınlara özgürlük değil bolca mut-suzluk ve acı getirecektir. Kadın araştırmalarının tek boyutlu değil, çok disiplinli (multidisciplinaire) ele alınma zarureti vardır. Bu araştırmalarda sadece kadının değil, hiçbir bireyin yerel hüviyeti dışarıda bırakılamaz.

Kendi içinde belli bir kültürel ya da kavrayış homojenliği sağlayamamış olan Av-rupa Birliği’nin, sadece istatistik verilerle Türkiye’den belli dönüşümleri çabucak talep ediyor oluşu da, ancak siyasetin günlük menfaat beklentisiyle açıklanabilir. Toplum, aile, kadın ve erkek kimliği, cinsiyet hakkındaki algılamalar siyasi hesap-lara kurban verilemeyecek kadar ciddi konulardır. Avrupa Birliği’nin Türkiye’den bu bağlamdaki taleplerini kendi içinde bile tam anlamıyla sağlayamadığı ortaday-ken bir ön şart olarak sunması, AB yolundaki Türkiye için kasıtlı bir engel değilse, bir medeniyet ihracıdır ve bu ihtimallerin her ikisi de sorunludur. AB, özgürlük-lerin denetlenmesine kendisine ait insan, özgürlük ve eşitlik tanımlarını gözden geçirerek, yereldeki unsurları dikkate alarak başlanmalıdır.

Kaynakça

- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, AB ve Cinsiyet Eşitliği. Erişim tarihi: 21.10.2014, <http://www.avrupa.info.tr/tr/ab-ve-sivil-toplum/ab-ve-cinsiyet-esitligi/avrupa-birliginde-toplumsal-cinsiyet-esitligi.html>.
- Avrupa Konseyi, Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi. Erişim tarihi: 18.10.2014, <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/conventionviolence/convention/Convention%20210%20Turkish.pdf>.
- Alan, S. (2014). Magna Carta'dan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne Batı'da İnsan Algısı (1215-1948). *HECE Dergisi Batı Medeniyeti Özel Sayısı*, 438.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis.
- De Gouges, O. (2003). *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*, Éditions Mille et une nuits-Fayard.
- Frankl, George. (2003). *Batı Uygarlığı: Ütopya ve Trajedi*. İstanbul: Açılım.
- Göle, Nilüfer. (2000). *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis.
- Avrupa Komisyonu - Kalkınma İş birliği'nde Kadın. Erişim tarihi: 18.10.2014, http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/development-cooperation/index_en.htm.
- Avrupa Komisyonu - Kadın Erkek Eşitliği. Erişim tarihi: 21.10.2014, http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/index_fr.htm.
- "Örtünmek için fazla güzelsin" kampanyası hakkında. Erişim tarihi: 19.10.2014, <http://www.ajib.fr/2014/07/autriche-trop-belle-pour-etre-voilee-la-campagne-anti-voile-integral-du-fpo/>.
- Fransa Meclis Kararları'nda "Örtünme ve Cinsel Apartheid" Meselesi. Erişim tarihi: 23.10.2014. <http://www.assemblee-nationale.fr/13/rap-info/i2262.asp>.
- UNDP - Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi. Erişim tarihi: 21.10.2014, <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/overview/mdg3/>.
- Kahf, M. (2006). *Batı Edebiyatında Müslüman Kadın İmajı*, İstanbul: Küre.

Kaylı, D. Ş., (2011). *Kadın Bedeni ve Özgürleşme*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi Felsefe Dizisi.

Meriç, C. (1980). Çağın Dini: Hümanizm, *Hisar Dergisi*, 266, 26-29.

Said, E. (1999). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. İstanbul: Metis.

Uçan, H. (2014). Jean Calvin ve Batılı İnsan Algısının Yeni Boyutu. *HECE Dergisi Batı Medeniyeti Özel Sayısı*, 270-271.

Ailenin Karşıladığı Temel Psikolojik İhtiyaçlar

Basic Psychological Needs Satisfied by Family

*Mustafa KOÇ**

*Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik A.B.D.*

Murat İSKENDER¹

T. Seda ÇOLAK²

Betül DÜŞÜNCELİ³

Zehra KOÇ⁴

* mkoc@sakarya.edu.tr

1 Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, isken-der@sakarya.edu.tr

2 Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, tugba-colak@duzce.edu.tr

3 Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, bbay-raktar@sakarya.edu.tr

4 Memur, Hendek Kaymakamlığı, zehrakoc_61@hotmail.com

Özet

Araştırmanın temel amacı, hayatta kalma, ait olma ve sevgi, güç, özgürlük ve eğlence olarak belirlenen temel psikolojik ihtiyaçlar açısından ailenin profilini çıkarmaktır. Bir başka deyişle ailenin, bu temel psikolojik ihtiyaçlardan en çok hangisini karşıladığı ve en az ya da hiç karşılamadığı ihtiyacın hangisi olduğunu belirlemektir. Araştırmanın diğer amacı ise, ailenin temel psikolojik ihtiyaçları karşılama düzeyinin demografik özellikler açısından farklılaşp farklılaşmadığını belirlemektir. Araştırma 400 anne ve 400 baba olmak üzere toplam 800 ebeveyn ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veriler "Yapılandırılmış Görüşme Formu" ile toplanmıştır. Form iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, katılımcılara ait demografik bilgilerin elde edildiği ifadeler bulunmaktadır. İkinci bölümde ise, ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyacın hangisi olduğunu belirlemeye yönelik maddeler bulunmaktadır. Veriler frekans ve yüzdeler şeklinde verilmiş, aynı zamanda grafiklerle de gösterilmiştir. Yapılan analizler sonucunda; ilk sırada yer alan ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlar sırasıyla; hayatta kalmak, ait olma ve sevgi, güç, özgürlük ve eğlence şeklinde sıralanmıştır. Cinsiyet değişkenine göre karşılaştırıldığında erkek ebeveynler kadın ebeveynlerden daha yüksek düzeyde ailenin hayatta kalma temel psikolojik ihtiyacını karşıladığını belirtirken, kadın ebeveynler erkeklerden daha yüksek oranda ait olma ve sevgi temel psikolojik ihtiyacının aile tarafından karşılandığını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Glasser, Gerçeklik Terapisi, Temel Psikolojik İhtiyaçlar, Aile.

Abstract

The main aim of the research is to construct a profile of family from the point of basic psychological needs, which determined as survival, love and belonging, power or recognition, freedom, fun. In other words, the aim is to determine which needs family meets mostly or at least. The other aim of the research is if the level of needs is met by family is changed in terms of demographic features. The research performed by 400 mothers and 400 fathers, totally 800 parents. "Structured Interview Form" used to obtain data. The form consists two parts. First part includes statements about demographics of participants. Second part includes items, which is asked to determine which basic psychological need family meets. Data was shown in the form of frequencies and percentages. At the same time, graphics were used to show data. As results of analysis, basic psychological needs, which are met by family at the first rank, are listed as survival, love and belonging, power or recognition, freedom, fun respectively. When results are compared according to gender variable, fathers indicate survival basic psychological needs more than mothers, mothers indicate love and belonging basic psychological needs more than fathers as fulfilled by family.

Keywords: Glasser, Reality Therapy, Basic Psychological Needs, Family.

Giriş

Tüm canlılar gibi her insanın da kendine özgü ihtiyaçları vardır. Canlı organizmada bir ihtiyaç hissedildiğinde ve bunun sonrasında doyurulduğunda canlının biyolojik ve ruhsal dengesi sağlanmış olur. İhtiyaçların karşılanması huzur, rahatlama, haz ve doyum meydana getirir. İnsanların duyduğu ihtiyaçlar biyolojik, sosyal ve psikolojik olabilir. İnsanın yaşamını sağlıklı şekilde devam ettirebilmesi için; biyolojik ihtiyaçları kadar psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının da yeterince karşılanması gerekir. Bu nedenle psikolojik ihtiyaçlar insan yaşamında çok önemli bir yere sahiptir ve çeşitli alanlara olan yönelimlerini etkilemektedir (Nigar, 2014: 15).

İnsanların yaşadıkları hayatın kalitesini değerlendirerek iyi bir yaşamları olup olmadığına karar vermeleri “iyi yaşam” veya “öznel iyi olma” olarak tanımlanmaktadır ve bu durum mutluluk olarak ifadelendirilmektedir. İnsanların yaşamları boyunca temel psikolojik ihtiyaçlarını doyurabilmeleri iyi olma düzeyleri için önemli bir faktördür. Öznel iyi olma halinde insanların olumlu duyguları ve yaşam doyumunu artarken olumsuz duyguları ise azalmaktadır. Temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan bireylerin iyi olma düzeylerinin de yüksek olduğunu ileri süren araştırmalar yapılmıştır. Yapılan bu araştırmalarda öznel iyi olmanın göstergesi olarak yaşam doyumunu, kaygı ve özsaygı olmak üzere üç değişken kullanılmıştır. Örneğin öz-belirleme kuramına göre bu üç doğal ihtiyacın karşılanması iyi olma için gerekli olan koşuldur. Herhangi bir kültürdeki bireyin, içinde bulunduğu ortamda ihtiyaçlarını karşılama derecesi onun iyi olma düzeyini de belirleyen en temel unsurdur (Cihangir-Çankaya, 2009: 28).

Temel psikolojik ihtiyaçların anlaşılması için birçok kuramcı çeşitli araştırmalar yapmışlardır. Bu araştırmaların ilki McDougall tarafından yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda ise Freud İçgüdüler Kuramı’nda, Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı’nda insanların ihtiyaçları hakkındaki görüşlerini belirtmişlerdir. Yine bu konuda Alderfer Erg Kuramı, Eric Fromm İhtiyaçlar Kuramı, Murray İhtiyaçlar

Kuramı, Deci ve Ryan Temel Psikolojik İhtiyaçlar Kuramı ve Glasser Gerçeklik Terapisi ve Seçim-Kontrol Kuramı'nı geliştirmiştir (Nigar, 2014: 23).

İhtiyaç Kuramları

İhtiyaçların insan davranışları üzerindeki etkisini açıklayan ilk kuramlardan biri olan Psikanalitik Kuram'a göre, organizma eksikliğini hissettiği nesneyi arayarak onu rahatsız eden uyarıyı yok etmek ister ve ihtiyaç duyduğu şeyi bulduğunda bu uyarıyı yok ederek bozulan dengeyi yeniden sağlar (Çelikkaleli, Gökçakan ve Çapri, 2005: 247). İnsanlar ihtiyaçlarını doyum için davranışta bulunurlar. Davranışların ihtiyaçlara dayandırılıp bunların listelenmesi Murray'in "kişilik analizi-ne" dayanmaktadır. Murray'in ihtiyaçları sıralama girişiminden sonra Maslow da ihtiyaçları sınıflama yoluna gitmiştir ve bu şekilde oluşmaya başlayan ihtiyaç kuramlarının temelinde yatan görüşe göre insanların muhtemelen biyolojik kökenli olan psikolojik ihtiyaçları vardır ve bu ihtiyaçlar insan davranışlarının arkasındaki itici gücü oluşturmaktadır (Bozanoğlu, 2012: 5-6).

Murray'in ihtiyaç-baskı modeliyle açıkladığı kuramına göre; bireylerin ihtiyaçları ile çevrenin özellikleri arasındaki uyum önemlidir ve bu uyumun seviyesi bireylerde ihtiyaçlara ilişkin doyum ya da ihtiyaçlara ilişkin yoksunluğa neden olur (Irak, 2012: 13). Murray kuramında 15 farklı psikolojik ihtiyaç tanımlamıştır. Bunlar; Başarma, Başatlık, Değişiklik, Duyguları Anlama, Düzen, Gösteriş, İlgı Görme, Karşı Cinsle İlişki, Kendini Suçlama, Özerklik, Saldırganlık, Sebat, Şefkat Gösterme, Uyarlık ve Yakınlık ihtiyaçlarıdır (Akt: Çelikkaleli vd., 2005: 248).

Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı'na göre insanın her davranışı onun sahip olduğu belirli ihtiyaçların gidermeye yöneliktir ve ihtiyaçlar davranışı belirleyen önemli faktördür. Kişi daha alt sırada olan ihtiyaçlarını karşılamadan bir üst sıradaki ihtiyaçlarını karşılamaya yönelemez. Maslow'a göre bütün insan ihtiyaçları kendini gerçekleştirme, saygınlık, sosyal, güvenlik ve fizyolojik ihtiyaçlar olmak üzere beş kademe içinde incelenebilir (Burger, 2006: 431). İhtiyaçları önem sırasına koyan ve doyurulan ihtiyaçların motive edici etkisini yitireceğini belirten Maslow, ifade ettiği bu beş ihtiyacı üstteki ve daha alttaki ihtiyaçlar olarak da iki bölüme ayırmıştır. Bu iki sıralama arasındaki temel fark; yüksek düzeydeki ihtiyaçların içsel olarak, düşük düzeydeki ihtiyaçların ise dışsal olarak tatmin edilmesinden kaynaklanmaktadır (Toker, 2007: 95).

Başarma İhtiyacı Kuramı olarak adlandırılan Mc Clelland tarafından geliştirilen başarı ihtiyacı teorisine göre başarılı olmak isteyen birey başarısızlığa uğramamak için üst derecede ve güç sayılabilecek amaçlar yerine orta ağırlıklı amaçları benimser. Birey başarısızlığa uğramamak için çok aşırı derecede risk üstlenmez. Bununla

birlikte çok düşük riskli işler de üstlenmez. Birey başarısının çevresindeki kişilerden ve toplumdaki yansımaları isteyecektir. Bu övgü niteliğinde olduğu gibi para da olabilir (Duran, Büber ve Gümüştekin, 2013: 41). Bu teoriye göre kişi başarıya, güç ve ilişki ihtiyacı olarak tanımlanan üç grup ihtiyacın etkisi altında davranış gösterir ve bu güdülerin her biri kişide farklı bir tatmin duygusu doğurur (Akt: Erdem, 1997: 75).

Bir başka ihtiyaç kuramı kuramcısı olan Erich Fromm'a göre, insanlar içinde yaşadıkları ve buldukları sistemlerin ihtiyaçlarına göre davranırlar. Bu nedenle içinde yaşanan kültürün sosyoekonomik durumları o kültürde yaşayan insanların ihtiyaçlarının şekillenmesini de önemli ölçüde etkilemektedir (Çelikkaleli vd., 2005: 248).

Glasser'in Gerçeklik Terapisi insanların çoğunun altında yatan benzer problemlere sahip olduğunu savunmaktadır. Bu problem ise genellikle yaşamlarındaki önemli insanlardan en az biriyle doyurucu ve başarılı bir ilişki kuramamaları veya diğer insanlara yaklaşım onlara bağlanamamalarıdır (Corey, 2008: 346). Seçim kuramını oluşturan Glasser sonraki süreçte kuramını geliştirerek insanın nasıl ve neden davrandığını ele alan kontrol kuramını oluşturmuştur (Kaner, 1993: 569).

Seçim kuramına göre diğer insanlar bizi mutlu da edemez mutsuz da. Diğer insanlardan alabileceğimiz ya da onlara verebileceğimiz şey sadece bilgidir. Bununla birlikte seçimlerimiz olmasaydı bilgi de bir işe yaramazdı. İşte seçim kuramı bu seçimlerimizin nasıl ve neden yapıldığını açıklamaktadır. Bu nedenle seçim kuramı iç kontrol psikolojisi olarak nitelendirilebilir (Hillis, 2008, Akt: Tanrıku, 2013: 31). Seçim teorisine göre; birey, sadece kendi davranışlarını kontrol edebilecek bir yeterliliğe sahiptir (Glasser, 1997; Özmen, 2006). Başka insanların davranışları ve istekleri üzerinde kontrolümüz yoktur. Biz sadece kendi davranışlarımızı kontrol edebiliriz (Glasser, 1985, Akt: Tanrıku, 2013: 31). Glasser'e göre insanın genetik yapısından kaynaklanan beş temel güdü vardır (Glasser, 1985 Akt: Tanrıku, 2013: 32). Bunlar; 1. Hayatta kalma ve üreme, 2. Ait olma (sevme-sevilmeme ve değerli olma), 3. Güç elde etme, 4. Özgür olma ve 5. Eğlenme. Psikolojik ihtiyaçlar engellendiğinde sergilenen davranışlar, sağlıklı ve dengeli olmayacağından bireyin yaşamda doyum sağlamasını engeller.

Yöntem

Araştırma; 400 anne ve 400 baba olmak üzere toplam 800 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların % 8,1'i 35-40 yaş arası, % 25,6'sı 41-45 yaş arası, % 38,1'i 46-50 yaş arası, % 18,8'i 51-55 yaş arası ve % 9,4'ü 56 ve üstü yaşa sahiptir. Katı-

lımcılardan; % 68,1'i 20-25 yıl, % 15'i 26-30 yıl, % 11,3'ü 31-35 yıl ve % 5,6'sı 36 yıl ve üzeri evlilik süresine sahiptir. Katılımcılardan % 6'sı tek çocuk, % 25,6'sı ilk çocuk, % 58,8'i ortanca çocuk ve % 15'i son çocuk olarak dünyaya gelmişlerdir. Katılımcıların % 75,1'i görücü usulü ve % 24,1'i ise flört usulü ile evlenmişlerdir.

Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler, "Yapılandırılmış Görüşme Formu" ile toplanmıştır. Verilerin toplanması sürecinde aşağıdaki süreç takip edilmiştir. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin farklı anabilim dallarında öğrenim gören ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğrencilere araştırmanın amacı ve "Temel Psikolojik İhtiyaçları Belirleme Formunu" nasıl kullanacakları öğretilmiştir. Her bir öğrenci bu eğitimden sonra hem annesini hem de babasını telefon ile arayarak ya da yüz yüze görüşme imkânı olanlar anne babası ile ayrı ayrı görüşerek formu doldurmuş ve araştırmacılara teslim etmiştir. Formda yer alan temel psikolojik ihtiyaçları formda yazıldığı sıra ile değil rastgele sormaları sağlanmıştır. Form iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, anne ve babaya ait demografik bilgiler; yaş, eğitim düzeyi, evlilik süresi, evlenme şekli (görücü, flört vb), mesleği, dünyaya geliş sırası, çocuk sayısı gibi demografik bilgileri elde etmeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise, Temel Psikolojik İhtiyaçları önem sırasına göre en önemlisine bir (1) vererek sıralama yapmalarını belirleyecek bölüm yer almaktadır. Bu bağlamda 400 anne ve 400 baba olmak üzere araştırma toplam 800 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Veriler tanımlayıcı istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir.

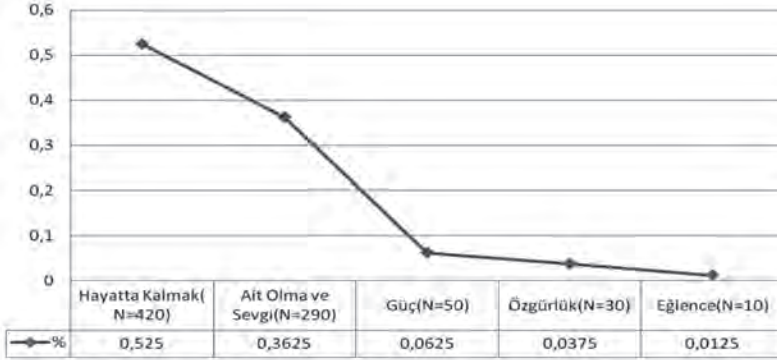
Verilerin Analizi

Veri analizi, SPSS istatistik paket programı yardımı ile gerçekleştirilmiştir. Analizler, katılımcıların ailenin karşıladığını düşündükleri temel psikolojik ihtiyaçlardan birinci sırada gördüklerine yönelik olarak yapılmıştır. İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci sıra gördükleri ve bu bağlamda verdikleri cevaplara ilişkin analizler yapılmamıştır. Çünkü bu çalışmanın temel amacı ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyacın hangisi olduğunu belirlemektir. Veriler, frekans ve yüzdelikler olarak analiz edilmiş ve frekanslara dayalı sonuçlar grafiklerle gösterilmiştir.

Bulgular

1. Ebeveynlere göre ailenin birinci sırada karşıladığı temel psikolojik ihtiyacın hangisi olduğuna ilişkin bulgular.

Şekil 1. Ebeveynlere göre ailenin birinci sırada karşıladığı temel psikolojik ihtiyaç.

Ebeveynlere göre ailenin birinci sırada karşıladığı temel psikolojik ihtiyaca ilişkin sonuçlar şekil 1'de verilmiştir. Şekil 1'e göre hayatta kalma katılımcıların büyük kısmına (% 52,5) göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlardan ilk sırada yer alan ihtiyaçtır. Hayatta kalma temel psikolojik ihtiyacını sırasıyla ait olma (% 36,25), güç (% 6,25), özgürlük (% 3,75) ve eğlence (% 1,25) temel psikolojik ihtiyacı izlemektedir.

2. Cinsiyet değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlara ilişkin bulgular.

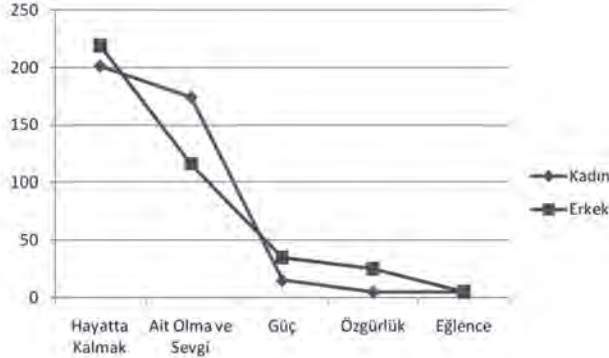
Tablo 1. Cinsiyet değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçların sıralanması.

Cinsiyet	TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR									
	Hayatta Kalmak		Ait Olma ve Sevgi		Güç		Özgürlük		Eğlence	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Kadın	201	50	174	44	15	4	5	1	5	1
Erkek	219	55	116	29	35	9	25	6	5	1

AİLENİN KARŞILADIĞI TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR

Doç. Dr. Mustafa Koç

Şekil 2. Cinsiyet değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlar.

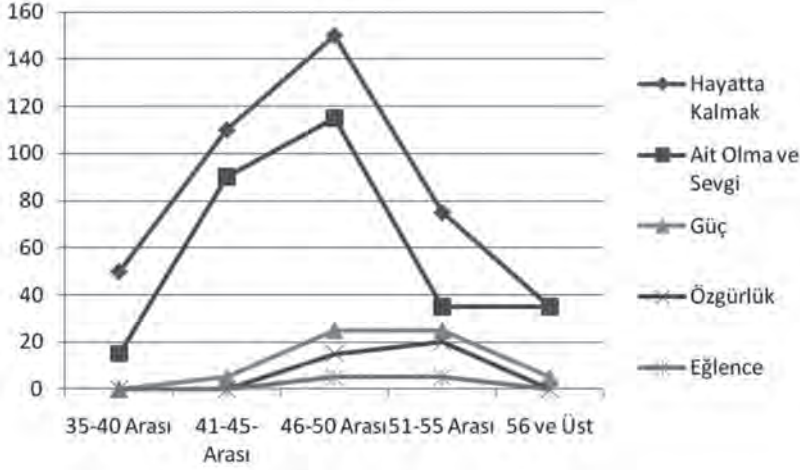
Cinsiyet değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçların sıralanması tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'e göre ailenin karşıladığı ilk sıradaki temel psikolojik ihtiyaç kadın katılımcılar için hayatta kalma (% 50), ait olma ve sevgi (% 44), güç (% 4), özgürlük (% 1) ve eğlence (% 1) şeklinde sıralanmaktadır. Bu sıralama erkek katılımcılar için hayatta kalma (% 55), ait olma ve sevgi (% 29), güç (% 9), özgürlük (% 6) ve eğlence (% 1) şeklindedir. Cinsiyet değişkene göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlar grafiği şekil 2'de verilmiştir.

3. Yaş değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlara ilişkin bulgular.

Tablo 2. Yaş değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçların sıralanması.

Yaş	N	Temel Psikolojik ihtiyaçlar									
		Hayatta Kalmak		Ait Olma ve Sevgi		Güç		Özgürlük		Eğlence	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
35-40 Arası	65	50	76,92	15	23,1	0	0	0	0	0	0
41-45- Arası	205	110	53,65	90	43,9	5	2,43	0	0	0	0
46-50 Arası	305	150	49,18	115	37,7	25	8,19	15	4,91	5	1,63
51-55 Arası	150	75	50,00	35	23,3	25	16,66	20	13,33	5	3,33
56 ve Üst	75	35	46,66	35	46,7	5	6,66	0	0	0	0

Şekil 3. Yaş değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlar.

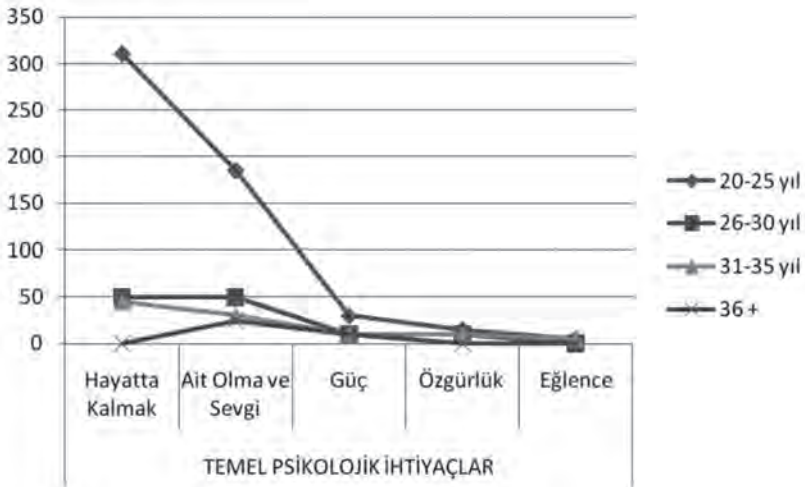
Yaş değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçların sıralanması tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2'ye göre 35-40 yaş arası katılımcıların ilk sırada belirttikleri temel psikolojik ihtiyaçlar % 76,92 oranında hayatta kalma ve % 23,1 oranında ait olma ve sevgidir. 41-45 yaş arasındaki katılımcılar için hayatta kalma % 53,65 oranında, ait olma ve sevgi % 43,9 oranında, güç % 2,43 oranında ilk sırada yer alan temel psikolojik ihtiyaç olarak belirtilmiştir. 46-50 yaş arasındaki katılımcılar için hayatta kalma % 49,18 oranında, ait olma ve sevgi % 37,7 oranında, güç, % 8,19 oranında, özgürlük % 4,91 oranında, eğlence ise % 1,63 oranında ilk sırada yer alan temel psikolojik ihtiyaç olarak belirtilmiştir. 51-55 yaş arasındaki katılımcılar için hayatta kalma % 50 oranında, ait olma ve sevgi % 23,3 oranında, güç % 16,66 oranında, özgürlük % 13,33 oranında, eğlence ise % 3,33 oranında ilk sırada yer alan temel psikolojik ihtiyaç olarak belirtilmiştir. 56 yaş ve üstündeki katılımcılar için hayatta kalma % 46,66 oranında, ait olma ve sevgi % 46,7 oranında, güç % 6,66 oranında ilk sırada yer alan temel psikolojik ihtiyaç olarak belirtilmiştir. 35-40 yaş, 41-45 yaş ve 55 yaş ve üstündeki katılımcı grupları için özgürlük ve eğlence ilk sırada yer alan temel psikolojik ihtiyaçlar arasında belirtilmemiştir. Ayrıca 35-40 yaş arasındaki katılımcılar güç temel psikolojik ihtiyacını da ilk sırada belirtmemiştir. Yaş değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlar grafiği şekil 3'de verilmiştir.

4. Evlilik süresi değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlara ilişkin bulgular.

Tablo 3. Evlilik süresi değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçların sıralanması.

Evlilik Süresi	TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR									
	Hayatta Kalmak		Ait Olma ve Sevgi		Güç		Özgürlük		Eğlence	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
20-25 yıl	545	56,88	185	33,94	30	5,51	15	2,75	5	0,91
26-30 yıl	120	41,66	50	41,66	10	8,33	10	8,33	0	0
31-35 yıl	90	50	30	33,33	10	11,11	10	11,11	5	5,55
36 +	45	0	25	55,55	10	22,22	0	0	0	0

Şekil 4. Evlilik süresi değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlar.

Evlilik süresi değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçların sıralaması tablo 3'de verilmiştir. Tablo 3'e göre 20-25 yıl arası evlilik süresine sahip katılımcıların % 56,88'i hayatta kalma temel psikolojik ihtiyacını, % 33,94'ü ait olma ve sevgi temel psikolojik ihtiyacını, % 5,51'i güç temel psikolojik ihtiyacını, % 2,75'i özgürlük temel psikolojik ihtiyacını ve % 0,91'i eğlence temel psikolojik ihtiyacını ilk sırada belirtmiştir. 26-30 yıl arası evlilik süresine sahip katılımcıların % 41,66'sı hayatta kalma temel psikolojik ihtiyacını, % 41,66'sı ait olma ve sevgi temel psikolojik ihtiyacını, % 8,33'ü güç temel psikolojik ihtiyacını, % 8,33'ü özgürlük temel psikolojik ihtiyacını ilk sırada belirtmiştir. 31-35 yıl arası evlilik süresine sahip katılımcıların % 50'si hayatta kalma temel psikolojik ihtiyacını, % 33,33'ü ait olma ve sevgi temel psikolojik ihtiyacını, % 11,11'i güç temel psikolojik ihtiyacını, % 11,11'i özgürlük temel psikolojik ihtiyacını ve % 5,55'i eğlence temel psikolojik ihtiyacını ilk sırada belirtmiştir. 36 yıl ve üzeri evlilik süresine sahip katılımcıların % 55,55'i ait olma ve sevgi temel psikolojik ihtiyacını, % 22,22'si güç temel psikolojik ihtiyacını ilk sırada belirtmiştir. 26-30 yıl arası evlilik süresine sahip katılımcılar için eğlence temel psikolojik ihtiyacı ilk sırada yer almazken, 36 yıl ve üzeri evlilik süresine sahip katılımcılar için hayatta kalma, özgürlük ve eğlence temel psikolojik ihtiyacı ilk sırada yer almamıştır. Evlilik süresi değişkene göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlar grafiği şekil 4'de verilmiştir.

5. Evlenme şekli değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlara ilişkin bulgular.

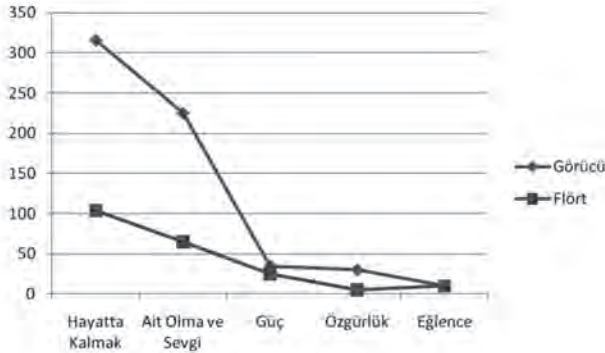
Tablo 4. Evlenme şekli değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçların sıralanması.

Evlilik Şekli	N	TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR									
		Hayatta Kalmak		Ait Olma ve Sevgi		Güç		Özgürlük		Eğlence	
	N	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Görücü	601	316	52,57	225	37,43	35	5,82	30	4,99	10	1,66
Flört	199	104	52,26	65	32,66	25	12,56	5	2,51	10	5,02

AİLENİN KARŞILADIĞI TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR

Doç. Dr. Mustafa Koç

Şekil 5. Evlenme şekli değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlar.

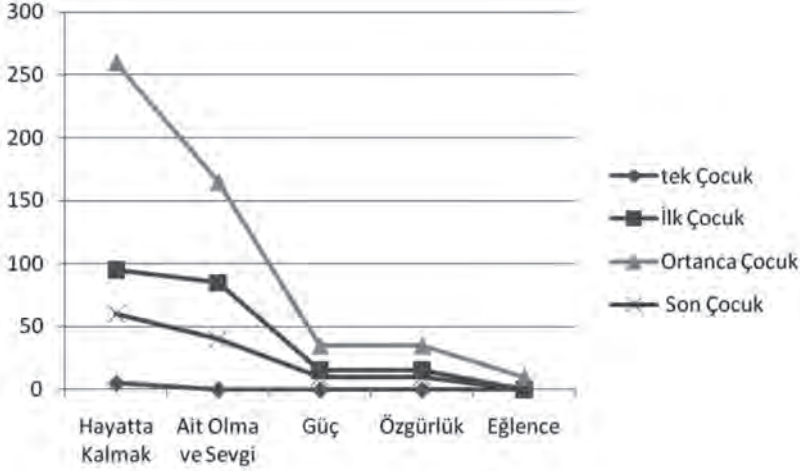
Evlenme şekli değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçların sıralanması tablo 4'de verilmiştir. Tablo 4'e göre görücü usulüyle evlenen katılımcıların temel psikolojik ihtiyaçlar sıralamasında hayatta kalma % 52,57 oranında, ait olma ve sevgi % 37,43 oranında, güç % 5,82 oranında, özgürlük % 5,99 oranında ve eğlence % 1,66 oranında ilk sırada belirtilmiştir. Flört sonucu evlenen katılımcıların temel psikolojik ihtiyaçlar sıralamasında hayatta kalma % 52,26 oranında, ait olma ve sevgi % 32,66 oranında, güç % 12,56 oranında, özgürlük % 2,51 oranında ve eğlence % 5,02 oranında ilk sırada belirtilmiştir. Evlenme şekli değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlar grafiği şekil 5'de verilmiştir.

6. Dünyaya geliş sırası değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlara ilişkin bulgular.

Tablo 5. Dünyaya geliş sırası değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçların sıralanması.

Doğum Sırası	N	TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR									
		Hayatta Kalmak		Ait Olma ve Sevgi		Güç		Özgürlük		Eğlence	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Tek Çocuk	5	5	100	0	0	0	0	0	0	0	0
İlk Çocuk	205	95	46,34	85	41,46	15	7,31	15	7,31	0	0
Ortanca Çocuk	470	260	55,31	165	35,1	35	7,44	35	7,44	10	2,1
Son Çocuk	102	60	50	40	33,33	10	8,33	10	8,33	0	0

Şekil 6. Dünyaya geliş sırası değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlar.

Dünyaya geliş sırası değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçların sıralanması tablo 5'te verilmiştir. Tablo 5'e göre ailelerinin tek çocuğu olan katılımcılar için % 100 oranında hayatta kalma temel ihtiyacı ilk sırada yer almaktadır. İlk çocuk olan katılımcılar için hayatta kalma % 46,34 oranında, ait olma ve sevgi % 41,46 oranında, güç % 7,31 oranında, özgürlük % 7,31 oranında ilk sırada yer alan temel psikolojik ihtiyaçtır. Ortanca çocuk olan katılımcılar için hayatta kalma % 55,31 oranında, ait olma ve sevgi % 35,1 oranında, güç % 7,44 oranında, özgürlük % 7,44 oranında, eğlence % 2,1 oranında ilk sırada yer alan temel psikolojik ihtiyaçtır. Son çocuk olan katılımcılar için hayatta kalma % 50 oranında, ait olma ve sevgi % 33,33 oranında, güç % 8,33 oranında, özgürlük % 8,33 oranında ilk sırada yer alan temel psikolojik ihtiyaçtır. Eğlence sadece ortanca çocuk olan katılımcılar tarafından temel psikolojik ihtiyaçlar sıralamasında ilk sırada belirtilmiştir. Aynı zamanda tek çocuk olan katılımcılar için ait olma ve sevgi, güç ve özgürlük de ilk sırada yer alan temel psikolojik ihtiyaçlar arasında belirtilmemiştir. Dünyaya geliş sırası değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlar grafiği şekil 6'da verilmiştir.

Sonuç

Ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyaçlar sırasıyla, hayatta kalmak, ait olma ve sevgi, güç, özgürlük ve eğlence şeklinde sıralanmıştır. Ailenin en çok hayatta kalma ihtiyacını karşılaması, Maslow'un temel ihtiyaçlar hiyerarşisi referans alındığında, temel ihtiyaçların birinci basamakta olması ile örtüşmektedir. Burada tartışılması gereken durum evlilik süreleri ve katılımcıların yaşları dikkate alındığında ailenin halen birinci sırada hayatta kalma ihtiyacını karşılıyor olarak belirtilmiş olmasıdır. Aile ve bu aileyi oluşturan bireyler, kendilerini aile ile ilişkilendirdiklerinde daha güvenli, değerli, işe yarar, önemli ve onaylanmış olarak hissetmelidir.

Psikolojik ihtiyaçların cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini test eden araştırmalar literatürde mevcuttur. Gündoğdu ve Yavuzer (2012: 122) cinsiyetin öğrencilerin temel psikolojik ihtiyaçlar ve öznel iyi oluş puanları üzerindeki temel etkileri anlamlı bulmuştur. Kuru ve Baştuğ (2006: 124) tarafından 120 futbolcu ile yapılan bir çalışmada, bayan ve erkek futbolcuların psikolojik ihtiyaçları cinsiyet değişkenine göre incelenmiş, bayan ve erkek futbolcularda başatlık, şefkat gösterme, değişiklik, karşı cinsle ilişki ve saldırganlık özellikleri açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Çalık, Özbay, Özer, Kurt ve Kandemir (2009: 567) tarafından yapılan araştırmada psikolojik ihtiyaçların cinsiyetlere, okullara, anne ve babanın eğitim düzeyine göre farklılaştığı bulunmuştur. Nigar (2014) ise araştırmasında cinsiyet değişkeni ile psikolojik ihtiyaçlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Mevcut araştırmada cinsiyet değişkenine göre ve her bir psikolojik ihtiyaç kendi içinde karşılaştırıldığında (bkz. şekil 2) erkek ebeveynler kadınlara oranla ailenin daha çok hayatta kalma temel psikolojik ihtiyacını karşıladığını, kadın ebeveynler ise erkeklere oranla ailenin daha çok ait olma ve sevgi ihtiyacını karşıladığını düşünmektedir. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde, erkek ebeveynlerin ailenin daha çok hayatta kalma ihtiyacını karşılıyor olarak algılamalarının temel nedeni soyun devamının sağlanması, çocukları için güvenli bir sığınak oluşturması ve bunun sonucunda erkeğin de kendini güvende hissedebildiği düşünül-

mektedir. Kadın ebeveynlerin ise ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyacın ait olma ve sevgi olarak tercih etmesinin nedeni, annenin kendisini bir aileye ait hissettiğinde kendini güçlü ve varlığının onaylanmış olduğunu anlamasıdır. Bu onun gerçeklerle yüzleşmesini sağlayan en temel unsurdur. Stres karşısında kadınların daha dik duruşları belki de bu özellikten ileri gelebilmektedir. Aile, kadın ebeveyne erkek ebeveynden daha fazla ait olma duygusu yaşatmaktadır. Cihangir-Çankaya (2009: 27) tarafından yürütülen araştırmada bireylerin aile ve arkadaş çevresinden aldıkları özerklik desteğinin, onların temel psikolojik ihtiyaçlarının doyumunu etkilediği, temel psikolojik ihtiyaçların doyumunun da öznel iyi olmayı olumlu yönde etkilediği bulunmuştur. Hamurcu ve Sargın (2011: 179) psikolojik ihtiyaçların ilişki alt boyutu ile boyun eğme davranışı arasında da negatif yönde ilişki tespit edilmiştir. Boyun eğme davranışının en güçlü yordayıcısı özerklik, diğeri ise ilişki ihtiyacı olarak belirlenmiştir.

Yaş ve Evlilik süresine göre ailenin hayatta kalma temel psikolojik ihtiyacını karşıladığına ilişkin görüşlerinde azalma, ait olma ve sevgi ihtiyacını karşıladığına ilişkin görüşlerde artma olmaktadır. Yaş ilerledikçe ailenin üyeleri özellikle anne ve babaların birbirilerini çok daha iyi tanımaları, birbirilerine karşı olan tutumları ve bu tutumlarındaki tutarlılık aile ortamını kendileri ve diğer aile üyeleri için güvenli, huzurlu, öngörülebilir, destekleyici ve onaylayıcı bir ortama dönüştürerek aileyi her biri için sığınak haline getirebilmektedir. Artık aile, sorumluluk duygusunun, anlayışın ve iş birliğinin hüküm sürdüğü bir yapıya dönüşmüştür. Ancak böyle bir ortamda ait olma ve sevgi ihtiyacı karşılanabilir. İlgili literatür bu düşüncüyü desteklemektedir. Sevme ve ait olma duygusu en temel gereksinimdir, çünkü diğer gereksinimleri karşılamak için insanlara ihtiyacımız vardır. Ayrıca bu ihtiyaç karşılanması en zor olan ihtiyaçtır, çünkü bu ihtiyacın karşılanması için karşımızdaki kişi ile iş birliğine ihtiyaç vardır (Corey, 2008: 247-248).

Evlenme şekli değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyacın hangisi olduğuna ilişkin görüşlerde farklılaşma olmaktadır. Görücü ve flört usulü ile evlenen ebeveynler ailenin daha çok hayatta kalma ihtiyacını karşıladığını belirtmişlerdir. Flört usulü ile evlenen ebeveynler görücü usulü ile evlenen ebeveynlere göre ailenin güç ihtiyacını daha fazla karşıladığını belirtmişlerdir. Görücü usulü ile evlenen ebeveynler de flört sonucu evlenen ebeveynlere göre ailenin özgürlük ihtiyacını daha fazla karşıladığını belirtmişlerdir. Bu bulgu bireylerin evlilik öncesi yaşamlarıyla ilgili ipucu niteliğinde görülebilir. Baskıcı ve otoriter aile yapılarından gelen bireylerin evlilik sayesinde özgürlüğü daha fazla yaşayabildikleri şeklinde yorum yapılabilir.

Doğum sırası değişkenine göre ailenin karşıladığı temel psikolojik ihtiyacın hangisi olduğuna ilişkin görüşlerde farklılaşma olmaktadır. Tek çocuk ebeveynler için

ailenin karşıladığı tek psikolojik ihtiyaç hayatta kalmaktır. Bunun nedeni olarak, bu ebeveynler için ailenin soyun devamı anlamına gelmesi gösterilebilir. İnsanlar, hayatta kalma, soyunu sürdürme ve bunun için ait olmaya ve sevgiye ihtiyacına ihtiyaç duyarlar. İlk, ortanca ve son çocuk için aile hayatta kalma, ait olma ve sevgi ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Bu araştırma sonucu elde edilen bulgular referans alındığında aşağıdaki öneriler yapılabilir.

1. Aile eğitimlerinin evlilik öncesi ve evlilik sonrası süreçlerinde mutlaka ailenin hangi temel psikolojik ihtiyaçları karşıladığı ya da karşılamadığını belirlemeye ilişkin içerik konulmalıdır.
2. Temel psikolojik ihtiyaçların ne anlama geldiği ve nasıl karşılanabileceğine ilişkin görsel ve yazılı basından yararlanılabilir.
3. Aile üyelerinin her birinin hangi temel psikolojik ihtiyaç anlamında eksiklikler yaşadıklarına ilişkin psikolojik danışma yardımı almaları gerekir.
4. Yerel yönetimlerin bu bağlamda merkezler kurarak üniversitelerin ilgili birimleri ile ortak çalışmalar planlamalarının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Bozanoğlu İ. (2012). Akademik Güdülenme Destek Programı. S. Erkan ve A. Kaya (Ed.), *Deneysel Olarak Sınanmış Grupla Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programları* (C. III, s. 1-18). Ankara: Pegem.
- Burger, J.M. (2006). *Kişilik*. İstanbul: Kaknüs.
- Cihangir-Çankaya, Z. (2009). Özerklik Desteği, Temel Psikolojik İhtiyaçların Doyumu ve Öznel İyi Olma: Öz-Belirleme Kuramı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (31), 23-31.
- Corey, G. (2008). *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları*. Ankara: Mentis.
- Çalık, T., Özbay, Y., Özer, A., Kurt, T ve Kandemir, M. (2009). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Zorbalık Statülerinin Okul İklimi, Prososyal Davranışlar, Temel İhtiyaçlar ve Cinsiyet Değişkenlerine göre İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 15 (4), 555-576.
- Çelikkaleli, Ö., Gökçakan, N ve Çapri, B. (2005). Lise Öğrencilerinin Bazı Psikolojik İhtiyaçlarının Cinsiyet, Okul Türü, Anne ve Baba Eğitim Düzeyine göre İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 245-268.
- Duran C., Büber, H ve Gümüştekin, E. G. (2013). Girişimcilik Hislerine Eğitimin Katkısı: Kütahya MYO Makine Programı Örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8 (2), 33-56.
- Erdem, A.R. (1997). İçerik Kuramları ve Eğitim Yönetimine Katkıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 68-76.
- Glasser, W. (1985). Discipline Has Never Been The Problem and isn't The Problem Now. *Theory Into Practice*, 24 (4), 241-246. doi:10.1080/00405848509543181.
- Glasser, W. (1997). Choice Theory and Student Success. *Education Digest*, 63 (3), 16-22.
- Gündoğdu, R. ve Yavuzer, Y. (2012). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş ve Psikolojik İhtiyaçlarının Demografik Değişkenlere göre İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (23), 115-131.

- Hamurcu, H. ve Sargın, N. (2011). Lise Öğrencilerinin Boyun Eğme Davranışları İle Psikolojik İhtiyaçları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31 (2), 171-187.
- Hillis, P. M. (2008). Choice Theory, Metacognition, and A Life Experience: Self-Integrity Following Change. *International Journal of Reality Therapy*, 28 (1), 57-62.
- Irak, D. U. (2012). İşyerinde Birey-Çevre Uyumu: Kuramsal Yaklaşımlar ve Örgütsel Psikolojideki Yeri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15 (30), 12-22.
- Kaner, S. (1993). Kontrol Kuramı ve Gerçeklik Terapisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26 (2), 569-585.
- Karahan, T. F. ve Sardoğan, M. E. (2004). *Psikolojik Danışma ve Psikoterapide Kuramlar* (2. Baskı). Samsun: Deniz Kültür.
- Kuru, E. ve Baştuğ, G. (2006). Bayan ve Erkek Futbolcuların Psikolojik İhtiyaçlarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4 (3), 117-126.
- Nigar, F. (2014). Ortaokul Öğrencileri ile Yatılı Bölge Ortaokul Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş ve Temel Psikolojik İhtiyaçlar Düzeyinin Karşılaştırılması. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat. file:///C:/Users/cc/Downloads/361658.pdf
- Özmen, A. (2006). Seçim Kuramına ve Gerçeklik Terapisine Dayalı Öfkeyle Başa Çıkma Eğitim Programının ve Etkileşim Grubu Uygulamasının Sürekli Öfke Düzeyi Üzerindeki Etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (2), 19-36.
- Tannkul, T. (2013). Siber Zorbalıkla İlgili Değişkenlerin İncelenmesi ve Gerçeklik Terapisi Yönelimli Bir Müdahale Programının Siber Zorbaca Davranışlar Üzerindeki Etkisi (Yayımlanmış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Toker, B. (2007). Demografik Değişkenlerin İş Tatminine Etkileri: İzmir'deki Beş ve Dört Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8 (1), 92-107.

Çalışma Hayatında Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar ve Cam Tavan Algıları: Kadın Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma

Problems of Women in the Workforce and their Attitudes towards Glass Roof Syndrome: An Examination Research of Female Teachers

Ayşe GÜNSEL*

Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi

Selda KÖROĞLU**

Ahmet Yesevi Üniversitesi

Latife DEMİRCİ***

Doktora Öğrencisi, Aydın Üniversitesi

* ayse.gunsel@kocaeli.edu.tr

** seldakoroglu06@gmail.com

*** lati.dem@hotmail.com

Özet

Bu araştırmanın amacı, kadınların çalışma hayatında yaşadıkları sorunları ve Cam Tavan Sendromu'na yönelik algılarını eğitim sektörü kapsamında ele almaktır. Bu amaçla, yönetim kademelerinde yer alan 15 bayan öğretmen üzerinde yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır. Mülakat sonuçları, (i) kadın öğretmenlerin kadın olmanın beraberinde getirmekte olduğu duygusal derinlik ile yüzleştiklerini, ancak bu duygusal derinliğin pozitif sonuçlarının da olabileceğini göstermekte, (ii) kadın öğretmenlerin en temel sorununun aile hayatı ile iş hayatı arasındaki dengeyi sağlamak olduğunu ortaya koymakta, (iii) kadın öğretmenlerin erkek egemen kültürün beraberinde getirdiği baskıya orta düzeyde de olsa maruz kaldıklarını ancak bu kültürün de bir değişim içerisinde olduğunu gözler önüne sermekte, (iv) eğitim sektöründe kadınlara yönelik bir Cam Tavan Sendromu mevcut olsa da kadınların bu sendromu aşabilecekleri gerçeğinin altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cam Tavan Sendromu, Çalışma Hayatında Kadın, Eğitim Sektörü.

Abstract

In this paper, it is aimed to examine the problems that the women workers have to face in their professional life and the attitudes of women workers towards glass roof syndrome within the context of education sector. To reach this aim, semi structured interviews are conducted on 15 female teachers who took place in managerial positions. The results of the interviews show that: (i) female teachers have to cope with the emotional intensity that arises as a result of being a woman in addition to addressing the fact that the positive results of this emotional intensity as well as the negative ones, (ii) female teachers are mostly suffering from balancing their private and professional life, (iii) female teachers are under the pressure of a male dominant culture at a moderate level, however the culture itself is transforming into a more democratic one, and (iv) the glass roof syndrome exists in education sector, underlying the fact that this roof is far away from being passless.

Keywords: Glass Roof Syndrome, Women In Workforce, Education Industry.

1. Giriş

Günümüz küresel dünyasında bireylerin ve toplumların yaşam tarzlarının radikal bir şekilde değişmekte olduğu gözlemlenmekte; bu değişim kent kadınının toplum hayatındaki ve aile içerisindeki rolü üzerinde daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Tarım ekonomileri, geniş aileleri ve toprağa bağlı aile yaşantısını; sanayi ekonomileri çekirdek aileyi ve şehir yaşantısını; bilgi ekonomileri ise bireysel yaşamı ve emek yoğun bir üretim tarzından zihinsel kapasite ve bilgi odaklı bir üretim şemasını öne çıkartmaktadır (Drucker, 1992: 24). Bu noktada kadınların iş hayatına entegrasyonunun arttığı ve toplumda daha aktif roller aldığı görülmektedir. Böylesi bir konjonktürde toplumların gelişmişlik düzeyi, o toplumdaki kadınların eğitim düzeyi ve kadınlara verilen önemle paralellik göstermektedir (İnandı, 2009: 47-49). Henüz gelenekselliğini tam olarak kaybetmemiş Türk toplumunda da kadınların her kademede kaliteli eğitim alabilmesi toplumsal gelişmeye daha çok hız kazandıracaktır. Toplumumuzun geleneksel yapısında kadın, aile odaklı görevlerle sorumlu tutulmuş ve kadınlardan her zaman bu sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenmiştir. Ancak günümüzde yaşanan ekonomik ve demografik gelişmeler ve toplumsal dönüşüm sonucu kadınlar, yavaş yavaş bu kalıpların dışına çıkmaya başlamışlardır (Anafarta vd., 2010: 113).

İnsanlık tarihi incelendiğinde kadının gerek toplumsal gerekse eğitim ve çalışma hayatında erkeklerle denk pozisyonlarda olamadığı görülmektedir. Çoğu zaman çocuk büyütme ve ev işlerini yapmakla sorumlu tutularak, kadının yapabileceği ya da yapması gereken işlerin bunlar olduğu baştan kabullenilmiştir. Bu zihniyet de toplum tarafından benimsenmiştir. Böylelikle kadınlar da bu durumu kabullenerek eğitim hayatından ve iş yaşamından uzak kalmışlardır. Fakat yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmeler kadınları iş hayatına çekmeye başlamış, kadınlar kendilerinden beklenen geleneksel görevlerin dışında da başarılı olabileceklerini ispat etmişlerdir (Demir, 1997, 23-24). Ancak iş hayatına entegrasyon, özellikle de erkek egemen yapının hakim olduğu Türkiye gibi toplumlarda, kadın açısından aşılması gereken duvarları da beraberinde getirmiş; kadın çalışma hayatına atılsa

da toplumun ondan beklediği eş ve anne sorumluluklarında bir değişim olmamış, kadının çalışma hayatı ile aile hayatını dengeleyebilmesi sorunu karşımıza çıkmıştır.

Bununla birlikte kadın, çalışma hayatında benzer kapasite ve becerilere sahip olduğu erkeklere denk bir çaba gösterse dahi, erkek hegemonyasının hüküm sürdüğü üst kademelere doğru yol almada ciddi engellerle karşılaşmıştır. Kadın kotası gibi alternatif yaklaşımların mevcudiyetine rağmen çözüm konusunda çok da yol alındığı ifade edilemeyen bu Cam Tavan Sendromu, sosyoloji, yönetim ve kadın çalışmaları bağlamında çok çeşitli disiplinden araştırmacının ilgisini çekmektedir. İlgili yazın incelendiğinde Cam Tavan Sendromu'na dair çok sayıda çalışmanın varlığına rastlansa da kadınların çalışma hayatına entegrasyonu bağlamında, özellikle de Türkiye gibi gelişmekte olan bir ekonomiye ve Doğu ile Batı arasındaki bir geçiş kültürüne sahip olan bir ülkede gerçekleştirilen çalışmaların henüz yeterli seviyede olmadığı dikkatleri çekmektedir.

Bu çalışma kapsamında kadınların Türkiye'de iş hayatında karşılaştığı sorunların ve Cam Tavan Sendromu'nun araştırılması hedeflenmekte olup; bu bağlamda kadın öğretmenler üzerinde yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlik, kadınların yoğun olarak çalıştıkları mesleklerin başında gelmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı istatistiklerine göre, ilköğretim ve ortaöğretim (lise) okullarında çalışan öğretmenlerin yaklaşık % 40'ını kadın öğretmenler oluşturmaktadır. Ancak kadın öğretmenlerin sayısındaki bu oran, diğer sektörlerde olduğu gibi, okul yönetimi düzeyinde çalışan kadınların oranları ile tutarlılık göstermemektedir (Altınışık, 1988: 87). Dolayısıyla hem kadın yoğun bir meslek grubu olması, hem de kadınların yönetim kademelerine ilerlemelerinde erkeklerle eşit koşullarda yarışıyor gibi gözükmemesi sebebiyle, öğretmenlerin bu araştırma için uygun bir araştırma alanı olduğu düşünülmektedir. Nitekim dünya koşullarında artık eğitim yönetiminde de kadınlara özgü yönetim tarzına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır. Bu yüzden erkek ve kadın arasındaki dengeyi sağlamak, kadınların eğitimsel yönetime neler önerebileceğini anlama ve değerlendirme açısından önemlidir. Eğitim yönetiminde arzu edilen başarıya ulaşmak için kadınların özelliklerini yönetime yansıtılmalarına fırsat verilmesi şarttır (Çınkır ve Ergin, 2005, 94). Bu açıdan araştırma sonuçlarının, hem ilgili yazına hem de eğitim sektörüne önemli katkılar sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmada, Ankara ili Polatlı ilçesindeki eğitim kurumlarında görev yapan kadın yöneticilerin yaşadıkları problemlere ışık tutulacak ve Cam tavan algıları incelenecektir.

Bu çalışma; giriş kısmının ardından kadının çalışma hayatındaki yeri karşılaştığı sorunların yer aldığı bir literatür taraması ile devam etmektedir. Bu literatür taraması kapsamında kadınların kariyer basamaklarının üst kademelerine ilerlemede

karşılaştıkları temel bir sorun olarak Cam Tavan Sendromu'na da yer verilmektedir. Teorik altyapıdan sonra, Ankara'da görev yapan kadın öğretmenler üzerinde gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatların yer aldığı bir araştırma ve bulgular bölümü yer almaktadır. Nihayetinde sonuç kısmında ise bulgular yorumlanarak Türkiye'de kadın öğretmenlerin iş yaşamında karşılaştığı sorunları ve Cam Tavan Sendromu'nu aşmak üzere önerilerde bulunmaktadır.

2. Teorik Altyapı

2.1. Çalışma Hayatında Kadın

Kadının çalışması ve bir gelire sahip olması onun özgürlüğünün ilk aşamasıdır. Fakat kadınların işleri ya da görevleri denildiğinde akla ilk gelen, onların gelecekteki görevleri olarak kabul edilen annelik ve ev işleri olmaktadır. Aslında toplu hayata geçişle birlikte kadın, hem evde hem de dışarıda ekonomik hayata katkıda bulunmuştur (Ayan, 2000: 56). Ancak, kadının çalışma yaşamına günümüzdeki anlamda girişi, 18. yüzyıl sonunda Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiştir. Üretim örgütlenişindeki değişikliğin ortaya çıkardığı iş gücü ihtiyacının yanında, o dönemde hâkim olan katı liberal iktisat anlayışının sonucu ortaya çıkan düşük ücret düzeyi, yaşayabilmek için kadınların da çalışma yaşamına girmesine neden olmuştur. Bununla birlikte kadın emeğinin daha ucuz olması da o dönemde hatta günümüzde bile kadın iş gücüne olan talebi artıran acı bir gerçeği ifade etmektedir (Açıkalın, 2000: 127).

19. yüzyılın ortalarından itibaren sosyal devlet anlayışının oluşması ile kadınların olumsuz çalışma koşullarının düzeltilmesi yönünde ilk adımlar atılmış ve kadınlara yönelik koruyucu yasalar düzenlenmiştir. Bunu takiben Birinci ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında kadın iş gücü ekonominin her alanında yaygınlaşmaya başlamıştır. Ayrıca, silahlı savaşta bulunan erkek iş gücü yerine de kadınlar kullanılmıştır. Bu dönemden sonra uluslararası sosyal politikaların gelişmesi ile yine kadınları koruyucu yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Kadın iş gücünün tüm sektörlerde yavaş da olsa katılımının artması, dünya ile birlikte Türkiye için de geçerliliğini korumaktadır. Kadınlar giderek artan ölçüde kamu görevlerini üstlenmektedirler. Yakın tarihimize baktığımızda, kadınların çalışmaya atıldıkları ilk alan, Osmanlı döneminde, ebelik olmuştur. Bunu, 1872'de ilk kadın öğretmen, 1882'de ilk kadın okul yöneticisinin atanması takip etmektedir. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı yaşanan savaşlar, erkeklerin cephe-

ye gitmesine, boşalan memuriyetlere (postahanelere, telgrafhanelere) ve hastabakıcı olarak orduya kadınların alınmasına neden olmuştur (Açıkalın, 2000: 128). Yaşadığımız çağdaki hızlı teknolojik gelişmeler ve endüstrileşme sonucunda son yıllarda çalışma hayatına aktif olarak katılan kadınların sayısı daha da artmaktadır (Bedük, 2005: 21; Anafarta vd. 2010: 118). Özetlemek gerekirse kadınların tarım dışı alanlarda üretime katılımı, Sanayi Devrimi ile başlamakta, İkinci Dünya Savaşı sonrası hız kazanmakta; bilgi tabanlı yeni bir ekonomik yapılanmaya geçişin yaşandığı 21. yüzyılda ise kadınlar çalışma hayatında erkeklerle denk bir konum talep etmektedir.

Ancak günümüzde dahi kadın ve erkeğin iş gücüne katılma oranları arasında büyük farklar, mevcudiyetini hem dünya genelinde hem de Türkiye’de devam ettirmektedir (Balgamış, 2007: 35-36). Kadınlar eğitim, deneyim ve mesleki açıdan belirli bir yetkinlik düzeyinde olsalar bile yönetsel pozisyonlara yükselmeleri erkeklere nazaran daha seyrek rastlanılan bir durumdur. Örneğin; Fortune 500 şirketlerinde bulunan kadın yöneticilerin oranlarına bakıldığında, 2006 yılında yöneticilerin % 15,6’sının kadın olduğu, 2007 yılında ise bu oranın % 15,4 olduğu görülmektedir (Catalyst, 2006). Bir diğer örnek olarak da Devlet Personel Başkanlığı’nın (DPB) ilgili istatistiklerine bakıldığında 2014 yılı itibari ile tüm kamu personelinin % 36,93 kadınlardan oluşmakta olsa da; bu oranın üst düzey bürokratlara bakıldığında % 9,27’ye düştüğü görülmektedir (DPB, Kamu Personeli İstatistikleri, 2015).

Kadınların yönetimde daha az temsil edilmelerinin kökeninde; yönetim pozisyonuna girişlerdeki adaletsizlik yer almaktadır. Bu adaletsizlik; cinsiyet ayrımcılığı ve iş ayrımcılığı şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Mitra, 2003: 70). Cinsiyet ayrımcılığı hem yatay hem de dikey olarak gerçekleşebilmektedir. Yatay ayrımcılık; kadın ve erkek çalışanların iş yerinde aynı statü ve role sahipken farklı görev ve sorumlulukları üzerine almaları durumu olup; bu durumun temel nedeni, aynı işin eşit sorumluluk, meydan okuma ve fırsat içermemesidir. Dikey ayrımcılıkta ise kadınlar daha düşük statü ve daha az sorumlulukla görev yaptıklarından kariyer yolunda ilerlemeleri ve terfi etmeleri için daha az fırsatları olacaktır. Dolayısıyla, erkekler daha yüksek kademelere hâkim iken kadınlar ise daha alt kademelerde kalmaktadır (Besler ve Oruç, 2010: 19).

2.2 Kadınların İş Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar

Her alanda olduğu gibi iş yaşamında da kadın-erkek eşitliğinin ya da cinsiyet adaletinin sağlanması, bugün ulusal ve uluslararası alanda ele alınan ortak bir sorun olarak önemini korumaktadır. Örneğin, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO)

hazırlamış olduğu “İstihdam ve Meslekte Ayrım Yapılmasını Yasaklayan”, “Eşit İşe Eşit Ücret”, “Analığın Korunması”, “Aile Sorunları Olan Kadınların Çalışması” başlıklarını taşıyan çok sayıda uluslararası sözleşme ve tavsiye kararı, Birleşmiş Milletler tarafından toplum yaşantısında ve bunun bir parçasını oluşturan çalışma hayatında kadının durumuna ilişkin öngörülen esasları içeren çalışmaları bu bağlamda karşımıza çıkmaktadır (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 206). Küresel arenadaki bu çalışma ve düzenlemelere rağmen, kadın gelişmiş toplumlarda bile hak ettiği yere gelememiş olup; toplumda daha çok “anne” ve “eş” olarak ön plandadır. Kadınlar bir taraftan toplum tarafından kendilerine biçilen geleneksel eş ve annelik rollerini yerine getirmeye çalışırken diğer taraftan da meslek yaşamlarında erkek rakipleri ile yarışarak iki misli sorumluluk üstlenmektedir (Bedük, 2005: 23). Özellikle de ekonomik yetersizlikler nedeniyle çalışan kadınlar, hem ev kadını olarak hem anne olarak birçok zorlukla karşılaşmakta, çalışma koşullarının olumsuzluğu toplumsal baskıların etkisi ile birleştiğinde çalışan kadınlar çok fazla sorumluluk taşımaktadır (Aytaç, 2005: 27). Bu noktada, mesai saatlerinin fazlalığı ve özellikle annelere yönelik yasa ve yönetmeliklerin hem yetersizliği hem de uygulamadaki eksiklikler nedeniyle kadın özel hayat-ış hayatı dengesini sağlamada zorlanmakta, mutsuz olmaktadır.

Kadınların çalışma hayatına girmeleri, onlara ekonomik bağımsızlıklarını kazandırmıştır. Ama iş dünyasında kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik dikkat çekicidir. İş hayatındaki bu çifte standardın nedenleri arasında; kadının eğitim düzeyinin düşüklüğü ve beceri isteyen işlere hazırlayıcı eğitim alamaması, bazı iş ve mesleklere kadınların alınmaması, belli iş ve mesleklere kadın istihdamının doldurulmuş olması, işe almada ve iş yerinde yapılan ayrımcı uygulamalar, ücretlerde yapılan ayrımcı uygulamalar, evlenme ve çocuk doğurma hallerinde işten çıkarma, krizlerde ve ekonomik gerileme durumlarında, özellikle evli kadınların erkeklerden daha önce işten çıkarılması, kadınların, koruyucu mevzuattan dolayı bazı işlere girmelerinin engellenmesi, sendikalarda kadın ve erkek üyeler arasında fark gözetilmesi, yönetim kadrolarında kadınların çok az temsil edilmesi öncelikli olarak yer almaktadır (Dalkıranoğlu, 2006: 42). Ülkemizdeki geleneksel değerler, tutumlar ve sosyoekonomik yapı da toplumsal yaşam ve çalışma hayatında kadınları dezavantajlı duruma düşürmektedir (Bedük, 2005: 23). Profesyonel hayatta kadının karşılaştığı pek çok engel olsa da bunlar arasında eğitim ve mesleki eğitimde eşitsizlik (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 207), iş bulma ve yükselmeye eşitsizlik (Öztürk, 2007: 48), ücretlendirmede eşitsizlik (Karaca, 2007: 23), sosyal haklardan yararlanmada eşitsizlik (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 212), cinsel taciz (Kırel, 2008: 105; Tunçer, 2012: 708) ve mobbing (Tetik, 2010: 87) bu sorunlar arasından en sık rastlanılanlardır. Bu sorunların üstesinden gelmede kadınların yönetim kademelerinde artması, yönetimin eril yanı ile birlikte dişil yanının da gelişmesi gerekmektedir. Özellikle üst düzey yönetim kademelerinde kadınların

görülmemesi ve iş bulma ve yükselmedeki eşitsizlik, son yıllarda araştırmalara sıkça konu olan “cam tavan” adı verilen engellere atfedilmektedir (Mizrahi ve Aracı, 2010: 150). Bunu takip eden bölümde Cam Tavan Sendromu detaylı olarak ele alınmaktadır.

2.3. Kadınların Yönetim kademelerinde İlerlemeleri Yönünde Engeller - Cam Tavan Sendromu

Son yirmi yıl içinde iş dünyasında kadınların ağırlığının giderek artmasına rağmen üst düzey yönetici pozisyonlarında kadınların sayısının istenilen düzeye ulaşmadığı görülmekte olup; bu durum Cam Tavan Sendromu olarak kavramsallaştırılmaktadır. “Cam tavan” kavramı 1970’li yılların başında cinsiyete, etnik köken ve dine dayalı ayrımcılığın (Örn. Kadınların, zencilerin, Kızılderililerin ya da Yahudilerin üst kademe pozisyonlara çıkamaması gibi.) en fazla hissedildiği alan olan terfilerdeki ayrımcılığı tanımlamak için ABD’de ortaya çıkmış (Wirth, 2001: 12); *Wall Street*’de Hymowitz ve Schellhardt’ın 1986 yılındaki röportajı ile akademik alanda önemli bir çalışma konusu haline gelmiştir (Jackson, 2001: 30).

Kadın çalışanlar noktasından bakıldığında Cam Tavan Sendromu, en basit şekilde, kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarına gelmelerinin önündeki görünmez ve yapay her türlü engeli ifade etmektedir (Örücü vd, 2007: 121). İş yaşamında kadınlar ile üst yönetim arasında bulunduğu varsayılan, görülmesi ve anlaşılması zor olan, gayiresmî bir terfi sınırı mevcuttur (İraz, 2007: 18). Cam tavan, kadınlar ile üst yönetim arasında yer alan ve onların başarılarına ve liyakatlarına bakmaksızın ilerlemelerini engelleyen, açıkça görülmeyen, aynı zamanda pek de kolayca aşılabilen bir duvardır. Diğer bir deyişle, kadınların ilerlemelerini engelleyen görünmeyen engelleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Aytaç vd, 2002: 27). Cam tavan genelde somut olmayan engelleri içerdiği için bu sorunu ortaya çıkaran unsurları da sınırlandırmak mümkün olmamaktadır. Cam tavanın oluşmasına neden olan unsurlar arasında en çok karşılaşılanlar aşağıda maddelendirilmektedir:

- Erkek egemen örgüt kültürü ve uygulamaları (Temel vd., 2006: 29).
- Cinsiyete dayalı basamaklı yargılar (Anafarta vd., 2008: 115; İnandı vd., 2009: 7).
- İş ve aile dengesi mücadelesi (Karaca, 2007: 26).
- Rol model ve mentor eksikliği (Özkalp vd., 2006: 59).
- Kadınlar ve erkekler arasındaki yönetsel tarz farklılığı (Soyşekerçi, 2006: 17).
- Astların ve diğer kadın yöneticilerin olumsuz tutumları (Beşler ve Oruç, 2010: 25; Akdöl, 2009: 70).

3. Araştırma

3.1. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma metodolojisi kullanılarak, katılımcıların deneyimlerinden doğan sonuçların belirlenmesi amaçlanmıştır (Lincoln ve Guba, 1985: 47-52; Strauss ve Corbin, 1998: 71-19). Nitel araştırma; araştırmacının araştırılacak konu ya da olayı doğal ortamında incelediği, araştırılan bireyin bu durumlar hakkında zihninde yapılandığı anlamları belirlemek ve bunları yorumlama gayreti içerisinde olduğu bir araştırma türüdür (Denzin ve Lincoln, 1998: 86-98). Bu çerçevede veri toplamak üzere yarı yapılandırılmış mülakatlardan faydalanılmıştır. Mülakatlar yoluyla deneyimler, tutumlar, düşünceler, niyetler, yorumlar, zihinsel algılar ve tepkilerin belirlenebilmesi mümkün olmaktadır (Çepni, 2005: 21-24; Yıldırım ve Şimşek, 2005; 18-56). Nitel araştırmaların doğası gereği, araştırmada elde edilen verilerin genellenmesi amaçlanmamıştır.

3.2. Araştırmanın Örneklemi

Bu çalışma 2014 yılı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında Ankara ili Polatlı ilçesindeki kadın öğretmenler ile yürütülmüştür. Araştırmanın içeriği ve amacı katılımcılara açıklandığında araştırmaya katılmayı kabul eden 15 bayan öğretmen ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Katılımcı öğretmenlere dair tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de verilmektedir. Türkiye'de cam tavanla ilgili yapılan çalışmalara çoğunlukla işletme alanında rastlanmıştır.

Eğitim bilimleri alanında ise kadınlara yönelik yapılan benzer çalışmalar bulunmakla birlikte, cam tavan konusunun çok fazla ele alınmadığı görülmektedir. Hâlbuki kamu hizmetlerinde özellikle eğitim ve sağlık kadının en çok istihdam edildiği alanlardır. Kadınların geleneksel rollerinin bir uzantısı olarak görülen bu

alanlarda, toplumsal şartlanmanın da etkisiyle çok sayıda kadın çalışmaktadır (Eğitim Sen, 2005: 65). Buna karşın Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı’nda görev yapan kadın müdürlerin sayısı erkek müdürlerin sayısına oranla düşüktür. Bu sebeple yönetici basamağındaki kadınların sayıca az olmasının nedenleri ve kadınların müdür olmalarının önündeki cam tavan araştırmacılar tarafından merak konusu olmuştur (Eğitim Sen, 2005: 65). Dolayısıyla kadın çalışan oranı bu kadar yüksek iken kadın yönetici sayısının aynı oranda olmadığı eğitim sektöründe kadınların yaşadığı sorunlar ve cam tavan algılarına dair yapılan bu araştırmanın hem ilgili yazına hem de eğitim sektörüne önemli katkıları olması beklenmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara dair demografik veriler

Yaş	Frekans	%	Pozisyon	Frekans	%
21-30 Yaş	5	33,3	Müdür	3	20,0
31-40 Yaş	7	46,7	Müdür Yardımcısı	12	80,0
41-50 Yaş	3	20,0	Toplam	15	100,0
Toplam	15	100,0			
Toplam Kıdem	Frekans	%	Eğitim durumu	Frekans	%
3-5 Yıl	3	20,0	Lisans	4	26,7
6-8 Yıl	3	20,0	Y. Lisans	11	73,3
9-15 Yıl	4	26,7	Toplam	15	100,0
16 Yıl Üzeri	5	33,3			
Toplam	15	100,0	Hizmet içi eğitime tabi tutulma	Frekans	%
			Evet	15	100,0
			Hayır	0	0,00
			Toplam	15	100,0
Aynı İşyerindeki Kıdem	Frekans	%			
1-2 Yıl	4	26,7			
3-5 Yıl	7	46,7			
6-8 Yıl	4	26,7			
Toplam	15	100,0			

3.3. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile toplanmıştır. Çalışmada ilk olarak rastgele seçilen iki öğretmen adayıyla, kadınların çalışma hayatında yaşadıkları zorluklar ve cam tavan algılarına dair yirmi dakikalık yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeden elde edilen verilerden yararlanarak yedi açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış mülakat formu geliştirilmiştir. Geliştirilen bu mülakat formu farklı zamanlarda araştırmaya katılan tüm adaylarla ayrı ayrı yürütülmüştür. Adaylarla yürütülen her bir mülakat teyp (bant) kaydına

alınarak yirmi dakikalık bir zaman sürecinde tek oturumda bitirilmiştir. Adayların düşüncelerini tam olarak belirleyebilmek için mülakat formunda sorulan sorulara ek olarak neden, nasıl, tam olarak ne demek istediniz, açıklayınız şeklinde sorular yöneltilmiştir. Mülakat kapsamında adaylara yöneltilen sorular aşağıdaki şekildedir:

Soru 1: Kadın bir çalışan olarak karşılaştığınız, kişisel duygularınıza yönelik olumlu ve olumsuz algılarınız nelerdir?

Soru 2: Okulda velilerin size karşı olumlu veya olumsuz hangi davranışları ile karşılaşıyorsunuz? Karşılaştığınız bu durumlar çalışma sürecini ne derecede etkiliyor?

Soru 3: Çalışma sürecinde aile yaşantınızda karşılaştığınız olumlu veya olumsuz durumlar nelerdir? Karşılaştığınız bu durumlar çalışma sürecini ne derecede etkiliyor?

Soru 4: Çalışma sürecinde diğer kadın öğretmenlerle ve erkek öğretmenlerle karşılaştığınız olumlu veya olumsuz durumlar nelerdir? Karşılaştığınız bu durumlar çalışma sürecini ne derecede etkiliyor?

Soru 5: Çalışma sürecinde öğrencilerle karşılaştığınız olumlu veya olumsuz durumlar nelerdir? Karşılaştığınız bu durumlar yönetim sürecini ne derecede etkiliyor?

Soru 6: Çalışma hayatınızda ilerleyebilmede örneğin müdür konumuna geçmede cinsiyet, sizin için bir engel teşkil etti mi ya da engel olarak karşınıza çıktı mı?

Soru 7: Çalışma sürecinde Cam Tavan Sendromu hissediyor musunuz? Bu sendromu aşmak için kişisel yöntemleriniz var mı?

3.4. Verilerin Analizi

Uygulanan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonrası ilk olarak teybe (banda) kaydedilen adayların konuşmaları transkript haline dönüştürülmüştür. Transkriptler oluşturulurken, adayların mülakatta sorulan sorulara verdiği cevapların bire bir yazımına özen gösterilmiştir. Ayrıca her bir transkript yazıldıktan sonra eşdeğer ses kaydıyla aynı olup olmadığı karşılaştırılmıştır. Ardından bu transkriptlere betimsel analiz uygulanarak kategoriler belirlenmiştir. Verilerden belirlenen kategorilerin yanı sıra içerik analizleri yapılarak kodlar oluşturulmuştur. İçerik analizi yönteminde birbirine benzeyen veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmekte ve okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenlenerek yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Tablo 2. Yarı Yapılandırılmış Mülakat Bulguları

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.1: "...Kadın bir çalışan olarak karşılaştığım kişisel duygularım: Çalışma hayatına yeni başlamış olmam itibarıyla hem kendi yetebilirliğimi görmek, bütün bildiklerimi en iyi şekilde anlatmak hem de karşıdakilerin yani öğrencilerinin bilgi ihtiyaçlarını gidermek için çok çaba sarf ediyorum. Bu durum beni bazen çok aşırı yorsa da verimli olduğumu görmek ayrıca mutluluk verici. Öğrencilere karşı bazen iyi niyet göstermek çok anlayışlı yaklaşmak onların daha da şımarmasına neden oluyor. Bu durumla karşılaştığım zaman şaşkınlık yaşıyorum. Yanlış meslek seçmiş olabileceğimi düşünüyorum. Hatta umutsuzluğa bile kapılıyorum ara sıra. Ama baskın olan duygumu söylemek gerekirse her türlü zorluğa rağmen mesleğin güzel taraflarını görüp kendi paramı kazanıyor olmak mutluluk verici..."</p> <p>K.Y.2: "...Çalışan bir bayan olarak hissettiklerim tek başına ayakta durabiliyor olmanın verdiği güven, kendim için bir şeyler yapabilmenin verdiği mutluluk, tek başına karar verebilme yetisi ve ekonomik özgürlüğe sahip olabilmektir. Olumsuz açıdan bakarsak eve geldiğimde hissettiğim yorgunluk hissi, ayrıyeten zihinsel yorgunluk ve bundan dolayı sevdiğimize vakit ayıramamamdan kaynaklı üzüntü halinde bulunmak..."</p>	<p>Ekonomik özgürlük ve toplumsal statü, Tek başına ayakta durabilme özgüveni, Öğretme ve başarı motivasyonu, Empati, Yorgunluk ve aileye zaman ayıramama, Hamilelik süreci ve hormonal geçişler, Yalnızlaşma, Aşırı hassasiyet, Erkek egemen feodal yapı, Çalışma hayatında kadınların diğer kadınlara yaşattığı zorluklar.</p>	<p>Çalışma hayatında kişisel duygulara yönelik olumlu algılar, Çalışma hayatında kişisel duygulara yönelik olumsuz algılar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.3: "...Duygusal, sosyal, cana yakın ve merhametli biri olarak tanınıyor olmam benim olumlu algılarımdır. Olumsuz olarak algım ise kimseye hayır diyemiyor olmam ve zaman zaman bu durumun psikolojimi etkilediğini düşünüyorum..."</p> <p>K.Y.4: "...Kadınların azimli, başarılı olmaları, iyi ilişkiler içinde bulunmaları, paylaşım duygularına sahip olmak olumlu yanlarıdır. Olumsuzluklar ise; kadınların hem kendi hem de karşı cinslerle olan izin, rapor vs. gibi durumlarda birbirlerini takip etmeleri duygusal olarak beni olumsuz etkiliyor..."</p> <p>K.Y.5: "...Hamilelik sürecinde zorluklar yaşadım. Hormonlardan kaynaklı ani duygu geçişleri işimi de sosyal ilişkilerimi de güçleştirdi. Bu süreç dışındaki durumlar hep pozitif geçti..."</p> <p>K.Y.6: "...Kadın çalışan olmak öncelikle hormonal etkilerden dolayı zor. Hormon değişimleri bizleri hassas ve kırılabilir yapıyor. Bunun dışında bayan çalışan olmak daha avantajlı. Çünkü insanlar daha seviyeli yaklaşıyorlar..."</p> <p>K.Y.7: "...Kadın bir çalışan olarak kişisel duygularıma yönelik algım şudur: Empati kurabilme yeteneğine sahibim. Bunun hem bir avantaj olduğunu gördüm hem de beni başarılı kıldığını hissediyorum. Olumsuz algım ise; Kadınların doğasının gereği olan duygusal bir yapıya ben de</p>	<p>Ekonomik özgürlük ve toplumsal statü, Tek başına ayakta durabilme özgüveni, Öğretme ve başarı motivasyonu, Empati, Yorgunluk ve aileye zaman ayıramama, Hamilelik süreci ve hormonal geçişler, Yalnızlaşma, Aşırı hassasiyet, Erkek egemen feodal yapı, Çalışma hayatında kadınların diğer kadınlara yaşattığı zorluklar.</p>	<p>Çalışma hayatında kişisel duygulara yönelik olumlu algılar, Çalışma hayatında kişisel duygulara yönelik olumsuz algılar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p><i>sahibim ve bazı olaylar karşısında hislerimle hareket ettiğimde mantıklı karar veremediğimde mutsuz olduğum bir gerçektir..."</i></p> <p>K.Y.8: "...Erkek yöneticiler eğer sizi sessiz görürse buldukları her fırsatta sizi incitebilirler. Yani bir erkek öğretmeni karşılarna almaktan çekinirken bir bayan öğretmene müdürlüklerini hissettirmek isteyebilirler..."</p> <p>K.Y.9: "...Olumlu algılarım: İşleri organize etmek, takip edip sonuçlandırmak ve yaptığım işlerde geri dönüşün olması noktasında başarılı olduğumu gördüğüm zaman daha iyi motive oluyorum.</p> <p><i>Olumsuz olan algım ise bayan olmanın biyolojik olarak yaşattığı özel (yani muayyen) günlerin öncesinde ve gününde daha duygusal, daha stresli olmaktayım..."</i></p> <p>K.Y.10: "...Kadın çalışan olarak, anlayışlı ve profesyonel yöneticiler ile çalışırsam huzurlu ve mutlu olurum. Kişisel duygular profesyonel hayatta anlamlı değil..."</p> <p>K.Y.11: "...Kadın bir çalışan olmanın kaynaklı ayrıca olumlu veya olumsuz algılarım bulunmamaktadır..."</p> <p>K.Y.12: "...Kararlarımı net belirlediğim için yaptığım çoğu işte başarılı oldum. Bu başarı beni hep motive etti. Kadın bir çalışan olarak hiçbir şekilde de ayrımcılığa neden olmadığımı düşünüyorum..."</p>	<p>Ekonomik özgürlük ve toplumsal statü, Tek başına ayakta durabilme özgüveni, Öğretme ve başarı motivasyonu, Empati, Yorgunluk ve aileye zaman ayıramama, Hamilelik süreci ve hormonal geçişler, Yalnızlaşma, Aşırı hassasiyet, Erkek egemen feodal yapı, Çalışma hayatında kadınların diğer kadınlara yaşattığı zorluklar.</p>	<p>Çalışma hayatında kişisel duygulara yönelik olumlu algılar, Çalışma hayatında kişisel duygulara yönelik olumsuz algılar.</p>

ÇALIŞMA HAYATINDA KADINLARIN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE
CAM TAVAN ALGILARI: KADIN ÖĞRETMENLER ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Ayşe Günsel, Selda Koroğlu, Latife Demirci

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.13: "...Kadın bir çalışan olarak, çok yorulduğumu, fiziksel olarak taşıyabileceğim çok üstünde yükler yüklediğimi düşünmekteyim. Şimdi bunları düşününce olumlu bir algının olmadığını fark edip ayrıca çok üzüldüğümü söyleyebilirim..."</p> <p>K.Y.14: "...Düzenli ve disiplinli olmak, algı katmaktadır. Bazen zaman yetiştirememek olumsuzluğa itmektedir..."</p> <p>K.Y.15: "...Kadın yönetici olarak feodal bir toplumda çalışmak ön yargılar sebebiyle oldukça zor. Kadınların yönetici olamayacağı algısı erkek yöneticiler tarafından bilinç dışına itilmiş olmakla beraber fiili olarak dillendirilmekte ama eylem ve davranışlarda bu algı oldukça hissedilmektedir..."</p>	<p>Ekonomik özgürlük ve toplumsal statü, Tek başına ayakta durabilme özgüveni, Öğretme ve başarı motivasyonu, Empati, Yorgunluk ve aileye zaman ayıramama, Hamilelik süreci ve hormonal geçişler, Yalnızlaşma, Aşırı hassasiyet, Erkek egemen feodal yapı, Çalışma hayatında kadınların diğer kadınlara yaşattığı zorluklar.</p>	<p>Çalışma hayatında kişisel duygulara yönelik olumlu algılar, Çalışma hayatında kişisel duygulara yönelik olumsuz algılar.</p>
	<p>K.Y.1: "...Okulda velilerde karşılaştığım olumsuz durumlar öğrencinin başarısızlığının tek nedeni olarak okul idaresi ve öğretmen kadrosunu görmeleridir. Aile ile okul iş birliğine çok önem vermeyen veliler okula ve öğrenciye karşı suçlama derecesinde sert tepki vermektedir. . Olumlu olan taraf ise bilinçli velilerin bizimle sürekli iletişimde bulunması ve öğrenci öğretmen arası iletişimi de güçlendirecek organizasyonlar düzenlemeleridir. Örneğin piknik gibi ya da öğretmenleri ev ziyaretlerine davet etmek gibi..."</p>	<p>Bilinçli veliler özellikle de anneler ile pozitif ve olumlu iletişim, Okul aile birliği organizasyonları, Okul aile iş birliğine önem vermeme ve ilgisizlik, Öğrenci sorunları ve başarısızlığında günah keçisi olarak öğretmenleri görme, Cinsiyetçi bakış açısı.</p>	<p>Velilerden gelen olumlu davranışlar, Velilerden gelen olumsuz davranışlar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.2: "...Okulda velilerin suçlayıcı rahatsız edici davranışlarıyla karşılaşmadım fakat çocuklarının problemleri davranışlarına dayanak olarak genetik faktörleri dayanak göstermelerini anlamsız buluyorum. Ayrıca velilerin ders esnasında çocuklarıyla görüşmek istemesi konsantre dağıtıcı bir şey. Bunların dışında velilerim son derece güler yüzlü, sahiplenici, fedakâr tavırları var. 'eti senin kemiği benim' anlayışına sahipler. Bu da onlarla iş birliğine gidebilmemize yol açıyor..."</p> <p>K.Y.3: "...Okulda velilerle çoğu zaman birebir iletişimimiz olamıyor. Genellikle olumlu davranışlar sergiliyorlar. Örneğin sınıf seçiminde toplanıp müdür odasına giderek derslerine benim girmem konusunda ricada bulundular. Bu durum benim daha istekle çalışmama, işimi daha da severek yapmama neden oluyor..."</p> <p>K.Y.4: "...Sadece veliler değil erkek öğrencilerin de kadın öğretmenlere bakışı cinsiyetçi. Yıllar içinde bu durumun azalacağına kanaat getirmiştım. Fakat cinsiyetçi bakış açısı günden güne artmakta ve gelecek ile ilgili umutlarım kırılmaktadır..."</p> <p>K.Y.5: "...Okula genellikle çocukların anneleri geldiğinden benimle iletişim kurmaları daha rahat oluyor. Bu durum yönetim sürecini olumlu şekilde etkiliyor. Özellikle kız çocuk anneleri ergen problemleri olan çocukları hakkında daha rahat konuşma platformu buluyorlar..."</p>	<p>Bilinçli veliler özellikle de anneler ile pozitif ve olumlu iletişim, Okul aile birliği organizasyonları, Okul aile iş birliğine önem verme ve ilgisizlik, Öğrenci sorunları ve başarısızlığında günah keçisi olarak öğretmenleri görme, Cinsiyetçi bakış açısı.</p>	<p>Velilerden gelen olumlu davranışlar, Velilerden gelen olumsuz davranışlar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.6: "...Velilerden herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmadım..."</p> <p>K.Y.7: "...Gerek bir anne olarak şefkatli gerek bir öğretmen olarak disiplinli olduğum için velilerle yani ailelerle en başta güven ilişkisi kurdum. Onlarla iletişim tarzımın ilişkilerimizi daha da güçlendirdiğini fark ettim. Onlarla çocukları hakkında bilgi paylaşımını gerçekleştirdiğimde hem kendimin hem de velilerin mutlu olduğunu anladım. Yaşanılan bu süreç iş birliği içinde gerçekleştiğinden herhangi bir olumsuz durumu velilerimle yaşamadım..."</p> <p>K.Y.8: "...Kesinlikle böyle bir durumla karşılaşmadım..."</p> <p>K.Y.9: "...Her veli kendi çocuğuna daha fazla ilgi göstermemizi ve onlara destek olmamızı bekliyor. Çünkü veliler de çocuklarının yeteneklerinin keşfedilmesini, başarılı olduklarını görmek istiyorlar. Örneğin, çocuğu başarılı bir velinin, çocuğunun yanında oturan arkadaşının başarısız olması durumunda kendi çocuğuyla diğer çocuğun yan yana oturmasını bile istemiyor. Bu durumu çözüme kavuşturmamızı, sorumluluk üstlenmemiz gerektiğini, bu durumu çözemediğinizde idarenin çözmesi gerektiğini düşünüyorlar. Oysaki biz öğretmenlerle iletişim kurmayı düşünmeyen, yapılan veli toplantılarına ara sıra gelen velilerin bu tip yaklaşımları beni hem yoruyor hem de üzüyor. Üstelik bazı erkek öğrencilerin erkek velilerinin de çocukları ile ilgili herhangi bir sorunu anlatmaktan kaçındıklarını yaşadığım olmuştur..."</p>	<p>Bilinçli veliler özellikle de anneler ile pozitif ve olumlu iletişim, Okul aile birliği organizasyonları, Okul aile iş birliğine önem verme ve ilgisizlik, Öğrenci sorunları ve başarısızlığında günah keçisi olarak öğretmenleri görme, Cinsiyetçi bakış açısı.</p>	<p>Velilerden gelen olumlu davranışlar, Velilerden gelen olumsuz davranışlar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.10: "...Teşekkür her zaman insanı motive eder. Olumsuz pek bir davranış olmaz. Hatta veliler öğretmenlere saygı duyuyor..."</p> <p>K.Y.11: "...Genç olduğum için tecrübesiz olduğum yönünde ön yargı var. Her veli çocuğuna fazla ilgi gösterilmesini istemekte..."</p> <p>K.Y.12: "...Velilerin olumlu durumlar içerisinde olanları da oldu olumsuz duygulara sahip olanları da oldu. Ancak bu tutumlar beni hiçbir şekilde olumsuz etkilemedi. Çünkü iletişim kurduğum her veliyle kişilik farkları olduğundan ve en önemlisi kendi tutum ve davranışlarımda otokontrolü sağladığım yönümü sevmekteyim..."</p> <p>K.Y.13: "...Emek; bizim işimizde karşılık beklenmeden verilmeli diye düşünüyorum. Velilerden herhangi bir beklentiniz olmadığında olumlu ya da olumsuz değerlendirmeler yapmanıza gerek kalmıyor..."</p> <p>K.Y.14: "...Genelde olumlu tepki alıyorum. Bu da beni çok mutlu etmekle motivasyonumu artırmaktadır..."</p> <p>K.Y.15: "...Kadın yöneticilere çok alışkın olmayan bir okulda çalıştığım için veliler erkek yöneticileri daha çok ciddiye alıyor. Kendilerini ifade etmek, çocuklarının sorunlarını anlatma gibi işlerde öncelikli olarak kadın yöneticiyi tercih ederken, idari ve formal işlerde erkek yönetici ile daha kolay işleri halledebileceklerini düşünüyorlar. Kadına bakış açısının toplumda böyle olduğunu bilerek hareket edince durum pek de rencide etmiyor ama yöneticiliği zorlaştırıyor..."</p>	<p>Bilinçli veliler özellikle de anneler ile pozitif ve olumlu iletişim, Okul aile birliği organizasyonları, Okul aile iş birliğine önem verme ve ilgisizlik, Öğrenci sorunları ve başarısızlığında günah keçisi olarak öğretmenleri görme, Cinsiyetçi bakış açısı.</p>	<p>Velilerden gelen olumlu davranışlar, Velilerden gelen olumsuz davranışlar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.1: "... Çalışma sürecinde aile yaşamında hiçbir olumsuz durum söz konusu değildir. Ailem her zaman destekçim durumundadır. Henüz evli ve çocuklu olmadığım için de bu konuda çok ciddi sorumluluğum yok ve aile yaşantımın çalışma hayatıma yansıyan bir olumsuzluğunu da hissetmiyorum..."</p> <p>K.Y.2: "... İlk soruda da söylediğim gibi evime ve aileme zaman zaman yeterli vakit ayıramadığımı hissediyorum. Bunun nedeni okuldaki yaşantılarımdan kaynaklı zihinsel yorgunluktur. Zihnimi dinlendirmekte zorlanıyor, bazen de çok tahammülsüzleşiyorum. Bu da mesleğe ve çalışma hayatına karşı olumsuz tutum geliştirmeye neden oluyor. Yalnız bunun geçici ve de aşılabılır olduğunu belirtmeliyim... Bazen dersi bitince eve giden bayan öğretmenlere imreniyorum."</p> <p>K.Y.3: "... Çalışma sürecinde ailemle herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmadım. Sadece onlara daha az vakit ayırmak beni üzüyor..."</p> <p>K.Y.4: "... Bir sivil toplum örgütünde yönetici pozisyonundayım. Eşim bu durumu pek hoş karşılamıyor. İki arada kalıyorum, şevkim kırılıyor, huzursuzluk ve suçluluk duyabiliyorum..."</p> <p>K.Y.5: "... Evde daha az zaman geçiriyorum. Dolayısıyla ev işleri ve çocuk bakımı için başkalarından yardım alıyorum. Bu da maddi ve manevi zorlukları beraberinde getiriyor..." Ailemin çalışma hayatımı destekliyor olması motivasyonumu ve başarıyı artırıyor..."</p>	<p>Destekçi bir eş ve aile, Zihinsel yorgunluk ve aileyi ihmal, Eşlerin memnuniyetsizliği ve aile içi sorunlar, Huzursuzluk ve suçluluk duygusu, Çalışma ve aile hayatında denge, Rol çatışması.</p>	<p>Aile yaşamınızda karşılaştığınız olumlu durumlar, Aile yaşamınızda karşılaştığınız olumsuz durumlar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.7: "...Aile hayatımla çalışma hayatım arasında ortak kararlar, ortak paylaşımlar gerçekleştirdiğimizde dengeyi oluşturmuş bulunuyoruz. Aile hayatındaki yaşanan olumsuz duyguları işe taşımadığım zaman, işteki olumsuz geçen bir günü aile hayatıma yerleştirmedığım anda zaten olumsuzluğu engellemiş oluyoruz..."</p> <p>K.Y.8: "...İşimi severek yaptığım için aile hayatıma olumlu yansımaları oluyor. Ben mutlu, ailem mutlu..."</p> <p>K.Y.9: "...Çalışan kadındaki en büyük sıkıntı suçluluk duygusu olabilir. Çünkü ailesine çocuklarına yeterince zaman ayıramıyor olmak, hastalık durumlarında yanlarında olamamak..."</p> <p>K.Y.10: "...Çocuğunuzun ya da ebeveynlerinizin hastalıklarında yanlarında olamamak olumsuzluk ve çalışma sürecini kötü yani olumsuz etkiliyor. Diğerlerini mantıklı şekilde aşmak ve okul dışında bırakmak gerekiyor..."</p> <p>K.Y.11: "...Ailenin beklentileri açısından yeterince zaman ayıramabiliyorum, ancak mevcut çalışma sürecimi destekliyorlar. Mesleki kariyerimde başarılı olduğum için mutlu oluyorum. Ve aile yaşantım daha sağlıklı oluyor..."</p> <p>K.Y.12: "...Çalışma hayatımda çocuklarıma yakınlarının bakması hem benim açımdan hem de onların açısından farklı dayanışma olduğunu öğretti. Ben ekonomik özgürlüğümü kazanmış bir bireydim. Yakınlarının çocuklarıma bakmalarının hem benim açımdan güven duyduğum kişilerin yanlarında olmaları güzeldi hem de onların ekonomik yönden biraz daha rahat yaşayabilmelerini görmek çok önemliydi..."</p>	<p>Destekçi bir eş ve aile, Zihinsel yorgunluk ve aileyi ihmal, Eşlerin memnuniyetsizliği ve aile içi sorunlar, Huzursuzluk ve suçluluk duygusu, Çalışma ve aile hayatında denge, Rol çatışması.</p>	<p>Aile yaşantınızda karşılaştığınız olumlu durumlar, Aile yaşantınızda karşılaştığınız olumsuz durumlar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.13: "...Aile hayatımda karşılaştığım en olumlu durum dayanışma ve işbölümü adil paylaşımdır..."</p> <p>K.Y.14: "...Çalışma süreci-öğretmen olduğum için aile düzenimi etkilememektedir. Ama bireysel başarımın daha olumlu olması için boş günümün olmasını öğretmenlikte gerekli olduğunu düşünüyorum..."</p> <p>K.Y.15: "...Kızım da benim okulumdaki öğrencidir. Anne ve okul müdürü rollerimin çatışmamasını sağlamaya çalışıyorum. Eşim, veli rolünü daha çok üstlenerek görevimin odağında genel olarak öğrencilerimin olmasına destek oluyor. Ayrıca yoğun çalışma temposu aile yaşamını etkiliyor..."</p>	<p>Destekçi bir eş ve aile, Zihinsel yorgunluk ve aileyi ihmal, Eşlerin memnuniyetsizliği ve aile içi sorunlar, Huzursuzluk ve suçluluk duygusu, Çalışma ve aile hayatında denge, Rol çatışması.</p>	<p>Aile yaşamınızda karşılaştığınız olumlu durumlar, Aile yaşamınızda karşılaştığımız olumsuz durumlar.</p>
	<p>K.Y.1: "...Çalışma sürecinde birçok kadının ve erkek öğretmenle birlikte organize olarak eşgüdümlü çalışmak zorundayım. Aramızdaki iletişim saygı çerçevesinde olduğu için çok ciddi sorunlarla karşılaşmadım henüz. Ama bazen sert mizaçlı öğretmenlerle iletişim sorunu yaşadığımı düşünüyorum. Özellikle bayan öğretmenlerde karşılaşılan bir durum benim için. Çok fazla yaşandığı zaman bu benim performansımı ister istemez etkiliyor. Olumlu durumlar konusunda ise hafta sonları ya da akşamları yapılan etkinlikler, düzenlenen geziler, tiyatro programları okulun stresini azaltıcı etkiler arasında sayılabilir..."</p> <p>K.Y.2: "...Öğretmenler Odası atmosferi çok önemli. Bu okuldan okula değişiklik gösterir.</p>	<p>Ortak etkinlikler, Sert mizaçlı öğretmenler ile çatışma, Kadın astları kollayan kadın müdürler, Takdir görme, Kadınlar arası dayanışma, Erkek egemen idari yapılanma, Çalışma hayatı-aile hayatı dengesi.</p>	<p>Diğer öğretmenler ile yaşanan olumlu durumlar, Diğer öğretmenler ile yaşanan olumsuz durumlar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p><i>Teneffüslerde hal hatır sorabileceğin, gü-lüp eğlenebileceğin, espriyle hoş sohbetle diğer derse psikolojik olarak hazırlanan öğretmen arkadaşların varlığı şart. Bu ne yazık ki her okulda olmuyor. Öğretmenler çoğu zaman asık suratlı ve keyifsiz olabiliyor ne yazık ki. Bu kimi öğrencilerin sorumsuz ve olumsuz tutumlarından kaynaklanıyor. Dersin nasıl geçtiğiyle de doğrudan ilgili. Genel anlamda ise okuldaki tüm öğretmenlerle selamlaşp konuşmaya çaba gösteririm. Olumsuz davranışla karşılaşmadım. Eklemek istediğim diğer bir husus ise zümreler arasında rekabet ya da ego savaşından kaynaklı olduğunu tahmin ettiğim anlaşmazlıklar bulunuyor..."</i></p> <p>K.Y.3: "...Çalışma sürecinde ilk sene meslektaşlarım soğuk davrandılar. Kendi aralarında yaşanan kişisel problemleri bana yansıtmaya çalıştılar. Ama sonrasında herhangi bir problem yaşanmadı. Dayanışma ruhu içerisinde meslek hayatımıza devam ediyor..."</p> <p>K.Y.4: "...Okulumuzda müdür yardımcılığı pozisyonunda olan kadın arkadaşlarımızın diğer kadın arkadaşlarını daha özenle desteklediklerini görüyorum..."</p> <p>K.Y.5: "...Kendinize güvendiğiniz ve çevrenize kendinizi kanıtladığınız zaman ne kadın meslektaşlarımla ne de erkek meslektaşlarımla olumsuz bir durum yaşamıyorum. Örneğin kariyerim için yapmış olduğum eğitimim kendimi geliştirme çalışmalarım takdirle karşılanmakta. Çünkü bunlar maddiyatla ilgili olduğu için maddi ve manevi olarak aynı durumlarda olmadığımız için çalışma sürecimi etkilemediğini düşünüyorum..."</p>	<p>Ortak etkinlikler, Sert mizaçlı öğretmenler ile çatışma, Kadın astları kollayan kadın müdürler, Takdir görme, Kadımlar arası dayanışma, Erkek egemen idari yapılanma, Çalışma hayatı-aile hayatı dengesi.</p>	<p>Diğer öğretmenler ile yaşanan olumlu durumlar, Diğer öğretmenler ile yaşanan olumsuz durumlar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.6: "...Cinsiyetime yönelik böyle bir ayrım yaşamıyorum. Kadın ve erkek olarak ayırt etmeden yanıtlamak istiyorum. Erkek de olsa kadın da olsa farklı kişiliklerle bir arada çalışmak zor. Aradığım dostluk ve dayanışma ortamının çok sağlanmadığını düşünmekteyim..."</p> <p>K.Y.7: "...Kadın meslektaşlarımda gördüğüm olumlu durum şudur: Yaşanılan bir durum karşısında kadın dayanışması gerçekleşebiliyor. Çünkü kadınlar daha sahiplenici yapıdadalar. Erkek öğretmenlerde ise durum daha sabit. Erkek meslektaşlarımda olaylara durumlara bakış açıları daha net, daha keskin ve daha eleştirel bakabiliyorlar. Ben hem bayan hem de erkek meslektaşlarımda bu tutumları karşısında nasıl bir bakış açısına sahip olduğumu değerlendirebiliyorum. Açıkçası biraz daha politik davranıyor olabilirim. Yani ne kadın öğretmenlerle dayanışma veya çatışma içindeyim ne de erkek öğretmenlerle..."</p> <p>K.Y.8: "...Meslektaşlarımızla genelde birbirimize katkıda bulunma anlamında olumlu gelişmeler yaşıyoruz..."</p> <p>K.Y.9: "...Ben iş hayatı dışındaki hayatımda daha sakin, daha sabırlı ve daha yumuşak görünümüne sahibim. Ancak çalışma hayatında daha yoğun bir süreç yaşadığım için bu süreçte çeşitli zorluklarla karşılaşmış bazen daha agresif olabiliyorum. Erkek gibi olmaktan ziyade daha başarılı olma baskısı ve ağırlığının bende oluştuğunu söyleyebilirim. Erkek öğretmenler ise kadın öğretmenlere tanınan bazı imtiyazlardan örneğin ders programlarında bayanların durumu göz önüne alınarak hazırlanmasını,</p>	<p>Ortak etkinlikler, Sert mizaçlı öğretmenler ile çatışma, Kadın astları kollayan kadın müdürler, Takdir görme, Kadınlar arası dayanışma, Erkek egemen idari yapılanma, Çalışma hayatı-aile hayatı dengesi.</p>	<p>Diğer öğretmenler ile yaşanan olumlu durumlar, Diğer öğretmenler ile yaşanan olumsuz durumlar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>yapılacak etkinliklerde bayanlara önceliklerin tanınmasının kendilerine rahatsızlık verdiğini, aslında erkek öğretmenlerin de kadın öğretmenleri çekemedikleri ve kıskandıkları durumları yansıttıklarını duydum ancak erkek öğretmenlerden bunu kendi adıma yaşamadığımı söyleyebilirim. Bu durumun idare zafiyetinden kaynaklandığını düşünüyorum..."</p> <p>K.Y.10: "...Kadınlar birbirlerini kıskanır, fazla ortam yaratmamak, mütevazı olmak gerekir. Erkeklerle samimiyeti dozunda bırakmak gerekir..."</p> <p>K.Y.11: "...İdari kadrolarda erkek egemen bir durum var. Kadın öğretmenlerin özellikle yönetici durumunda olanlar gerçekten zor insanlar..."</p> <p>K.Y.12: "...Çalışma sürecinde yaşanan tartışmaları bulunduğum ortam dışına taşımadığım zaman huzurlu oluyorum..."</p> <p>K.Y.13: "...Çalışma sürecinde meslektaşlarının tutumları beni artık etkilemiyor..."</p> <p>K.Y.14: "...Bayan öğretmenlerin çoğu daha duygusal. Erkek öğretmenlerde de genelde daha katı bir tutum süregelmekte..."</p> <p>K.Y.15: "...Kadın öğretmenlerle ağırlıklı olarak çalışıyorum. Genel cinsiyet faktörlerinin (kadın ya da erkek olmak) etkisine dayanan bir durumla karşılaşmıyorum. Sorumluluk sahibi ve nitelikli/ yetenekli olup olmamak belirleyicidir. Kadın öğretmenlerin ev işleri ve çocuklarla ilgili sorumlulukları gelişmelerini engelliyor.</p>	<p>Ortak etkinlikler, Sert mizaçlı öğretmenler ile çatışma, Kadın astları kollayan kadın müdürler, Takdir görme, Kadımlar arası dayanışma, Erkek egemen idari yapılanma, Çalışma hayatı-aile hayatı dengesi.</p>	<p>Diğer öğretmenler ile yaşanan olumlu durumlar, Diğer öğretmenler ile yaşanan olumsuz durumlar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.1: "... Çalışma sürecinde öğrencilerle karşılaştığımız olumlu veya olumsuz durumlar örtük programın da değindiği gibi istem dışı olarak sınıf atmosferini etkiliyor. Kalabalık sınıflarda derse harcamamız gereken enerjiyi sınıfı susturmaya ve etkinliklere motive etmeye harcıyoruz. Ne kadar uğraşsak da istenilen verim bu sınıflarda düşük oluyor. Yaşı küçük olan 5. veya 6. sınıflarda söz dinleme gayreti diğer üst sınıflara göre daha fazla. Tabi 7. ve 8. sınıflar ergenlik dönemi ve benmerkezci tutumun da etkisi ile daha dikkat gerektiren hassas bireyler durumundalar. Ben de ona göre daha seçici cümleler kurmaya çalışarak sınıfın hâkimiyetini elimde tutmaya çalışıyorum..."</p> <p>K.Y.2: "...Öğrencilerin hepsi ayrı bir dünya. Sorunlarını bilmek size her zaman kazandırır. Bir de iletişim sürecinde mutlaka içten olmamızdır. En çok problem yaşadığım konu ise öğrencilerin alıngan, agresif ve öfke kontrolünden yoksun olmaları. Bunda yetiştirme tarzının büyük rolü var. Olumlu davranışlar ise size küçük sürprizler yapmaları, yazdıkları hikâyelerde size başrol vermeleri, sımsıcak gülümsemeleridir. Her açıdan onları anlamaya çalışırsanız başa çıkmanız kolaylaşır. Suçlayıcı tavır takınırsanız tam tersi süreç başlar..."</p> <p>K.Y.3: "...Olumlu olan yönü öğrencilerimle arkadaş gibiyim. Herhangi bir problemleri olunca gelip bana anlatırlar. Sorunlara birlikte çözüm aramaya çalışırız..."</p>	<p>Bireysel gelişim ve ergenler, Öğrencilerle birebir iletişim ve koçluk, Saygı ve sevgi ortamı, Kalabalık sınıflar ve sınıf atmosferi, Disiplin ve otorite sorunları, Öğrencilerin sorumsuz davranışları.</p>	<p>Öğrencilerle yaşanan olumlu durumlar, Öğrencilerle yaşanan olumsuz durumlar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.4: "...Öğrencilerimle arkadaş gibiyim. Herhangi bir problemleri olunca gelip bana anlatırlar. Sorunlara birlikte çözüm aramaya çalışırız. Olumsuz olan yönü ise öğrencilerin belli bir amaçları ve hedefleri maalesef yok. Okumanın önemini, belli bir meslek sahibi olmak gibi hedeflerinin olmadığını bunun nedenleri arasında hem aile yapısından kaynaklandığını hem de ileride istedikleri gibi bir çalışma hayatına giremeyeceklerinin belirsizliklerinin olması gibi durumlar beni üzüyor..."</p> <p>K.Y.5: "...Kız meslek lisesinde çalıştığım için öğrencilerle daha iyi iletişim kurabiliyorum. Öğrencilerimiz de bunun bilinciyle bizlerle daha özel paylaşımlarda bulunuyorlar..."</p> <p>K.Y.6: "...Ben pansiyon yöneticisiyim. Öğrencilerimin ailelerinden uzak olması onları daha kırılğan yapıyor. Bu nedenle onlara yaklaşırken bu durumu dikkate almam gerekiyor..."</p> <p>K.Y.7: "...Öğretmenler öğrencilerine karşı daha ılımlı, daha ilgili, daha yönlendirici ve onların dilinden anlama yetisine sahip olabilmeliler. Yani öğrencilerin her yönüyle ilgilenebilmeliler. Onların zayıf ve güçlü yönlerini ortaya çıkarmalarına yardımcı olmalı ve bu durumları velilerle paylaşabilmektir önemli olan. Bunu yaparak kendimin daha profesyonel olduğunu düşünüyorum. Mesela verdiğim ödevi kontrol ettiğimde onları daha yakından tanıma fırsatını yakalayabiliyorum..." Bir toplumun daha bilinçsiz gelecekleri olarak görmek endişe verici..."</p>	<p>Bireysel gelişim ve ergenler, Öğrencilerle birebir iletişim ve koçluk, Saygı ve sevgi ortamı, Kalabalık sınıflar ve sınıf atmosferi, Disiplin ve otorite sorunları, Öğrencilerin sorumsuz davranışları.</p>	<p>Öğrencilerle yaşanan olumlu durumlar, Öğrencilerle yaşanan olumsuz durumlar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.9: "...Öğretmen olarak öğrencilerimin her yönüyle ilgilenerek, onlarla iyi iletişim kurarak, onlara amaçlarının olması gerektiği ve hedef belirlemeleri konusunda çeşitli deneyimlerimi aktardığımı söyleyebilirim. Tabi bunları gerçekleştirirken kurallarımı ve sınırlarımı her daim korudum. Bu konudaki olumlu yönüm, herhangi bir konu hakkında araştırma yapmaları, pozitif ilişkiler çerçevesinde paylaşımcı olduklarını, olaylar ve kişiler arasında empati kurma yeteneklerinin geliştiğini görmek çok umut verici..."</p> <p>K.Y.10: "...Saygı en önemli unsurdur. Saygı olumlu ve huzuru getiren, motive eden en anlamlı durumdur..."</p> <p>K.Y.11: "...Kılık kıyafetimi, gösterdiğim tutum ve davranışları özellikle takip ediyorlar. Öğrencilerle olumsuz davranışları otorite ile sağlamaya çalıştım..."</p> <p>K.Y.12: "...Daha ziyade ailede huzursuz olan, anne ve babaları ayrı olan çocuklarda bazen agresif durumlar olabiliyor. Bizler çocukların bazen annesi bazen öğretmeni bazen de otoriter davranarak çocukların sorunlarını çözüyoruz. Benim sevgim çocuklara bazen yetiyor. Yetmediği zaman ne yaparım diye düşündüğümde mutlaka benden tecrübeleri yüksek olan kişilerle görüşürüm. Yönetimi bu durumda asla karıştırmam..."</p> <p>K.Y.13: "... Duygu yaşları ve takvim yaşlarındaki uçurum elbette çok olumsuz etkiliyor yoruyor..."</p> <p>K.Y.14: "... Öğrencilerimle olumlu bir iletişimimin olduğunu düşünüyorum..."</p> <p>K.Y.15: "...Özellikle asi ruhlu erkek öğrenciler bana diklenebiliyor. Fakat velileri ile görüşerek bu sorunu aşıyorum..."</p>	<p>Bireysel gelişim ve ergenler, Öğrencilerle birebir iletişim ve koçluk, Saygı ve sevgi ortamı, Kalabalık sınıflar ve sınıf atmosferi, Disiplin ve otorite sorunları, Öğrencilerin sorumsuz davranışları.</p>	<p>Öğrencilerle yaşanan olumlu durumlar, Öğrencilerle yaşanan olumsuz durumlar.</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.1: "...Çalışma hayatım yeni olduğu için ilerleme konusunda çok fazla çaba harcamadım. Şu an yeni durum ve sisteme uyum sürecindeyim. Ama sadece bir bayan olduğum için engel teşkil edeceğini düşünmüyorum..."</p> <p>K.Y.2: "...Yönetimde rol almak benim için olağan bir durum olurdu. Cinsiyetin idarede rol almaya engel olmadığı kanısındayım. Ama idare işinin öğretmenlikten çok farklı olduğunu düşünüyorum..."</p> <p>K.Y.3: "...Cinsiyet benim için bir engel teşkil etmedi. Aksine cinsiyetimin mesleğime daha uygun olduğunu düşünüyorum. Çünkü bayanlarda şefkat duygusunun daha fazla olduğuna inanıyorum..."</p> <p>K.Y.4: "...Üyesi olduğum sivil toplum örgütünde erkekten çok kadınlar yer alıyor ve birbirimize bakışımız cinsiyetçi değil, verdiğiniz emek doğrultusunda kararlarda etkili olabiliyorsunuz..."</p> <p>K.Y.5: "... Kesinlikle bir engel teşkil etmedi..."</p> <p>K.Y.6: "... Hayır..."</p> <p>K.Y.7: "...Mesleğimde ilerleyebilmemde en önce ailemin beni desteklemesi olmuştur. Eleştiri ve önerilere açık olmam, sorumluluk üstlenebilen biri olduğumdan, inandığım şeylerin üstünde yoğunlaşmak beni başarılı kılmıştır. Bu yüzden cinsiyetimin müdür pozisyonuna geçmede bir engel olmadığını söyleyebilirim..."</p> <p>K.Y.8: "...Ben öğretmenliği hep sevdim..."</p> <p>K.Y.9: "...Kadınların daha titiz, daha sahip- lenici olduğu çünkü kadınların daha çok sorgulama yaparak ve disiplinli çalışarak yönetim kademesine geldiğini düşünmekteyim. Kendimin de böyle olduğumu düşünüyorum.</p>	<p>İdari görevler ile öğretmenlik alanları arasındaki farklılık, Hamilelik ve doğum izni, Kariyer basamaklarında ilerlemeye yönelik pozitif algı ve tutumlar.</p>	<p>Kariyer basamaklarında ilerlemede cinsiyet engeli</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p><i>Bu yüzden bazen özel hayatımdan (eş, çocuk, aile) taviz vererek kariyerim için uğraştığımı, cinsiyetin benim için bu anlamda engel teşkil etmediğini söyleyebilirim..."</i></p> <p>K.Y.10: "...Elbette kadın olmak her zaman zordur. Daha profesyonel olmayı ve daha çok çalışmayı gerektirir..."</p> <p>K.Y.11: "...İdari kadrolarda görev aldım. Ancak cinsiyetin engel olmadığını düşünüyorum..."</p> <p>K.Y.12: "...Evet bu sorunla karşılaştım. Çalışma hayatında ilerleyeceğim dönemde hamile olmam, kadın olduğum için bu işin gebeliğim döneminde denk gelmesi en büyük engeli teşkil etti. O dönemde hem mevkiimi elde edemedim hem de bunun sonucu olan ekonomik yönünden de yararlanamadım. Bunun sonucunda da mutsuz olduğum zamanlar olmuştur..."</p> <p>K.Y.13: "...Hayır..."</p> <p>K.Y.14: "... Müdür olma gibi bir düşüncem olmadığı için cinsiyetin engel olmayacağını da tahmin ediyorum..."</p> <p>K.Y.15: "...Erkek öğretmenler, aile reisi olarak üstlendikleri rolle olumsuz geribildirimleri almaktan ve bunu bir kadın yöneticinin yapmasından daha fazla rahatsız olabiliyorlar. Daha az izin talepleri oluyor..."</p>	<p>İdari görevler ile öğretmenlik alanları arasındaki farklılık, Hamilelik ve doğum izni, Kariyer basamaklarında ilerlemeye yönelik pozitif algı ve tutumlar.</p>	<p>Kariyer basamaklarında ilerlemede cinsiyet engeli</p>

CAM TAVAN	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
	<p>K.Y.1: "...Çalışma sürecinde Cam Tavan Sendromu'nu ara sıra yaşıyorum. Bu çalıştığım yer ile ilgili değil de bir bayanın çalışmasını ya da yükselmesini hoş görmeyen bazı çevrelerde karşılaştığım tepkiler sonucu hissettiğim bir durum. Daha okul yıllarından itibaren kızların okumasına karşı bazı insanların konuşmaları bu sendromu yaşamama sebep oldu. Öyle durumlarla karşılaştığımda güç ve azimle bir yerlere gelmiş bayanları düşünürüm. Onların da böyle engellerle uğraşıp yılmadıklarını kendime hatırlatırım ya da benim gibi düşünen insanlarla konuşarak kendimi rahatlatmaya çalışırım..."</p> <p>K.Y.2: "...Yönetimde rol almayı ya da işimde yükselmeyi düşünmedim ama düşünüyor olsam cesaret ederim çünkü şu an bulunduğum okulda veya çevremde Cam Tavan Sendromu yaşayacağımı düşünmüyorum. Bunu kabullenecek yapıda bir insan değilim. Şu anki idarecim bu bağlamda gayet medeni ve ufku açık bir insan fakat yine de bu sendromun ülkemizde son derece yaygın bir durum olduğu kanısındayım. Bunun sebebi toplumumuzun temelindeki ataerkil yapıdır..."</p> <p>K.Y.3: "...Bu sendromu hissetmedim. Kadınların inanıp azmettikten sonra başarmayacağı hiçbir şey yoktur bence..."</p> <p>K.Y.4: "...Bulduğumum çevreler demokrat çevrelerdi. O nedenle bu konuda herhangi bir engelle karşılaşmadım. Ancak toplumun geneline baktığımız zaman kamu görevlilerinin insan hakları, toplumsal cinsiyet, cinsiyetçi bakış açıları üzerine eğitim almalarının muhakkak sağlanması gerektiğini düşünüyorum..."</p>	<p>Kız öğrencilerin eğitimini gereksiz gören çevrelerin mevcudiyeti, Medeni ve ufku açık idarecilerin varlığı, Erkek egemen yapılanma.</p>	<p>Cam Tavan Sendromu mevcudiyeti, Cam Tavan sendromu'nu aşma yöntemleri.</p>

	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
CAM TAVAN	<p>K.Y.5: "...Hayır hissetmedim..."</p> <p>K.Y.6: "...Asla böyle bir sendrom yaşamadım. Hatta daha avantajlı olduğumu düşündüm. Kadın olmayı güçsüzlük ve acizlik olarak biz görmedikçe kimse görmeyecektir. Ben "insan" olarak çalışıyorum, kadın olarak değil. Bence bunu kullanan biz kadınlız. Yöneticilerimiz değil. İmtiyaz istiyoruz, yanlış olan bu. Her işin üstesinden gelebileceğimizi bilmeliyiz. Kadın olduğumuz için daha geri görevlere talip olursanız tabi ki geride kalırız..."</p> <p>K.Y.7: "...Mesleğimin ilk zamanlarında yani tecrübesiz olduğum dönemlerde hissettim. Bu sendrom bizim ülkemizde maalesef daha fazla. Sebebi, ataerkil yapının etken olmasıdır. Bu algının değişmesi için yapılan çalışmaların başında sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını umut verici görmekteyim. Bu sendromu aşmada biraz daha şanslıyım. Çünkü zamanla meslekte tecrübe kazanmam, kariyerimde ilerlemem için beni teşvik eden kendini yetiştirmiş, ufku geniş yönetimle çalışmak büyük bir avantajdı..."</p> <p>K.Y.8: "...Hissetmiyorum..."</p> <p>K.Y.9: "...Bu sendromu nadiren de olsa hissettim. Nedeni ise şu: Kadınların üst yönetim kademesinde mükemmeliyetçi ve kaprisli olmaları, kadın kadına çalışmayı zorlaştırdığını söyleyebilirim. Tabi erkek egemen toplumda erkeklerin, toplumsal çevrenin kadınların kariyer yolunda ilerlemelerinde engel olduklarını düşünüyorum. Kadınlar kendilerini ispat etmek, başarı elde etmek için çok çaba sarf ediyorlar. Kişisel düşüncem kadınlar ile üst yönetim arasında kişilerarası ilişkileri yöneten, olayları ve tarafları</p>	<p>Kız öğrencilerinin eğitimini gereksiz gören çevrelerin mevcudiyeti, Medeni ve ufku açık idarecilerin varlığı, Erkek egemen yapılanma.</p>	<p>Cam Tavan Sendromu mevcudiyeti, Cam Tavan sendromu'nu aşma yöntemleri.</p>

	Bayan Öğretmen Cümleleri	Kodlar	Kategoriler
CAM TAVAN	<p><i>anlamaya, dinlemeye ve çözüme yönlendiren katılımcı bir yönetime sahip olunması gerekir diye düşünüyorum..."</i></p> <p>K.Y.10: "...Hayır hissetmedim. Bu sorunu aşmak oldukça zor ama yöneticilerin profesyonelliği ile aşılabılır bir süreç olarak düşünüyorum..."</p> <p>K.Y.11: "...Hayır. Çünkü kişiler sorumluluklarının bilincinde olunca üzerine düşen görevi yapınca sorun yok..."</p> <p>K.Y.12: "...Tabii ki hissettim ancak var gücümle çalışsam da başaramadım..."</p> <p>K.Y.13: "...Hiç böyle bir sendrom yaşamadım. Hissetmedim..."</p> <p>K.Y.14: "...Bence böyle bir sorun yok..."</p> <p>K.Y.15: "...Hayır ben böyle bir sorun hissetmiyorum."</p>	<p>Kız öğrencilerin eğitimini gereksiz gören çevrelerin mevcudiyeti, Medeni ve ufku açık idarecilerin varlığı, Erkek egemen yapılanma.</p>	<p>Cam Tavan Sendromu mevcudiyeti, Cam Tavan sendromu'nu aşma yöntemleri.</p>

Oluşturulan kategoriler ve kodlar dâhilinde elde edilen veriler, bireyin ifadelerinde değişiklikler yapılmadan ele alınmıştır. Veriler toplanırken ve analiz edilirken her bir öğretmen adayına Aday-1, Aday-2, ... şeklinde kodlar verilmiştir. Bayan öğretmenlerin, çalışma hayatında kadın, kadınların karşılaştıkları sorunlar ve Cam Tavan Sendromu'na yönelik düşünceleri tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2'de de görüleceği üzere bayan öğretmenlerin; öğretmenlik yaşamında erkek egemen toplumun etkilerinden şikâyetçi olsalar da veliler ve öğrenciler ile iletişim anlamındaki olumlu deneyimlerinin, mesleki bağlılıklarının ağır bastığı görülmektedir. Bayan öğretmenler açısından aşılması gereken temel sorun annelik ve eş rolü ile çalışma hayatını dengelemek ve hamilelik süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine örneklemimizde yer alan öğretmenlerin Cam Tavan Sendromu'na ve cinsiyetin onların müdür olmaları açısından engel teşkil edebileceğine dair ciddi bir endişeleri gözükmemektedir.

4. Sonuç

Bu çalışma kapsamında; Türkiye gibi gelişmekte olan bir ekonomiye ve erkek egemen bir kültürde çalışma hayatında yer alan kadınların çalışma hayatındaki konumları, yaşadıkları sorunlar ve Cam Tavan Sendromu'na yönelik algıları bayan öğretmenler ile gerçekleştirilen nitel bir araştırma kapsamında ele alınmıştır. Hem ilgili yazına katkı sağlaması hem de eğitim sektörü özelinde karar verici durumundaki makamlar ve politikacılar açısından bir rehber niteliği taşıması beklenen bu araştırmanın dört önemli sonucu bulunmaktadır.

Öncelikle araştırma bulguları, kadın ve anne olmanın -özellikle de hamilelik sürecinde- duygusal anlamda bir gerginliği beraberinde getirdiğini göstermektedir (Örn. "Hamilelik Sürecinde Zorluklar Yaşadım. Hormonlardan kaynaklı ani duygu geçişleri işimi de sosyal ilişkilerimi de güçleştirdi", "...Kadın çalışan olmak öncelikle hormonal etkilerden dolayı zor. Hormon değişimleri bizleri hassas ve kırılğan yapıyor.") Ancak bu duygusal derinliğin duruma göre bir dezavantaj olmakla birlikte avantaj da olabileceğini düşünen katılımcılar da mevcuttur. (Örn. "Kadın bir çalışan olarak kişisel duygularıma yönelik algım şudur: Empati kurabilme yeteneğine sahibim. Bunun hem bir avantaj olduğunu gördüm hem de beni başarılı kıldığını hissediyorum. Olumsuz algım ise; kadınların doğası gereği olan duygusal yapıya ben de sahibim ve bazı olaylar karşısında hislerimle hareket ettiğimde, mantıklı karar veremediğimde mutsuz olduğum bir gerçektir." gibi) Bu açıdan bakıldığında katılımcı bayan öğretmenlerimizin çalışma hayatına ilişkin olumsuz deneyimleri olsa da en az olumsuzlar kadar olumlu deneyimlerinin de öne çıktığı görülmektedir. Duygusal derinlik ve empati kadın öğretmenlerin öğrenciler ve velileri ile daha kolay iletişim kurmasında temel etmen olarak katılımcı öğretmenlerimizin bir mentor rolü üstlenebilmesine zemin oluşturabilmektedir (Örn. "...Öğrencilerimle arkadaş gibiyim. Herhangi bir problemleri olunca gelip bana anlatırlar. Sorunlara birlikte çözüm aramaya çalışırız.")

Buna ek olarak araştırma bulguları kadın çalışanların en temel sorunu olarak anne ve eş rolü ile profesyonel hayatı dengelemek olduğu gerçeğinin altını çizmekte-

dir. (Örn. "İlk soruda da söylediğim gibi evime ve aileme zaman zaman yeterli vakit ayıramadığımı hissediyorum. Bunun nedeni okuldaki yaşantılarımdan kaynaklı zihinsel yorgunluktur. Zihnimi dinlendirmekte zorlanıyor, bazen de çok tahammülsüzleşiyorum. Bu da mesleğe ve çalışma hayatına karşı olumsuz tutum geliştirmeye neden oluyor. Yalnız bunun geçici ve de aşılabılır olduğunu belirtmeliyim... Bazen dersi bitince eve giden bayan öğretmenlere imreniyorum." ya da "Çocuğunuzun ya da ebeveynlerinizin hastalıklarında yanlarında olamamak olumsuzluk ve çalışma sürecini kötü yani olumsuz etkiliyor. Diğerlerini mantıklı şekilde aşmak ve okul dışında bırakmak gerekiyor..."). Ancak bununla birlikte işteki tatmin ve düzenle birlikte bunu aşabildiğini ifade eden bayan öğretmenler de mevcut: "Ailenin beklentileri açısından yeterince zaman ayıramayabiliyorum, ancak mevcut çalışma sürecimi destekliyorlar. Mesleki kariyerimde başarılı olduğum için mutlu oluyorum. Ve aile yaşantım daha sağlıklı oluyor."

Araştırma bulguları, erkek egemen yapının baskısını üzerinde hissettiğini ifade eden öğretmenleri içermekle birlikte, (Örn. "...Erkek yöneticiler eğer sizi sessiz görürse buldukları her fırsatta sizi incitebilirler. Yani bir erkek öğretmeni karşısına almaktan çekinirken bir bayan öğretmene müdürlüklerini hissettirmek isteyebilirler...") böylesi bir ayrımcılıkla hiç karşılaşmadıklarını söyleyenleri (Örn. "Kadın bir çalışan olmaktan kaynaklı ayrıca olumlu veya olumsuz algılarım bulunmamaktadır..." gibi) açığa çıkartmaktadır. Bu ifadeler erkek egemen kültürün eğitim sektöründe henüz tamamen ortadan kalkmamış olsa da en azından olumlu bir dönüşüm içerisinde olduğunu gözler önüne sermektedir.

Nihayetinde araştırma bulguları Cam Tavan Sendromu'nun varlığı ile ilgili olarak bakıldığında böylesi bir sendromun düşük seviyede de olsa mevcudiyetiyle birlikte çalışma sürecinde bu sendromu ara sıra yaşamakta olduklarını dile getiren, bunları da bizzat iş yerinde değil, kadınların çalışmasını ya da yükselmesini hoş görmeyen bazı çevrelerden gelen tepkiler sonucu deneyimlediklerini söyleyen katılımcılar mevcuttur. Örneğin bir katılımcı daha okul yıllarından itibaren kızların okumasına karşı bazı insanların konuşmalarının bu sendromu yaşamasına neden olduğunu; böylesi olumsuz koşullarla karşılaştığında güç ve azimle bir yerlere gelmiş başarılı kadın rol modellerini düşünerek cesaret bulduğunu dile getirmektedir. İlaveten Cam Tavan Sendromu'nu meslek hayatının ilk dönemlerinde yani acemilik yıllarında daha yoğun bir şekilde hissettiklerini dile getiren katılımcılar bu durumun ataerkil yapının hâkimiyetinden kaynaklandığı yönünde fikir bildirmektedir. Bu ataerkil yapının ve kadına yönelik algıların değişmesi için de sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları umut verici gözükmektedir.

Bahsedilenlerle birlikte Cam Tavan Sendromu ile hiç karşılaşmadıklarını (Örn. "Böylesi olumsuz bir uygulama ile hiç karşılaşmadım. Tam aksine zamanla mes-

lekte tecrübe kazanmam, kariyerimde ilerlemem için beni teşvik eden kendini yetiştirmiş, ufku geniş yönetimle çalışmak büyük bir avantajdı.”) veya bu sendromun çok da aşılabilir olmadığını (Örn. “...Asla böyle bir sendrom yaşamadım. Hatta daha avantajlı olduğumu düşündüm. Kadın olmayı güçsüzlük ve acizlik olarak biz görmedikçe kimse görmeyecektir. Ben “insan” olarak çalışıyorum, kadın olarak değil. Bence bunu kullanan biz kadınlardır. Yöneticilerimiz değil. İmtiyaz istiyoruz yanlış olan bu. Her işin üstesinden gelebileceğimizi bilmeliyiz. Kadın olduğumuz için daha geri görevlere talip olursanız tabii ki geride kalırsınız.”) söyleyen katılımcıların olması son dönemlerde özellikle eğitim sektörü açısından önemli bir ilerlemenin varlığına da işaret etmektedir.

Bu araştırma, eğitim sektörü yönetici ve müdürleri ile eğitim sektörü açısından karar verici konumundaki yerel makamlar ve politikacılar için üzerinde hassasiyetle durulması gereken birkaç noktaya işaret etmektedir:

- Kadın öğretmenlerin aktif ve verimli bir şekilde iş gücüne katılımını sağlayabilmede kadının duygusal derinliği dikkate alınmalı; özellikle hamilelik gibi kadınların duygusal anlamda hassas olduğu zamanlar özellikle yönetimden motivasyonel anlamda destek sağlanmalıdır.
- Kadın öğretmenlerin anne ve eş rolü ile çalışma hayatını dengede tutabilmesi yönünde çalışma saatlerinin ayarlanması, okul bünyesinde bir kreşin oluşturulması ya da kreş için ekonomik destek sağlanması da faydalı olabilecektir.
- Kadın öğretmenlerin kariyer basamaklarında ilerleyerek müdür yardımcısı ve müdür konumlarında görev yapabilmesi amacıyla kadınların özgüvenini artırma ve cinsiyet adaleti sağlamayı içeren eğitimlerin kadın erkek tüm eğitim camiasına verilmesi de bir başka öneridir.
- Nihayetinde kadınların çalışma hayatında daha aktif yer alabilmelerine, kadınlara yönelik olumsuz ön yargıların kırılabilmesi ve cinsiyet adaletinin önemi dair toplumsal bir farkındalığın gelişmesinde sivil toplum kuruluşlarına da önemli bir rol düşmektedir.

Kadınların çalışma hayatında yaşadıkları sorunlara ve Cam Tavan Sendromu'na yönelik olarak gelecekte çalışmayı düşünen araştırmacılara;

- Nitel analiz ile birlikte nicel saha araştırmalarına da girerek daha geniş bir örnekleme ulaşmaları ve
- Eğitim sektörü dışındaki alanlarda da çalışmalarını tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

- Açıkalın, A. (2000). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Dönüşümcü Liderlik Özellikleri İle Empati Becerileri Arasındaki İlişki. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Altınışık, Ö. S. (1988). Kadın Öğretmenlerin Okul Müdürü Olmasının Engelleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Anafarta, N., Sarvan, F. ve Yapıcı, N. (2008). Konaklama İşletmelerinde Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısı: Antalya İlinde Bir Araştırma, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 15, 111-137.
- Ayan, F. (2000). Bayan Öğretmenlerin Yöneticilikleri ve Öğretmen Görüşleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Aytaç, S. (2005). Kadının Kariyer Gelişiminin Önündeki Engeller. Erişim tarihi: 2014 <http://www.maksimum.com/kadin/haber/49/23837.php>
- Balgalmış, E. (2007). Eğitim Yöneticilerinin Düşünme Stilleri İle Basa Çıkma Davranışları Arasındaki İlişki. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi-osmanpaşa Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Bedük, A. (2005, Bahar). Türkiye'de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 3 (12)
- Besler, S. ve Oruç, İ. (2010). Türkiye'de Yazılı Basında Kadın ve Kadın Yöneticiler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 17-38.
- Boddy, D. (2002), *Management: An Introduction*, (2. Baskı), London: Prentice-Hall.
- Catalyst, (2005). Women Board Directors of the Fortune 500. Erişim tarihi: 23 Mart 2006, www.catalystwomen.org
- Çelik, V. (2008). Liderlik. İçinde Özden, Y. (Ed.) *Eğitim ve Okul Yöneticiliği*. El Kitabı (s. 187-215). Ankara: Pegem.
- Çepni, S. (2005). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş* (2. Baskı), Trabzon: Üçyol Kültür Merkezi.
- Çınkır, Ş. ve Ergin A. (2005). Eğitim Yönetiminde Kadınlar. *Eğitim Araştırmaları*. Sayı:18, 84-96.

ÇALIŞMA HAYATINDA KADINLARIN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE CAM TAVAN ALGILARI: KADIN ÖĞRETMENLER ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Ayşe Günsel, Selda Koroğlu, Latife Demirci

- Dalkıranoglu, T. (2006). Çalışma Yaşamında Kadın İşgücü ve Cinsiyet Ayrımcılığı: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Demir, G. (1997). Çalışan Kadınlarda Rol Çatışmaları. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi/Sosyoloji Anabilim Dalı, Malatya.
- Denzin, N. K., ve Lincoln, Y. S. (1998). *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. London: Sage.
- Devlet Personel Başkanlığı (2015), Kamu Personeli İstatistikleri, Erişim tarihi: 20 Mayıs 2015 <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/kamu-personeli-istatistikleri>.
- Drucker, P. (1992). *Managing for the future: the 1990s and beyond*. Oxford: Butterworth Heinemann.
- Eğitim Sen 1. Kadın Kurultayı (2005). *Sorgulamak ve Değiştirmek İçin*. Ankara: Eğitim Sen.
- İnandı, Y. (2009). Kadın Öğretmenlerin Okul Müdürü Olmaları Önündeki Engeller (Mersin İli Örneği- Türkiye). *Eurasian Journal of Educational Research*, 36, 161-178.
- Jackson, J. C. (2001). Women Middle Managers' Perception of The Glass Ceiling. *Women in Management Review*, 16 (1), 30-41.
- Karaca, A. (2007). Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kirel, Ç. (2008). *Örgütlerde Psikolojik Taciz (Mobbing) Ve Yönetimi*. No:1806. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kocacık, F. ve Gökçaya, V. B. (2005). Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 6 (1), 195-219.
- Lincoln, Y. S., ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. CA: Sage.
- Mizrahi, R. ve Aracı H., (2010). Kadın Yöneticiler ve Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 149-156.
- Mitra, A. (2003), *Breaking the Glass Ceiling: African-American Women in Management Positions*, *Equal Opportunies International*, 22 (2), 67-82.
- Örücü, E., Kılıç, R. ve Kılıç, T. (2007). Cam tavan sendromu ve kadınların üst düzey yönetici pozisyonuna yükselmelerindeki engeller: Balıkesir ili örneği, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14 (2), 117-135.
- Özkalp, E., Kirel, Ç., Sungur, Z. ve Cengiz, A. A. (2006). Örgütsel Toplumsallaşma Sürecinde Mentorluk ve Mentor'un Yeri ve Önemi: Anadolu Üniversitesi Araştırma Görevlileri Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 55-70.
- Öztürk, C. (2007). Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinler Arası Bir Bakış. *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım* (Ed.) C. Öztürk, (s. 21-50), Ankara: Pegem.

- Strauss, A. L., ve Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research* (2nd Ed.), Newbury Park, CA: Sage.
- Temel A, Yakın M., ve S. Misci. (2006). Örgütsel Cinsiyetlerin Örgütsel Davranışa Yansıması. *Yönetim ve Ekonomi* 13 (1), 27-38.
- Tetik, S. (2010). Mobbing Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12 (18), 81-89.
- Tunçer, P. (2012). Örgütlerde Cinsel Taciz Ve Örgüt Kültürü. *International Journal of Social Science* 5 (7), 707-723.
- Wirth, L. (2001). *Breaking Through The Glass Ceiling: Women in Management*. Geneva: International Labour Office.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin.

Adalet-Eşitlik Dikotomisi ve Toplumsal Bir Tip / Cinsiyet Olarak İlk Dönem İslam Toplumunda Kadın^{*}

*Dichotomy Between Justice-Equality and
Woman as a Social Character/Gender in Early
Period of Islamic Society*

Mehmet BİREKUL^{**}

Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Anabilim Dalı

^{*} 6 Mart 2015 tarihinde, KADEM tarafından düzenlenen "Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi"nde bildiri olarak sunulmuştur.

^{**} mbirekul@konya.edu.tr

Özet

Kadın, hemen her toplumda bir yandan biyolojik ve sosyal bir kategori olarak varlığını sürdürürken; diğer taraftan da ailenin etkin bir bireyi olarak sosyolojik anlamda onun yöneticiliğini de üstlenmiştir.

İlk dönem İslam toplumunda da kadın, tarihten gelen haksız uygulamalardan kurtarıldığı gibi, bu yeni toplumsal yapılanmanın içerisinde de aktif olarak yer almıştır. Ancak İslam toplumunda kadının konumuna dair yapılan spekülatif yaklaşımlarda, İslam'ın ona vermiş olduğu bu geniş yetkileri görmezden gelen kör zihniyete karşı, İslam dünyasının verdiği cevaplar çoğunlukla savunma psikolojisini aşamayan subjektif yargılar şeklinde tezahür etmiştir.

Bu çalışma İslam toplumunda kadın konusunu objektif ölçütler içerisinde, savunma ya da yerme psikolojisinden uzak olarak, sosyolojik bir bağlamda irdelemeyi hedeflemektedir. Bizzat İslam toplumunu kuran kadınların biyografilerinden hareketle, genel toplumsal sistem içerisinde bir tip/cinsiyet olarak kadının konumu saptanmaya çalışılmıştır. Birbirlerinin içerisinde ya da karşısında konumlandırılan kavramlar olarak "adalet" ve "eşitliğin" kadının aile yaşamı ve sosyal hayatı içerisinde oluşturduğu dikotomiye vurgu yapan bu çalışma İslam'ın toplumsal değişim süreci içerisinde kadına biçtiği rolü irdeleme gayreti içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Eşitlik, İlk Dönem İslam Toplumu, Kadın, Toplumsal Tipler.

Abstract

When woman maintains her social existence as both being a biological and social character in every society, she also sociologically burdens the responsibility of the role of administrator as being the most active piece of family.

In early period of Islamic society, woman is freed from historical unjust implementations towards her. On the other hand, in a new social organization, woman is actively plays a role in Islamic society. However, accusations and prejudgments against the wide jurisdictions given to woman in Islam cannot be answered by Muslim scholars and thinkers properly. Even if those are responded, the answers cannot go beyond reflexive arguments.

This study proposes to investigate the status of woman in Islamic society by avoiding reflexive or offensive manner and considering objective criteria and sociological background. Especially, by relying on the biographies of the women who establish Islamic society, it was aimed at detecting the status of woman as a character/gender in social system. This study, which internally and externally positions the concepts -justice and equality- each other, emphasizes the dichotomy between family life and social life that woman exists in. In this way, study proposes to discover the role of woman, which has been altering by the changing Islamic social life.

Keywords: Justice, Equality, Early Period Islamic Society, Woman, Social Characters.

Giriş: Toplumsal Bir Cinsiyet Olarak Kadın Tartışmaları

Kadının toplumsal platformdaki yeri ile ilgili tartışmalar insanlık tarihinin en kadim tartışmalarından biridir. Büyük dinlerdeki yaratılış hikâyelerinden başlayan ve günümüz modern toplumlarında kadının yerine dair tartışmalara kadar devam eden süreçte İslam toplumlarında kadının durumu ile ilgili analizler genellikle Batı toplumlarının İslam dünyasının toplumsal hayatını yermeye kullandıkları bir argüman olarak belirmektedir. Bu ön yargılı analizlere çoğu Müslüman entelektüelin ürettiği cevaplar ise daha çok savunma psikolojisini aşamayan retorikler olarak belirmektedir. Bu anlamda İslam'ın kadına bakışının insana bakışı genel perspektifinde, objektif ölçütler dâhilinde, savunma ya da yeme psikolojisinden uzak olarak, sosyolojik bir tarzda irdelenmesi gerekmektedir. Böylelikle günümüzde adalet ve eşitlik ikiliği (dikotomisi) içerisinde toplumdaki yerini arayan Müslüman kadın, kendi köklerini inşa eden medeniyetin esaslarına vâkıf olabilecektir.

Bu çalışma, bu anlamda özellikle kadının ve erkeğin toplumsal platformdaki yerinin, ilk dönem İslam toplumunda toplumsal bir tip olarak incelenmesine dayanmaktadır. Zira temelde toplumsallık üzerine bina edilen sosyoloji için toplum denen karmaşık yapı hangi düzeyde ele alınırsa alınsın merkezine insanı koymak zorundadır. Toplumsal bir aktör yani fail/eyleyen olarak yapıya hayat veren birey, üretilen sosyal bağlamın taşıyıcısı/temsilcisidir. Bu anlamda insandan hareketle toplumu anlamaya çalışmak bir bakıma "mikro sosyolojik evrende toplumu görmek" olarak tanımlanabilir (Aydemir, 2014: 9).

Bu nedenle İslam'ın kadına bakışı ile ilgili yapılacak bir analiz, Müslüman dünyanın genel tarih görüşünü inşa eden ana faktörlerden biri durumunda olan Asr-ı Sadet olarak adlandırdığımız özel tarihi zaman birimi ile ilişkilendirilmek zorundadır. İlk dönem İslam toplumunun, Müslümanların düşünce, ilim ve idraklerinin teşekkülünde özel ve belirleyici bir öneme sahip olduğunda hiç şüphe yoktur. Bu

dönem, inananların zihin dünyalarında “arzu edilen” bir çağ niteliği kazanmıştır. Üstelik kadının toplumsal platformuna dair speküle edilen pek çok argümanın dayanağı da bu toplumsal bünye olarak belirmektedir. Bu nedenle özellikle kadının toplumsal bir tip/cinsiyet olarak toplumsal statüsünün belirlenmesindeki ölçütün eşitlik mi adalet mi olduğu ya da genel anlamda ne olduğu sorularının cevapları bu dönem içerisinde aranmalıdır.

Toplumsal Cinsiyet / Adalet ve Eşitlik Dikotomisi ve İslam’ın İnsana Bakışı

İnsanlık tarihinde bütün fertleri birbirine sosyal statü bakımından eş olan bir toplum mevcut değildir. Toplum, renksiz, homojen fertlerin oluşturduğu bir kit- le de değildir. İnsanoğlu ise bireysel farklılıkları derhal ayırt edip sosyal davranış- larını da bu farklara göre düzenlemiştir. Toplum içerisinde fertler bazı özellikle- rine göre birbirlerine benzer ve bazı özelliklerine göre de birbirlerinden ayrılırlar. Fertlerin birbirlerine benzer özellikleri sebebiyle belirli sosyal kategoriler içine konularak toplumun gruplaştırılmasına “bir toplumun statü sistemi” denilmek- tedir. Statü, toplumda bireyin işgal ettiği pozisyon olup, kişinin o toplumun di- ğer azalarına karşı yerini belirler. Toplumlar kişiler arası ilişkileri düzenleme- te ve karşılıklı ilişkilerin ahenkli yürüyebilmesini temin etmekte etkili olan iki tip statü geliştirmişlerdir. Bunlardan ilki, kişinin kendi kabiliyetine ve çabasına bağlı olarak kazanılmış olan statülerdir ki; bunlara “elde edilen statüler” de- nilmektedir. Bir diğeri ise “tayin edilen statüler”dir ki, bu statülerin dayanağı büyük oranla biyolojik olup, hemen bütün toplumlar cinsiyet ve yaş statüsüne sahiptirler (Saran, 1979: 4-5).

Bu bağlamda yaş ve cinsiyet bütün toplumlarda farklılaşmaya temel olmaktadır. Ancak yaş ve cinsiyet kategorilerinin dikeyine derecelenmesi bir toplumdan öte- kine değişimler gösterir. Örneğin kadınların erkeklere göre statüleri toplumdan topluma ve bir toplum içinde zamana göre farklılıklar gösterebilir (Lumdborg vd., 1985: 321). Hemen her toplumda kadınlar ve erkekler ayrı gruplar teşkil ederler. Ancak kadın ve erkek rollerinin toplumdan topluma farklılık göstermesini tama- men fizyolojik ayrılıkla açıklamaya çalışmak bir yanılgı olacaktır. Değişik toplum- larda kadın ve erkeğe atfedilen psikolojik ve sosyolojik özelliklerin değişkenlik gös- termesi, bunların sırf fizyolojik temelle izahını imkansız kılmaktadır (Lumdborg vd., 1985: 143).

Bu anlamda İslam’ın insan (kadın-erkek) olgusuna bakışını değerlendirdiğimizde İslam antropolojisinin temel anlayışının “insanın birliğe dayalı bir varlık olduğu” esası üzerinde yükseldiğini söyleyebiliriz. Kur’ani terminoloji de insan tek bir “ya-

şayan varlık"tan yani "nefis"ten türemiştir (Bkz. Nisa (4) / 1). Tek bir varlık olan nefisten doğan kadın ve erkek birbirleriyle gerekli bir ilişki için yaratılmışlardır ve bu ilişki yoluyla insan neslinin devamlılığı güvence altına alınmıştır. Biyolojik bağlarla bağlanmanın yanında sosyal, ahlâkî ve ruhî boyutları da olan bu ilişki insanın yaratılış amacı ile de doğrudan ilintilidir (Davies, 1991: 117). Kadın ve erkek olarak insanoğlunun bu genel anlamdaki birliği tabiidir ki bu iki cinsin her alanda ve konumda eşitliğini gerektirmemektedir. Esasen kâinatta hiçbir şey diğere eşit olarak yaratılmamıştır. Yaratılış olarak kadın ve erkek farklı olduğu gibi gerek kadınlar gerekse erkekler arasında da eşitlikten söz edilemez. İnsanların derece derece farklı tabiatta yaratılmaları da bir imtihan sebebi olarak Kur'an'da (Bkz. En'am (6) / 165) vurgulanmıştır (Özek, 1996: 18).

Kadın ve erkeğin insan olarak aynı antropolojik özellikleri paylaşmaları, onlardan beklenen davranışların da aynı olmasını gerektirmez. Bu yüzdendir ki bazı özellikler kadın ve erkekte farklı şekillerde tezahür eder (Güler, 1997: 298). Kadın ve erkek cinsel alanda olsun, çalışma alanında olsun, soyut düşünce ve duygusallık açısından olsun tabiatlarından getirdikleri bazı farklılıkları bünyelerinde barındırırlar. Bu ayrışımı göz önünde tutan İslam, sosyal hayatta ve hukukî alanda kadın ve erkeğin sorumluluklarını da ayırtmıştır. Zira her iki cinsiyetin hukukî eşitliği görüşünden hareket eden bir hukukî ve sosyal sistem mutlaka bu iki cinsiyet arasındaki tabii farklılıkları nazarı itibara almak zorundadır. Tabii ve sosyal fonksiyon çeşitliliklerini ve oradaki bünyevi ve ruhi farklılıkları dikkate almadan düşünülen eşitlik görüşü, kolaylıkla başka bir haksızlığın kaynağı haline gelebilir. Bir hukuk sistemi ancak tabii hak esasında insan tabiatına uygun olduğu zaman adalet temeli üzerine oturtulmuş olur.

Burada dile getirilmesi gereken önemli bir diğer nokta da; İslami gelenek içerisindeki bu sorumluluk-ımtiyaz dengesinin erkeğe doğru kaydırıldığı iddialarıdır. Zira ilk kadın "Havva"da sembolleşen bu düşünce Hz. Âdem'in Kur'an'da da daha fazla zikredilmesini kendisine dayanak yapmış ve İslam'da kadının ilk insandan itibaren ikincil derecede düşünüldüğü savını dillendirmiştir. Oysa Yahudi ve Hristiyan kutsal kitaplarındaki baştan çıkartıcı olan Havva imajına karşın (Bkz: Gürkan, 2003; Alatlı, 2010: 12, 213), Kur'an daha farklı bir manzara sunar. Buna göre insanlığın ilk çifti her bir üyesinin cennetten çıkarılmasıyla sonuçlanan olayların gidişatından eşit bir şekilde sorumludurlar. Kur'an'da Âdem'in eşi, Âdem'in kendisi gibi genellikle, şeytanî düzenlerin kurbanı olarak resmedilir ve yine Âdem gibi şeytanın ayartmasından doğan sonuçlardan payını tamamıyla alır (Smith ve Haddad, 1992: 64). Ayrıca Kur'an'da yasak ağaç kıssası anlatılırken ifadeler tesniye (iki kişiye ait) olarak kullanılmış, şeytanın Hz. Âdem ve Havva'nın her ikisine de vesvese verip kandırdığı bu yolla vurgulanmış-

tır. Hatta Tâhâ Suresi'nde (116-122) asıl muhatap ve sorumlu olarak Hz. Âdem gösterilir. Zira Allah'tan emir ve yasakları doğrudan doğruya alıp öğrenen odur (Topaloğlu, 1970: 14). Yine Kur'an'da Hz. Âdem'in yaratılışı bir kere belirtilmiştir (Âl-i İmrân (3) / 59) ve burada da insanın yaratılışı bağlamında "Âdem" ismi kullanılmıştır. (Abugideiri, 1996: 521). Dolayısıyla bu kronolojik önceliği bütün yönleriyle İslam'ın geliştirmiş olduğu sosyal sisteme hasretmek yanlış çözümlere neden olabilecek bir yanılığ olacaktır.

İslam temel parametrelerini oluştururken kadını erkeğin bir türü olarak mütalaa etmez. Erkek ve kadın kendilerine aynı veya eşit itibar verilmiş ve aynı veya eşit potansiyelle teçhiz edilmiş insan türünün iki kategorisidir. Bunun yanı sıra İslam, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları yok etmeye veya her toplumun kolay bir tarzda işlemlerini ve ihtiyaçlarını karşılamaını sağlayan cinsiyetler arası işlevsel farklılıkların önemini ortadan kaldırmaya çalışmaz. Hatta kadınlar ve erkekler arasındaki birbirini destekleyici fonksiyonel ilişkiler, İslam'ın toplumla ilgili olarak gerçekleştirmek istediği amacın bir parçası olarak telakki edilebilir (Muhsin, 1997: 33).

Bu noktada kadının bir toplumsal cinsiyet kategorisi ve bir toplumsal tip olarak irdelenmesi bir gereklilik olarak belirlemektedir. Zira tüm toplumsal teorilerde olduğu gibi İslam'ın da toplumsal değişim ve dönüşüm sürecinde ve daha sonrasında toplumun ayakta kalabilmesinde kadın ve erkek için öngördüğü rollerden bahsedilebilir. Bu roller toplumun en önemli unsuru olan devamlılığını sağlamada etkin unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca belirtmemiz gerekirse İslam, toplumun dönüşümü ve devamlılığını aile üzerinden kurgulamaktadır. Bireylerin toplumsal kültürü ve değerleri aldığı birincil grup ailedir. Bu nedenle İslam toplumlarında bireyin bir şekilde aile ortamı içerisinde olması birincil hedefler içerisinde kabul edilir. Sonuç olarak kadının hem ailede hem de sosyal hayat içerisinde üstlendiği rol açısından değerlendirilmesi anlamlı olacaktır.

İslam Toplumunda Kadının Toplumsal Bir Tip / Cinsiyet Olarak Konumu: Sosyalizasyon Sürecinde Kadının Önemi

Bilindiği gibi aile grubu, insanın gelişiminde birinci düzeyde önemlidir. İnsanın doğuştan taşıdığı biyolojik potansiyelle, ekoloji ve toplumu da içine alan çevre etkenlerinin yanı sıra, aile içerisinde anne-baba tarafından uygulanan istemli bir sosyalleştirme (Kağıtçıbaşı, 1996: 63-64) kişiliğin gelişmesi açısından son derece önem arz eder. Bu nedenle sosyalizasyon zincirinin ilk halkası ailedir. Birincil

grup (primary group) olarak aile, çocuğun toplumla bütünleşmesinde ve hayata hazırlanmasında atılan adımların ilk basamağıdır (Nirun, 1994: 69). Ailenin bu yönde fonksiyonel olması ise kadının "analık" işlevini yüklenmiş olmasındandır. Zira ailenin hukuki bir kurumsallık kazanması da ana ile çocuk arasındaki yakınlıktan ve annenin çocuğa gösterdiği şefkat ve ihtimam ilişkisinden kaynaklanmaktadır (Akın, 1991: 110). Bu nedenle kadın toplum içinde aile hayatının önemini kanıtlayan kişi durumundadır. Kadın, anne olarak aile ile toplum arasındaki en sağlam köprü olduğu gibi, aynı zamanda aile içerisinde de etkin bir eğitimcidir. Bir çocuğun hayatının ilk altı yılında aldığı etkilerin çok önemli olduğu düşünüldüğünde, ilk eğitim anne kucağındaki ve daha sonra aile ocağındaki eğitimidir (Erkal, 1996: 383). Zira bir çocuğun tabii doğumu ile beliren hayatıyeti herhangi bir hayvan yavrusunununkinden farklı değildir. Onun farklılaşması, doğumundan sonra göreceği bakım ve eğitimle teşekkül edecek olan insani şahsiyetinin belirmesi ile başlar. Onun için sosyologlar insan yavrusunun sosyal içerikli ikinci ve hakiki insani doğumundan bahsederler. Elbette çocuğun bu ikinci doğumu aile çevresinde gerçekleşmekte ve burada esas rolü anne oynamaktadır (Çağatay, 1990: 78). Bu açıdan bakıldığında kadın, toplumsal değişimin yönünü belirleyecek bireyleri (çocuk) ilk elden yönlendiren bir toplumsal tip olarak sosyal hayata doğrudan müdahale eden bir profil çizmektedir.

İslam'da Aile İçi Roller ve Kadın

Bilinen bütün toplumlarda bireylerin hayatlarını idame ettirdikleri birincil sosyal grup olan aile, temelinde cinsiyet ilişkilerini barındırmaktadır. En basit şekliyle erkek ve kadından meydana gelen ailenin kurum olarak belli bir işleyiş mekanizması bulunmaktadır. Bu işleyiş mekanizmasını sağlayan toplumsal normlar ise bir taraftan da aile içi iş bölümünü belirlemektedir. İşte bu işleyiş mekanizmaları ve işbölümü çerçevesinde aile üyeleri belirli bir konumu işgal etmekte ve konuma ilişkin normlar tarafından belirlenen rol gereklerini yerine getirmektedirler. Babalık ya da kocalık rolünü üstlenen erkekten bu konumun gerektirdiği rolü oynaması beklenirken, annelik ya da karılık rolü üstlenen kadından da aynı doğrultuda hareket etmesi beklenmektedir (Sayın, 1990: 45).

Aile içinde gözlenen kadın erkek rolleri aynı zamanda toplumun kadın ve erkekle ilgili beklentilerini yansıtan sosyal olgulardır. İnsanlar kadın ve erkek olmayı belirleyen biyolojik farklılığın dışında kişilik, akıl, ilgi, yetenek, eğitim ve beceriler gibi çeşitli özellikler yönünden farklılık gösterirler. Tüm bu farklılıklara rağmen geleneksel ailede karı-koca rolleri doğrudan toplumun kadına ve erkeğe yüklediği özelliklere göre yapılmıştır. Belirli bir toplumda kadın ve erkeklerin özelliklerini yansıttığı varsayılan bu beklentilere "cinsiyete ilişkin kalıp yargılar (gender

stereotypes)" denilmektedir. Söz konusu toplumsal kalıp yargılara göre herhangi bir insanla ilgili beklentilerin neler olacağı doğrudan cinsiyete bağlıdır (İmamoğlu, 1991: 832-833).

Aile içi rol dağılımında araçsal ve anlamsal rol ayırımını yapan Parsons ise, erkeğin araçsal (instrumental) kadının da anlamsal (expressive) rolleri üstlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Erkeğin aile ile diğer bürokratik kurumlar arasında köprü görevi ve daha çok evin dışındaki işleri yapması gerektiğini söyleyen Parsons, kadının ise ev içi işleri yapması gerektiğini belirtir (Sayın, 1990: 537). İslam toplumunda ise bu anlamsal yaklaşım ev işlerinin çok ötesinde değerlendirilmektedir. Kadını aile içinde yüklediği roller arasında tartışmasız en önemli olanı annelik işlevidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi aileyi kurum haline getiren kadının "karılık" değil "analık" işlevidir. Annelik, geleneksel olsun modern olsun tüm toplumlarda bu işlevi yürüten kadınların toplumsal anlamdaki önemlerini perçinleyen en önemli faktör olmuştur. Bu yönüyle kadının ailedeki rolünün daha etkin olduğu ve aileyi yapıcı, yuvada toplayıcı özelliği ile de kadının sosyolojik anlamda ailenin yöneticisi olduğu söylenebilir (Nirun, 1994: 37).

İlk dönem İslam toplumu içerisinde aile içi rolleri değerlendirdiğimizde, İslam bir insan birliği olması itibarıyla aile içinde de bir düzenin hakim olmasını gerekli görmekte, bu da ailede bir otoritenin bulunmasını zorunlu kılmaktadır. İslam bu yetki ve sorumlulukları belli şartlar dâhilinde (Nisâ (4) / 34) erkeğe vermiştir (Çağrı, 1995: 128). Evlilik hayatı içerisinde bir hiyerarşi getiren İslam ailesinin bu yönüyle "androlatr (erkek merkezli)" olduğu söylenebilir. Ancak bu imtiyazlar, sorumluluklarla dengeli biçimde gerçekleştirilmektedir. Erkek eşine bakmak, bunun için çalışmak zorundadır. Bu anlamıyla erkeğin yöneticiliği (kavvam oluşu) araçsal bir yöneticiliktir. Son kertede İslam'da eşler arası ilişki bir tamamlığa erişme ilişkisi olarak değerlendirilebilir. İslam, cinsiyetleri hem birbirinden ayırmış hem de onları karşılıklı tamamlamıştır. Bu yüzden İslam'da her cinsiyetin kendine göre bir değeri vardır (Meriç, 1997: 26-27).

İlk Dönem İslam Toplumunda Sosyal Hayat İçerisinde Kadın

Bu çalışma, ilk dönem İslam toplumunda kadının toplumsal bir cinsiyet ve tip olarak konumunu saptamaya çalışırken, o dönemde yaşayan kadınların biyografilerinden hareket etmiştir. Öyle ki, İslam tarihi içerisinde sahabe kadınların hayatlarını derinlemesine anlatan "Tabakat" kitaplarında sosyal yaşam ve aile yapıları ile ilgili pek çok detay dikkat çekmektedir. Bu anlamda o dönem kadınlarını değerlendirdiğimizde, kadınları ailenin bireyi olmanın yanında toplumsal işleyişin her

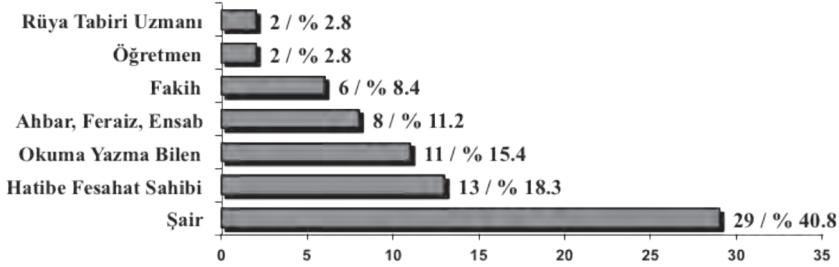
aşamasında toplumun aktif bir unsuru olarak görmemiz mümkündür. Erkeklerin de yaptığı ticaret, zabıtalık vb. mesleki görevlerden, ilim ve kültür faaliyetlerindeki etkinliklere, savaşlarda bizzat savaşmadan geri hizmet faaliyetlerine kadar, hatta siyasi katılımın sağlandığı hicret faaliyetlerinden biatlere, sosyal hayatın merkezinde yer alan her türlü faaliyette kadınlar etkindirler. Tabakat kitaplarında kendileri ile ilgili yeterli bilgiye ulaştığımız 704 hanım sahabe (yaklaşık kaynaklarda geçen hanımların yarısı) toplumsal hayat içerisindeki rolleri açısından değerlendirildiğinde söz konusu durum daha da iyi anlaşılmaktadır.¹

Bu açıdan bakıldığında İslam toplumunda kadın, başta seçme ve sözleşme hakkı demek olan biat olmak üzere, nikâh, hibe, şuf'a, vekâlet, vasiyet gibi sosyal ve ekonomik tüm haklarda erkeklerle eşit şartlardadır. Üstelik bu akit, sözleşme ve muamelat konularındaki işlemlerde eşinin izni de şart değildir. Yine ailede kendi unvanını (soyadını) taşıyabilmektedir (Aydın, 1991: 206). Böylece kadınlar sosyal hak ve imtiyazlar açısından erkeklerle aynı seviyeye gelmişlerdir. Kadın olmanın değersizlikle özdeşleştirildiği bir çağda kadınların kız evlat, hanım ve anne olarak toplumdaki statüleri yükseltilmiş, kadın ile erkeğin birbirini tamamlayan eşler olduğu beyan edilmiştir (Afzalurrahman, 1996, III /144). Kadın, toplumsal saygınlığını kazanmış, kendi faaliyet alanındaki tabii kabiliyet ve meziyetleri doğrultusunda toplumun, kültür ve medeniyetinin inşasında erkeklerle eşit biçimde rol almaya çağrılmıştır. Bu anlamda kadınlar eğitim öğretim faaliyetlerinden kendini gerçekleştirme becerilerine kadar pek çok alanda toplumdaki yerlerini almışlardır.

İslam toplumunda kadının eğitim ve öğretimine gerekli hassasiyet gösterilmiş, bir eğitim yuvası olan Suffe'de kadınlara özgü bir bölüm tahsis edilmiş ve onlar için öğretmenler tayin edilmiştir (Baktır, 2013: 470). Hatta Hz. Peygamber de kadınlara haftanın bir gününü eğitici ve öğretici sohbetlerde bulunmak üzere tahsis etmiş ve onların eğitim ve öğretimine ayrı bir önem vermiştir. Kadınların bir kısmı okuma-yazmayı öğrenmiş, hatta dönem sonunda pek çok fakihe kadın sahabe yetişmiştir. Aşağıda o dönemde hayatlarına ulaşılan hanım sahabelerin eğitim öğretim faaliyetleri ile ilgili bazı bilgiler paylaşılmıştır. Bu tablodan da anlaşıldığı gibi dönemin kültür göstergeleri doğrultusunda kadın toplumsal hayatta önemli bir rol üstlenmektedir.

1 Bilgilerine ulaşılan hanım sahabelerin isimleri, ulaşılan kaynaklar ve istatistiklerin detayları ve yorumları için Bkz: Birekul, M. (2004). *Peygamber Günlerinde Kadın -Sosyolojik Bir İnceleme-*, Konya: Yediveren.

Tablo 1: Kadınların Kültürel Konumu ve Faaliyetleri

Birekul, 2004: 99

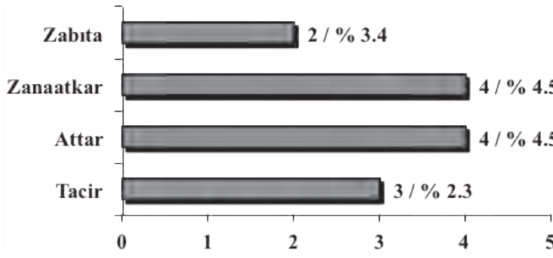
Bu dönemde kadınların ailevi hizmetler dışında, maddi kazanca yönelik işlerde de etkin oldukları bilinmektedir. Zira Hz. Peygamber'in eşlerinden Zeyneb bint Cahş'ın deri işleme ve deri dikme sanatında usta olduğu, bu yolla para kazanıp tamamını tasadduk ettiği rivayet edilmektedir (İbn Sa'd, 1960: VIII / 103). Beceri gerektiren mesleklerden biri de terzilik, kadınların bu iş kolunda erkeklerden daha başarılı olduğu kabul edilmektedir. Bu devirde Arap yarımadası kadınlarının ip imalatından başlayıp daha sonra kumaş ve elbiseler imal ettikleri bilinmektedir. Medine'de ip imalatı için kullanılan malzemelerden bahsedilmekte ve toplumun çok önemli bir ihtiyacının bu şekilde karşılandığı anlaşılmaktadır (Savaş, 1991: 224).

Bu dönemde kadınlar tıbbi hizmetlerde de görev almaktadır. Medine'de bu işi yürüten kadınlar bulunmaktadır. İslam tarihinin ilk resmî hastanesi diyebileceğimiz bir çadırda Kuteyle bint Sa'd'ın yaralıları tedavi ile uğraştığı rivayet edilmektedir (İbn Sa'd, 1960: VIII / 291). İlk Müslümanlar arasında yer alan Esmâ bint Ümeys'in iyi bir doktor olduğu söylenebilir. Ümmü Seleme, Esmâ'nın Yemen ve Hindistan'dan getirilen yaprak ve zeytinyağı ile Hz. Peygamber'e ilaç yaptığını ifade eder. Bu rivayette ilaç yapımını Habeşistan'da öğrendiğine dair bilgiler de bulunmaktadır (İbn Sa'd, 1960: II / 236). Hz. Peygamber vefat ettiğinde bazıları onun sağ olduğunu söylerken, Esmâ elini Hz. Muhammed'in iki omzunun arasına koyarak onun vefat ettiğini söylemiş ve bu konudaki şüpheleri gidermiştir (İbn Sa'd, 1960: II / 272). Bu rivayet, Esmâ'nın tıbbî konulardaki uzmanlığına insanların güvendiğini göstermektedir. Yine deri üzerinde ortaya çıkan ve deri hastalığı olarak kabul edilen egzamayı Şifâ bint Abdullah'ın tedavi ettiği belirtilmektedir (Kettani, 1990: I / 51).

Bunun dışında kadınların, hurma bahçesinde çalıştıkları (İbn Sa'd, 1960: VIII / 458), çobanlık yaptıkları (İbn Sa'd, 1960: I / 494), kuaförlük mesleğini icra ettikleri

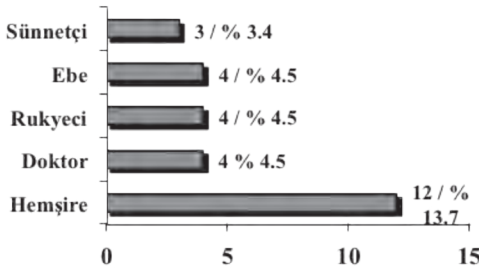
(İbn Sa'd, 1960: VI / 9), resmî görev olarak zabıtalık yaptıkları (Kettani, 1990: II / 44) da rivayet edilmektedir. Bu mesleklerden başka kadınların ticaret hayatında da söz sahibi olduğu, Medine'deki Kaynuka'ya ait çarşıya Müslüman kadınların ticaret yapmak gayesi ile gittiği ve hatta Kaynukaoğulları ile Müslümanlar arasında cereyan eden savaşın sebebinin de bu çarşıda ticaret yapan bir hanım sahabeye yapılan muamele olduğu bilinmektedir. Kadınlardan attarlık (güzel koku satıcılığı) ile uğraşanlar da olmuştur. Bütün bu anlatılanlardan İslam'ın ilk dönemlerinde kadının çalışma hayatında var olduğu ve böylece kadınların toplumun ekonomik kalkınmasına katkıda buldukları söylenebilir. İslam'a yeni giren ve kölelikten özgürlüğe İslam ile kavuşan pek çok hanım da o dönemin önemli bir mesleği olarak hizmetçilik mesleğini icra etmektedirler. Aşağıda bu dönemde yapılan mesleklerle ilgili ulaşılan veriler paylaşılmıştır.

Tablo 2: Kadınların Ticaretle İlgili Yaptıkları Meslekler

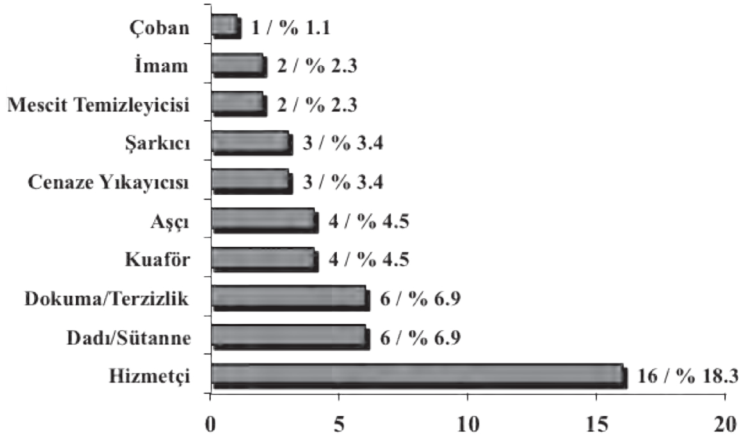
Birekul, 2004: 75

Tablo 3: Kadınların Sağlıkla İlgili Yaptıkları Meslekler

Birekul, 2004: 79

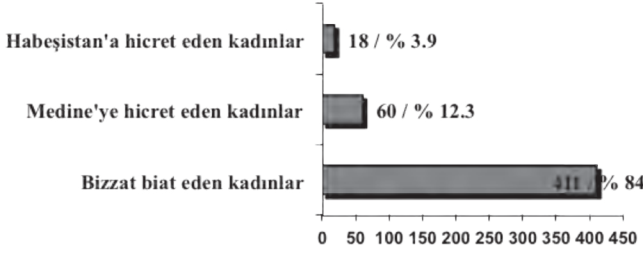
Tablo 4: Kadınların Faaliyet Gösterdikleri Diğer Meslekler

Birekul, 2004: 84

Kadınlar, bu dönemde siyasi konularda da görüş beyan etmişler ve yönetime yardımcı olmuşlardır. Hudeybiye’de Hz. Peygamber, arkadaşlarından tıraş olmalarını ve kurbanlıkları kesmelerini iki kez tekrarlayarak istediğinde, o an üzgün olan sahabelerin herhangi bir harekette bulunmamaları üzerine Ümmü Seleme, Hz. Peygamber’e kendisinin yaptığı takdirde diğerlerinin de aynı şekilde davranacaklarını ifade ederek (Buhari: 1992, Şurut, 15) önemli bir meselenin çözümünde yardımcı olmuştur. Bu dönemde kadınlar gerektiği zaman kendilerini savunacak özgürlüğü ve öz güveni kazanmışlardır. Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber’in eşleri ile olan anlaşmazlığına müdahale ettiğinde Ümmü Seleme “Sizin ile eşleriniz arasına kimse girer mi?” demiş ve Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’e yaptıkları yanlış hatırlatmıştır (İbn Sa’d, 1960: II / 87). Bu dönem içerisinde en önemli siyasal faaliyetlerin içerisinde de kadınlar aktiftir. Bu kapsamda değerlendirilebilecek hicret ve biat gibi faaliyetlerde de kadınların önemli derecede katılımı gözlenmektedir.

Tablo 5: Kadınların Siyasi Faaliyetlere Katılımları

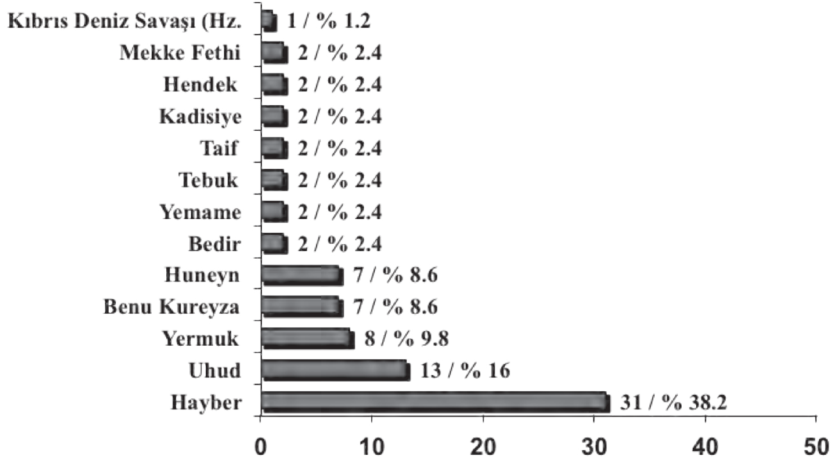

Birekul, 2004: 104

Kadınlar, bu dönemin en önemli gerçeklerinden biri olan savaşlarda da etkin rol üstlenmişlerdir. Müslüman kadınlar gerektiğinde mücevherlerini vererek devlete destek olmuşlardır (Savaş, 1991: 236). Kadınların savaşa bizzat ordunun içinde katıldıkları ve orduya katılma isteğinin kadınlardan geldiğini özellikle belirtmemiz gerekir. Hz. Peygamber Bedir Savaşı'na katılmak ve şehit olmak isteyen Ümmü Varaka'ya izin vermemiş ancak ona "şehide" lakabını vermiştir (İbn Sa'd, 1960: II / 357). Ancak pek çok kadın sahabe savaşlarda önemli roller üstlenmişlerdir. Yaralıları tedavi için yaklaşık 16 kadının Uhud Savaşı'na katıldığı rivayet edilmektedir (İbn Sa'd, 1960: VIII / 292, 357). Savaşlarda, ordunun konaklama yerinde eşyaların korunması ve gözetlenmesi görevini üstlenen kadınlardan da söz edilebilir (İbn Sa'd, 1960: VIII / 455-456).

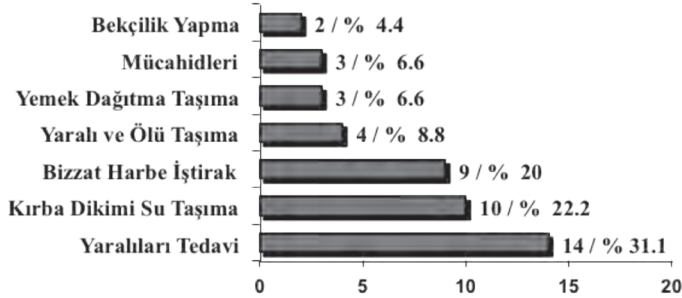
Ayrıca Ümmü Umâre gibi bizatili savaşa iştirak eden ve düşman ile savaşan kadınlar da olmuştur. Ümmü Umâre'nin Yemâme Savaşı'na katıldığı ve elinin kesildiği rivayet edilmektedir (İbn Sa'd, 1960: VIII / 412-416). Safiyye bint Abdilmuttalib'in Yahudilerden birini öldürdüğü (İbn Sa'd, 1960: VIII / 91), Ümmü Eymen'in Hayber Savaşı'nda yaralandığı (İbn Sa'd, 1960: VIII / 225) da ifade edilmektedir. Kadın sahabelerden bazıları Hz. Peygamber'in vefatından sonra da savaşlara katılmış ve savaşlarda kendilerine düşen payı da almışlardır. Böylece kadınlar, hayatın her alanında olduğu gibi hayatın acı ve gözyaşı alanı olan savaşlarda da gerek geri hizmette gerekse aktif olarak sahada görev almışlardır.

Tablo 6: Kadınların Katıldıkları Savaşlar

Birekul, 2004: 110

Tablo 7: Kadınların Savaşlardaki Etkinlikleri

Birekul, 2004: 113

Artırılabilir bu örneklerden anlaşıldığı gibi ilk dönem İslam toplumunda kadınlar ailedeki etkin rollerinin yanı sıra toplumsal platformda da yetenekleri, karakterleri ve istekleri doğrultusunda yer almışlardır. Kadınlar bu faaliyetlerde bulunurken toplumsal roller açısından bir eşitliği yakalama psikolojisinden ziyade sosyal platformun özgür bireyleri olarak topluma faydalı olabilecekleri alanlarda faaliyet göstermişlerdir. Bir anlamda İslam toplumunda kadın, sosyal hayat içerisindeki bağlamını eşitlik ile değil, özgürlük ile ifade etmiştir.

Sonuç

İlk insandan bu yana, dünya hayatının hassas bir dengesi ve birçok değişimin odak noktası olma özelliğini sürdüregelen kadın; tarihî süreç içerisinde birbirinden kötü ve insan onuruyla bağdaşmayan uygulamalara maruz kalmasına rağmen, “analık” gibi ulvi bir işleve sahip olması nedeniyle toplumda belirleyici olma fonksiyonunu hiç yitirmemiştir. Hemen her sosyal üniteye belirli toplumsal işlevleri yerine getiren kadın; toplumun devamlılığı için gerekli olan hizmetleri sunmaktan da geri kalmamıştır. Özellikle ailenin toplumsal yapı içerisinde bir kurum olarak var olabildiğinde; kadının bu müesseseye olan katkısı yadsınamayacak derecede büyüktür.

Bugün kadının konumuna dair tartışmalarda dikkat çeken en önemli noktalardan birisi Batı'nın kendi kültürel kodlarından getirdiği günahkar varlık imajı biçilen kadını eşitlik kavramsallığı içerisinde yeniden yorumlama gayretidir. Bu gayret kendisini tarihin önünde gören Batılı anlayışın diğer batılı olmayan ülkeler üzerinde kadın üzerinden kurguladığı yeni bir hegomanik söylemi de gündeme getirmektedir. Başka bir deyişle Batı eşitlik adı altında kadına verdiği (sözde) özgürlüğün İslam toplumlarında yakalanamadığını ve bu anlamda İslam toplumlarının geri kalmışlığının en büyük sebeplerinden birinin de kadına verdiği değerle orantılı olduğunu iddia etmektedir. Bu çalışma bu iddiaya verilebilecek en iyi cevabın kadına toplumda yeni bir tanımlama getiren ilk dönem İslam toplumuna sosyolojik bir bakışla olabileceğini iddia etmektedir. Zira toplumsal yaşam bütün kurumsal yapıların ahenkli bir bütünüdür ifade etmektedir. Bugün İslam toplumlarında kadınların yaşadıkları problemler bir bakıma İslam kültürüne sahip olmalarından çok modern toplumların yaşadığı bunalımların bir parçası olmaları ile alakalıdır. İlk dönem İslam toplumunun ve bu yapı içerisinde kadının anakronist bir yaklaşımdan uzak olarak irdelenmesi bu anlamda önem arz etmektedir.

Çalışma sonunda görülmüştür ki İslam insana bakışı itibarı ile eşit saydığı erkek ve kadını toplumsal bir tip olarak kendi donanımları bağlamında toplumun gele-

ceği açısından en işlevsel olabilecekleri alanlarda konumlandırmıştır. Bu konumlandırmada aile kilit bir kurumsal yapı olarak dikkat çekmektedir. Bu kurumsal yapı toplumsal değişimin başat aktörü iken ailenin başat aktörü de kadındır. İslam toplumunun ilk dönemindeki uygulamalara bakıldığında, sosyolojik anlamda ailenin yöneticiliğini üstlenen kadın, hür iradesiyle sosyal hayatın her alanında kendisine yer bulabilmektedir. Son kertede, İslam toplumunun genel yapısı içerisinde toplumsal bir tip olarak değerlendirildiğinde kadın, dikotomik bir yaklaşımla antropolojik (tek nefisten yaratılma) bağlamda eşitlikle, sosyolojik (statü, rol ve cinsiyet kalıpları) bağlamda ise adaletle toplum içerisinde konumlandırılmıştır.

Kaynakça

- Abugideiri, H. (1996). Allegorical Gender: The Figure of Eve Revisited. *The American Journal of Islamic Social Sciences*, 13 (4), 518-535.
- Afzalü'r Rahman. (1996). *Sîret Ansiklopedisi*. Heyet (Çev.). İstanbul: İnkılab.
- Akın, E. (1991). Aile Araştırmalarında Temel Yaklaşımlar. *Türk Aile Ansiklopedisi* (Cilt. I, s. 41-47). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.
- Akın, E. (1991). Ananın Aile İçindeki Rolü. *Türk Aile Ansiklopedisi* (Cilt. I, s. 110-114). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.
- Alatlı, A. (2010). *Batıya Yön Veren Metinler I (Kökler / Orta Çağlar)*. İstanbul: Alfa.
- Aydemir, M. A. (2014). Sosyal Alanın Tipleştirilmesi. *Sosyoloji Divanı*, 2 (3), 9-12.
- Aydın, M. (1991). *İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı*. İstanbul: Pınar.
- Baktır, M. (2013). Suffe. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 37, s. 269-270), İstanbul: TDV.
- Birekul, M. (2004). *Peygamber Günlerinde Kadın -Sosyolojik Bir İnceleme-*. Konya: Yediveren.
- Birekul, M. ve Yılmaz, F. M. (2001). *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile*. Konya: Yediveren.
- Buhâri. (1992). *Sahih*. İstanbul: Çağrı
- Çağatay, T. (1990). İctimai Nizam-Kadın-Cemiyet. Beylü Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem (Ed.), *Aile Yazıları I* (s. 75-119). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.
- Çağrıncı, M. (1995). Asr-ı Saadet'te Oluşan İslam Ahlakı. *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam* (Cilt. V, s. 65-153). İstanbul: Beyan.
- Davies, M. W. (1991). *İslami Antropolojinin Oluşturulması -Kendimizi ve Başkalarını Tamamak-*. Tayfun Doğukargın (Çev.). İstanbul: Endülüts.
- Erkal, M. E. (1996). *Sosyoloji (Toplumbilimi)* (7. Baskı). İstanbul: Der.
- Güler, İ. (1997). Kur'an'da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 5, (4), 296-303.

- Gürkan, S. L. (2013). Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsanın Yaratılışı ve Cennetten Düşüş. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 9, 1-48.
- İbn Sa'd, İbn Muni' el Basrî ez-Zührî (1960). *et-Tabakât'ül Kübrâ* (C. VIII). Beyrut: Dâr'u Sadr.
- İmamoglu, E. O. (1991). Aile İçinde Kadın Erkek Rollerini, *Türk Aile Ansiklopedisi* (C. III, s. 832-833). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *İnsan Aile Kültürü*. İstanbul: Remzi.
- Kettâni. (1990). *et-Terâtibü'l İdariyye*. A. Özel (Çev.). İstanbul: İz.
- Lundberg G. A., Schrag C. C. ve Larsen O. N. (1985). *Sosyoloji*. Ö. Ozankaya (Çev.), Ankara: Işın.
- Meriç, Ü. (1997). *Türkiye Kanatlarının Altında*. İstanbul: İz.
- Muhsin, A. V. (1970). *Kur'an ve Kadın*. Nazife Şişman (Çev.). İstanbul: İz.
- Nirun, N. (1994). *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Önal, S. (1990). Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlemesi. Beylü Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem (Ed.), *Aile Yazıları IV* (s. 531-548) Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.
- Önal, S. (1990). *Aile Sosyolojisi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Özek, A. (1996). Kur'an'da Kadınlara Ait Hükümler ve İslam Nazarında Kadın. *Sosyal Hayatta Kadın*. İstanbul: İSAV.
- Saran, N. (1979). Sosyal Antropolog Gözüyle Toplumumuzda Kadın. *Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi*, C. III, 1-12.
- Savaş, R. (1991). *Hız Muhammed (s.a.v.) Devrinde Kadın*, İstanbul: Ravza.
- Smith, J. I. ve Haddad, Y. Y. (1992). Havva: İslami Kadın İmajı. Yasin Aktay (Çev.). *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. VI, (1), 64-71.
- Topaloğlu, B. (1970). *İslam'da Kadın*, İstanbul: Yağmur.

Toplumsal Cinsiyet Tablosunda Perspektifin Eşitlikten Adalet Kayışı -Dinî Referanslar Eşliğinde Bir Okuma Denemesi-*

The Perspective Passing from Equality to Justice in Gender Framework -A Study Guided by Religious References-

Huriye MARTI**

Doç. Dr., Konya NEÜ İlahiyat Fakültesi Hadis Bilim Dalı Öğretim Üyesi,
DİB Başkanlık Müşaviri

* Bu makale, Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi (6 Mart 2015-İstanbul) kapsamında sunulan "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Adalet Kaybı mı? -İslami Referanslar Bağlamında Bir Analiz Çalışması-" başlıklı tebliğin gözden geçirilerek geliştirilmiş halidir.

** huriyemarti@hotmail.com

Özet

Toplumsal cinsiyetten bahsederken çok defa merkeze alınan eşitlik ilkesinin, cinsiyetsizleştirici ve tektipleştirici bir yapıya sahip olduğu bugün daha sık dile getirilmektedir. Cinsiyet üzerinden düşünürken fıtratı dik-kate alıp almama konusunda yaşanan asırlık endişe, fıtratın eşitliğe engel teşkil etmeyeceği ya da eşitliği aşarak adalet konusunda pekiştirici rol üstlenebileceği söylemleriyle bir nebze de olsa bertaraf edilmiş görünmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dair söylemler, yasalar önünde eşitliği sağlamanın ve erkek için söz konusu olan hak ve fırsatları kadına da vermenin asıl olduğundan yola çıksa da, bir zaman sonra kâmil insan olarak erkeği merkeze alan ve cinslerden birini diğerinde eriten bir yapının eşitliği sağlamayacağı, aksine bizatihi mağduriyetin kaynağı haline geleceği kanaatine ulaşmıştır.

Güçlü bir anlam zeminine sahip olan adalet mefhumu, toplumsal cinsiyet çalışmalarına yeni ufuklar kazandırmaya adaydır. Bu makale, adaletin anlam dünyası eşliğinde toplumsal cinsiyet olgusuna bakmayı amaçlamaktadır. Makalede; eşitlik, denge ve hakkaniyet olmak üzere adalet kavramına ait üç anlam öbeğinden hareket edilmekte ve İslam'ın temel metinleri referans olarak kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Eşitlik, Adalet, Din.

Abstract

The principle of equality having a sexless and stereotyping structure, taken mostly as the basis while explaining gender is being expressed more frequently today. The century old anxiety about whether to take into account the human nature through sex, seem to be eliminated to a certain extent with the discourses that the human nature will not be an obstacle to equality or the human nature can assume a strengthening role on justice by overcoming the equality. Despite the discourses on gender equality, starting from the principle of ensuring equality before the law and rights and opportunities for men to be also given to women, the structure putting the men in the center as a perfect human-being and men and women dissolving into each other will not assure equality, on the contrary the conclusion is that it will become a source of victimaization itself.

The concept of justice which has a strong sense of a semantic ground is poised to gain new horizons for gender studies. This article aims to examine the phenomena of gender guided by a sense of justice. In this article, the three semantic groups belonging to justice including equality, balance and fairness and the basic texts of Islam are taken as references.

Keywords: Gender, Equality, Justice, Religion.

Giriş

Topluumsal cinsiyet olgusunun izlerini geçmişe doğru sürdüğümüzde, yaratılışa kadar uzanan girift bir zincirle karşılaşmak mukadderdir. Bu zincirin halkaları arasında, ilk kadını “ikincil” ve “günahkâr” olarak anan zihniyetin dinî metinlerden beslenme çabasını (Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış 3/1-24; Levililer 15/19-30) ve kadını “beden”e indirgeyerek biyolojik hayatın mekânı olarak tasavvur ettiği “ev”le özdeşleştiren ilkçağ felsefesinin tutumunu (Platon, 2001: 43, 111; Lloyd, 1996: 26) görmek mümkündür. “Kadının ruhu var mı, kadınlar insan mı?” tartışmalarının kilisede başlayıp sosyal hayata sıçrayan etkisi; Fransız İhtilali ile yükselen özgürlük söyleminden kadına düşen pay; sanayileşme ile fabrikalara taşınan kadın iş gücünün eşitlik talebi gibi birçok olay ve olgu da aynı zincirde yer almaktadır.

Biyolojik “cinsiyet”ten farklı olarak, erkeklerin ve kadınların “toplumsal cinsiyet” kimliklerine sahip oldukları; biyolojik kimliklerin tarihsel ve kültürel etkilerle psikososyal bir değişim ve dönüşüm geliştirdiği savı, kadın hareketlerinin belki de en temel iddiasıdır. Buna göre, her toplum, bir kız veya oğlan çocuğunu, zamanla farklı nitelikleri, davranış modelleri, rolleri, sorumlulukları, hakları ve beklentileri olan bir erkek ve kadına dönüştürür. Uygun/yakışan/meşru tutum ve davranışları ona öğretir, kendisini ve karşı cinsi algılama çerçevesini çizer, kayıp ve kazanımlarını belirler, toplumsal hayata ne oranda katılacağını ve ne şekilde temsil edileceğini söyler. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal ilişkileri düzenlemek için kullanılan bir kavramdır ve “kültürel inşalara” işaret etmenin bir yoludur (Güldü ve Kart, 2009: 101).

İnsan davranışlarını anlama ve açıklama çabası, kalıtım esaslı olan biyolojik tesirleri, değişime açık sosyal ilişki ağlarıyla birlikte düşünmeyi gerektirir (Ersoy, 2009: 211). Biyolojik olan ile toplumsal olanı net çizgilerle birbirinden ayırarak düşünmek imkânsızsa da, değişim söz konusu olduğunda aradaki fark belirginleşmektedir. Biyolojik cinsiyetin değişmezliğinin aksine toplumsal cinsiyetin ge-

tirdiği roller dinamiktir; zamana, coğrafyaya, kültürel örgüye, politik iklime göre değişebilir. Toplumsal cinsiyete dair algılar değişime, gelişime, eğitime, yönetime ve yeniden yapılandırılmaya açıktır. "Erkeklik" ve "kadınlık" birbirlerini üreten metaforlardır. Karşılıklı etkileşim süreci içerisinde her iki cinsiyet de birbirlerinin oluşumunu ve dönüşümünü sağlamaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyeti kalıplaşmış değer yargıları, başka bir deyişle "sabit bir yapı" olarak değil, süreç içerisinde değişen, oluşum halindeki bir "performans" olarak ele almak anlamlı olacaktır (Uçan, 2012: 263; Maral, 2004: 128).

Kısaca Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

"Kadın doğulmaz, kadın olunur." diyen Beauvoir'ın 1949'da açtığı izden yürüyen çalışmaları incelerken, merkezdeki önemini hiç yitirmeyen toplumsal cinsiyet kavramının tartışmalı olduğunu hatırlamakta yarar vardır. Çünkü bu kavram, farklı tarihlerde ideolojik konumlara işaret eden farklı bağlamlarda ve anlamlarda kullanılmıştır. Ancak kuşbakışı bir ifadeyle söylemek gerekirse, toplumsal cinsiyetle eşitsizlik arasında sıkı bir bağ kurulmakta, hak ve güce kimin ne derece sahip olduğuna veya sahip olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentilerin cinsiyet temelli bir asimetri oluşturduğuna vurgu yapılmaktadır (Günay ve Bener, 2011: 159). Nitekim "toplumsal cinsiyet, sınıf ve ırk" üçlüsünün yaygın kullanımı, cinsiyet eşitsizliğini kapitalizm ve ırkçılık gibi diğer tabiiyet sistemleriyle ilişki içinde düşünmeye zemin hazırlar.¹ Dolayısıyla, farklılıkları gündemde tutarak cinsiyet eşitsizliğini körükleyen sosyal ve kültürel kodlarla mücadelenin gerekliliği, bir diğer ifadeyle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için gayret göstermenin önemi ortak bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözgelimi Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 2. maddesinin (c) bendinde taraf devletler için "Kadınların haklarını erkeklerle eşit bir biçimde koruyacak hukuki mekanizmalar kurmak ve yetkili ulusal yargı yerleri ile diğer kamu kurumları vasıtasıyla herhangi bir ayrımcılık karşısında kadınların etkili bir biçimde korunmasını sağlamak" hükmü yer almaktadır (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı, 2008–2013).

Kadın istihdamının artırılması, karar alma/yönetim süreçlerinde kadın temsiline güçlendirilmesi, kız çocuklarının okullaştırılması, kadın yoksulluğuyla ve kadına yönelik şiddetle mücadele edilmesi gibi politika ve uygulamalar, toplumsal cinsiyet eşitliğinin pratiğe dönük yüzünü oluşturmaktadır. Teoride ise böyle bir eşit-

1 http://kasaum.ankara.edu.tr/?page_id=182

liğin sağlanmasına yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların, kadını erkeklerle birebir eşitlemekten ve her iki cinse eşit davranmaktan başlayan ancak zaman içinde farklılıkları dikkate alan özel eşitlik programlarına evrilen, sonuçta da cinsiyet rollerini değiştirecek politikaları dillendiren bir silsile oluşturduğu görülmektedir (Dedeoğlu, 2009: 47). Bir diğer ifadeyle, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair söylemler, yasalar önünde eşitliği sağlamanın ve erkek için söz konusu olan hak ve fırsatları kadına da vermenin asıl olduğundan yola çıkarsa da, bir zaman sonra kâmil insan olarak erkeği merkeze alan ve cinslerden birini diğerinde eriten totaliter bir zeminin eşitliği sağlamayacağı, aksine bizatihi mağduriyetin kaynağı haline geleceği kanaatine ulaşmıştır.

Toplumsal cinsiyetten bahsederken çok defa merkeze alınan eşitlik ilkesinin, cinsiyetsizleştirici ve tektipleştirici bir yapıya sahip olduğu bugün daha sık dile getirilmektedir. Farklılıkları gören ve bunun üzerinden politika geliştiren, eşitliği sağlarken adaleti göz ardı etmeyen bir sisteme ihtiyaç olduğu ortadadır. Cinsiyet üzerinden düşünürken fıtratı dikkate alıp almama konusunda yaşanan asırlık endişe, fıtratın eşitliğe engel teşkil etmeyeceği ya da eşitliği aşarak adalet konusunda pekiştirici rol üstlenebileceği fikriyle bir nebze de olsa bertaraf edilmiş görünmektedir. Kültürel ve toplumsal kodların cinsiyeti temel alarak oluşturduğu dengesizliği kadınlar lehine değiştirme çabaları her geçen gün artarken, Müslüman coğrafyaların da bu çabadan etkilenmiş olmaları doğaldır. Bugün kadın hakları ve fırsat eşitliği çalışmaları, “İslam kadına eşsiz haklar bahşetmiştir.” gibi abartılı nutuklardan öte bir temellendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Tıpkı, “İslam, cinsiyet ayrımcılığının en derin dinamiğidir.” söyleminin yeniden gözden geçirilmesine ihtiyaç duyduğu gibi.

Adalet Hakkında

Toplumsal cinsiyet eşitliği çabaları, tarihin koridorlarından geçerken son derece yıpranan kadınlar için nefes alma ve kendini yeniden tanımlama imkânı sunmuştur. Hukuki eşitliğin sağlanmasının ardından, yaşamı yönlendiren yazısız kurallar bütününde de kadının korunmasına dair zihniyet dönüşümü çalışmalarına hız verilmiştir. Toplumsal cinsiyet konusunda sadece hukukun uygulanması değil, hakkaniyetin de tesis edilmesi gerekmektedir ki, işte bu noktada adalet kavramı meseleye dâhil olmaktadır.

Adalet, İslam’ın ahlaki ve hukuki sabitelerinden biridir. Hatta Kur’an-ı Kerim’de “kâinat nizamı” olarak sunulması ve “hakkın hâkim kılınması” anlamı taşıması hasebiyle adaletin doğrudan tevhid ile ilintili, imani bir ilke olduğu söylenmiştir (Elmalılı, 1971: V/3117). Sosyal hayat açısından bakıldığında ise adalet “insan

ilişkilerinde karşılıklı saygı ve sevginin gözetilmesi, hak dağılımı ve sorumluluk paylaşımında insafı ve ölçülü bir yolun izlenmesi" şeklindeki tanımıyla güçlü bir anlam zeminine sahiptir. Bu zeminde kadın-erkek ilişkilerine dair betimlemeler, kurallar ve ilkeler bulmak şaşırtıcı olmasa gerektir. Zira insan ilişkilerinin en özel ve kritik eşiklerinden birisi kadın ile erkek arasındaki ilişkidir.

Kur'an'ın ifadesiyle, Allah Teâlâ adildir; hem dünya hayatında hem de ahirette insanlar arasında adaletle hükmeder (Yûnus 10/47, 54; Enbiyâ 21/47). Kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz (Bakara 2/286). Kâinatı bir denge ve ölçü içerisinde yaratmış, bu adalet ekseninin korunmasını murad ederek elçiler ve kitaplar göndermiştir (Hadîd 57/25; Rahmân 55/7-8; İnfitâr 82/6-8). Son Elçisine "Eğer hüküm verirsene, aralarında adaletle hükmet." diye seslenmiş (Mâide 5/42), ayrıca adalet beklentisinin bütün insanlar için geçerli olduğunu ifade buyurmuştur: "De ki, Rabbim adaleti emretti." (A'râf 7/29). Yeryüzünün şerefli halifesi olan insanı her türlü olumsuz koşulda bile adaletten sapmamaya davet etmiş, adaleti sorumluluk bilinciyle birlikte anmıştır: "Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil olun. Bu, takvaya daha yakındır." (Mâide 5/8). Yüce Rabbimiz hem "el-Adl" hem de "el-Muksit" isimleriyle kendi zâtını "adalet sahibi" ve "ölçülü hükmeden" olarak tanımlamıştır (Tirmizî, Deavât, 82). O (cc) adil davrananları sever (Hucurât 49/9; Mümtehine 60/8), zulme ve zalimlere ise asla rıza göstermez (Cin 72/15).

Hicret'ten önce Medine'den Mekke'ye gelerek Allah Resûlü'ne biat eden sahâbilerden biri olan Ubâde b. es-Sâmit, "nerede olurlarsa olsunlar adaleti dile getirmeleri ve bu konuda hiç kimsenin kınamasından korkmamaları" üzerine ona bağlılık yemini ettiklerini söyler (Nesâî, Biat, 4). İmtiyaza geçit vermeyen, kuşatıcı ve evrensel karakteriyle adalet (Buladı, 2002: 27), Allah'tan kula, imandan amele, ahlâktan hukuka, kâinattan kıyamete, bireyden topluma bütün varlık dünyasını ilgilendirmektedir. Bir bakıma adalet, ahlaki erdemlerden biri değil, erdemlerin bütünüdür. Aynı şekilde adaletin zıttı olan zulüm de bir erdemsizlik değil, erdemsizliklerin bütünü olarak tavsif edilebilir (Topuz, 2012: 89). Bu zenginlik, kelimenin anlamlarına da yansımış, sözlükler adaleti tanımlarken birden fazla manaya yer vermiştir. Adaletin anlam dünyası eşliğinde toplumsal cinsiyet olgusuna bakmayı amaçlayan bu makale, söz konusu anlam tayfını üç ana renkte inceleyecektir.

Toplumsal Cinsiyet Adaletinin Açılımları

Toplumsal cinsiyet konusunda eşitlikten öte bir adalet öngörülüyor ve bu öngörünün İslami referanslarla da bağdaştığı iddia ediliyorsa, öncelikle adaletin anlamına

vakıf olunmalıdır. Kanaatimizce adalet kavramına ait anlamlar üç öbekte toplanarak toplumsal cinsiyet adaletine ışık tutabilir: a) Eşitlik/denklik b) Denge/itidal c) Hakkanîyet/insaf. Şimdi bu anlamları, kadın ve erkekten bahseden nasslarla beraber okumaya çalışalım.

a) Eşitlik/Denklik

Adaletin temel anlamlarından biri, “eşitlik, eşit olarak paylaşmak, denklik, aynılık, eş ve benzer olmak”tır (İsfehâni, 1997: 551-552). Bir kimseyi başka bir kimseye denk tutmak ve aralarından birine meyletmemek, iki varlığı eşitlemek, birisini diğersinin benzeri kılmak gibi manalar (İbn Manzûr, 2003, X/61), adl/adalet kelimesinin dağarcığında yer almaktadır. Bu anlamıyla adalet Kur’an-ı Kerim’de şöyle kullanılır: “Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah’a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler, başka şeyleri Rablerine eş tutuyorlar.” (En’âm 6/1).

Cinsiyet perspektifinden bakıldığında, kadın ve erkek arasında eşitlikten bahsedilebilecek ilk alanın yaratılış hakikati olduğu görülür. Yaratılışın ilk aşamasında insana atıfta bulunarak, meleklerine “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.” (Bakara 2/30) buyuran Allah Teâlâ, hem bu ayette hem de insanları “yeryüzünün halifeleri” kıldığına dair diğers ayetlerinde (Neml 27/62; Fâtır 35/39) cinsiyetten bahsetmez. Bu, erkeğin ve kadının, Allah’ın rızasına uygun bir biçimde dünya hayatını şekillendirme görevini paylaştığını, her ikisinin de “halife” sıfatıyla yaratılmış olmaktan dolayı bir özdeğer taşıdığını gösterir.

“Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan, ondan eşini de yaratan ve ikisinden birçok erkek ve kadın meydana getirip yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının.” (Nisâ 4/1) ayetinden anlaşıldığı üzere, her iki cinsin de yaratılış malzemesi yani insanlık hamuru aynı olduğu gibi, bedenlerine üflenen nefha-i ilahi yani ruh da aynıdır (Hicr, 15/28-29). Hayat iksiriyle canlanan ilk kadın ve erkeğin cennetteki ortak yaşamları, yine ortak işledikleri bir kusur sonucu dünya hayatına gönderilmeyle nihayet bulurken, ilk günaha dair Kur’ani anlatımlarda da bir eşitlik ve işteşlik vurgusunun hâkim olduğu görülür. Hz. Âdem’in cennetten çıkarılışını eşinin hatasına bağlayan (Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış 3/1-24), bundan dolayı Hz. Havva’yı ve kızlarını hamilelik, doğum ve özel haller gibi sıkıntılara katlanarak ceza çekmeye mahkûm kılan (Kitâb-ı Mukaddes, Yaratılış 3/16) bir inanış, Kur’an tarafından reddedilir. Hz. Âdem’i aldatanın Şeytan olduğunu ısrarla yineleyen Kur’an, iki eşin Şeytan’a birlikte kandıklarını ve hatayı birlikte işlediklerini (Bakara 2/36-38; A’râf 7/22; Tâhâ 20/121-123), sonuçta da birlikte cezalandırıldıklarını (A’râf 7/27; Tâhâ 20/121) anlatmaktadır. Dünyadaki ilk adımdan itibaren kadın ve erkeği birbirinin

karşısında değil yanında konumlandırılan, yaratılışa kadar uzanan bir suçlamanın önüne geçerek kadının ve erkeğin birbirlerine göre hangi konumda var edildiğini doğru anlamaya imkân hazırlayan bu anlatım, hatada da tövbede de denkliği esas almaktadır.

Hata ve sevap konusu, cinsiyet eşitliğinin Kur'an'da ifade edildiği bir diğer alandır. Kadın ve erkeğin aynı vahye muhatap olmaları, aynı davranışı sergilediklerinde aynı karşılığı almaları, mükâfatta da cezada da denk olmaları ancak cinsiyet adaleti ile açıklanabilir. Ümmü Seleme'nin "Ey Allah'ın Resûlü, Allah'ın, hicret hususunda kadınlarla ilgili hiçbir şey buyurduğunu duymadım!" demesinden sonra nazil olan (İbn Kesîr, 1966, II/182) "Rableri, onlara şu karşılığı verdi: Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim. Sizler bir-birinizdensiniz. Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet görenler, savaşımlar ve öldürülenlerin de andolsun, günahlarını elbette örteceğim. Allah katından bir mükâfat olmak üzere, onları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır." (Âl-i İmrân 3/195) ayeti, konunun en çarpıcı örneklerindedir. Bir diğer ayette ise "Mümin olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar." (Nisâ 4/124) buyrulur.

Madalyonun diğer yüzünde, ceza konusunda adaleti işleyen ayetler vardır: "Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir." (Mâide, 5/38), "Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hüküm uygulamaları) konusunda onlara acıyacağınız tutmayın. Müminlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun." (Nûr 24/2).

Toplumsal cinsiyet rolleri tartışmaya açıldığında ivedilikle masaya getirilen iffet algısı ve bu algının namus cinayetlerine kadar uzanan acı yansımaları burada tartışılmalıdır. Zira Kur'an'ın iffet beklentisi, erkeği özgür bırakan ve affeden ama kadını mahkûm ederek sınırsız bir öfkeyle cezalandıran toplumların aksine, eşdeğerlik esasına dayalıdır: "Mümin erkeklere söyle gözlerini haramdan sakınsınlar, namuslarını korusunlar... Mümin kadınlara da söyle gözlerini haramdan sakınsınlar, namuslarını korusunlar." (Nûr 24/30-31).

Düşünce tarihimiz, insanın Allah'a yönelişinin üç farklı düzlemine dikkat çeker. Meşhur Cibril hadisinin referansı ile (Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1); İslam (şahadet ve ibadet), iman (inanç) ve ihsan (ahlâk) olarak sıralanan bu üç düzlemde Yüce Yaratıcı'nın kadın ve erkeği birlikte anması, benzersiz bir eşitlik alanına işaret etmektedir: "Şüphesiz Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, mümin erkeklerle mümin kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkekler-

le doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkeklerle, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah başışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır." (Ahzâb 33/35).

Toplumsal cinsiyet adaletinin alt başlıklarından biri şeklinde değerlendirdiğimiz eşitlik prensibi, "dokunulmazlıklar" konusuyla da yakın ilişki içindedir. İlahi vahyin temel gayelerinden birisi, insanın doğuştan sahip olduğu beş tabii hakkı korumaktır. Din, can, akıl, nesil ve mal dokunulmazlığı olarak sıralayabileceğimiz bu beş temel hürriyet konusunu (Turgay, 1999, 47) eşitlik imgesi yönetir. Hz. Peygamber'in ifadesiyle "Her Müslüman'ın bir başka Müslüman'a kanı, malı ve ırzı (ıffet ve haysiyeti) haramdır!" (Müslim, Birr ve sıla, 32). Sosyal hayatta karşımıza çıkan eşitsizliklerin ve hak ihlallerinin aksine, İslam'ın özünde kadının canı, bedeni ve toplumsal saygınlığı her türlü isnat, istismar ve şiddetten korunmuş; mülkiyet hakkı koşulsuz şekilde tanınmış, inanç dünyası dokunulmaz kabul edilmiş, evlatlarıyla arasındaki doğal ve medeni hukuk muhafaza edilmiştir.

Allah katında bütün insanlar bir tarağın dişleri gibi eşittir. Allah Resûlü (sav) bu durumu şöyle izah eder: "Ey insanlar! Allah cahiliye gururunu ve atalarla övünme âdetini kaldırmıştır. İnsanlar iki gruptur: Birincisi iyi, takva sahibi ve Allah katında değerli olan kişi, diğeri ise günahkâr, isyankâr ve Allah katında değersiz kişidir. Bütün insanlar Âdem'in oğullarıdır. Ve Allah, Âdem'i topraktan yaratmıştır." (Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 49). Eşitliğin bozulması, birinin öne geçmesi, değer ve saygınlık elde etmesi, cinsiyet ve benzeri özelliklerle değil, Allah'tan sakınma duygusundaki derinlikle mümkündür: "Allah katında en değerli olanınız, en derin takva bilincine erişmiş olanınızdır." (Hucurât, 49/13).

b) Denge/İtidal

Adaletin bir diğer anlamı, "dengeli ve ölçülü olmak, ifrat ve tefritten uzak kalmak, haddi aşmamak, itidal üzere davranmak"tır (İbn Manzûr, 2003: X/61; Cevherî, 1974: II/87). Kur'an'ın "Ey insan! Seni yaratan, şekillendirip ölçülü kılan, dilediği bir biçimde seni oluşturan cömert Rabbine karşı seni ne aldattı?" (İnfitâr, 82/6-8) ve "Tartıyı adaletle tutun, terazide eksiklik yapmayın!" (Rahmân, 55/9) ayetleri, kelimenin bu anlamına ev sahipliği yapar.

Mutedil olmak, hak ve sorumlulukların dengeli ve ölçülü dağıtımına ve terazi misali bir tarafa yüklenmeyen sağlıklı bir ilişkiye işaret etmektedir. Bu bağlamda, Kerim Kitabın "Onlar (hanımlarınız) sizin için bir elbise, siz de onlar için bir

elbisesiniz." (Bakara, 2/187) ayeti hatırlanabilir. Bu anlayışta taraflardan biri diğerinin varlığıyla doğru orantılı biçimde ayakta kalabilmekte; kendi lehine gerçekleştirdiği haksız bir tasarrufun sadece diğer tarafın hukukunu ihlal etmeyeceğini, aynı zamanda terazinin ölçüsünü de bozacağını bilmektedir. Kısacası her iki taraf için de asıl olan bizzat ölçünün ve dengeyi kendisine hürmet duymaktadır. Hz. Peygamber'in "Dikkat edin! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi, kadınların da sizin üzerinizde hakkı vardır." (Tirmizî, Radâ, 11) gibi uyarıları, kadın ve erkek arasında sıklıkla bir tarafın lehine bozulduğunu gördüğümüz denge unsurunu kurmaya ve korumaya yöneliktir. Öyle ki, Allah Resûlü (sav) kendisine gelerek eşlerine nasıl davranmaları gerektiğini soranlara; "Yediklerinizden onlara da yediriniz, giydiklerinizden onlara da giydiriniz, onları dövmeyiniz ve kötülemeyiniz." (Ebû Dâvûd, Nikâh, 40, 41) şeklinde cevap vermiş, yeme-içme gibi basit günlük ihtiyaçların karşılanmasında bile dengeyi ve eşitliğe riayeti öngörmüştür. Toplumsal cinsiyet olgusu da hayatın her alanında, bilhassa aile içi ilişkilerde hak ve sorumluluk dengesinin kurulamamasıyla yaşanan olumsuzlukları anımsatmakta değil midir?

Dengenin korunması aynı zamanda bir bütünlük mesajı da içermektedir. Zira itidalde, iki varlığı ifrat ve tefrit gibi aşırı uçlara savurmaksızın bir orta noktada buluşturma ve birbirleriyle ölçülü bir ilişki içine sokma fikri vardır. "Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir." (Rûm 30/21) ayeti, kadın ve erkeğin eş olarak var edilmesini "birbirlerine huzur verme" gayesine bağlar. Ayet aynı zamanda iki cinsin bulunduğu kavşağı sevgi ve şefkat gibi ahlaki bir zemine taşıması ve bu durumu Allah'ın varlığının delillerinden biri olarak sunması sebebiyle düşündürücüdür. Doğrusu, Kur'an'ın anlatımları, kadın ve erkek arasında dikey ve tek yönlü değil, dengesiz ve çift yönlü bir ilişkiyi öngörmektedir: "Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velisidir. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itaat ederler. İşte onlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah azizdir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Tevbe 9/71).

Hz. Peygamber (sav) ise, "Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yarıdır." buyurur (Ebû Dâvûd, Tahâret, 94). Bu tanımlama, kadın ve erkeğin birbirine indirgenemeyen, birbirinde erimeyen ama birbirinden ayrı da düşmeyen birer varlık dünyasına sahip olduğunu söyler. İnsan olma ortak paydasında kadın ve erkeği bütünlüğe taşıyan böyle bir yaklaşım, "zevc" yani "eş" kelimesinin "birbirini tamamlayan ve birisinin varlığı diğerinin anlaşılmasına yardımcı olan iki varlıktan her biri" (Feyyûmî, I/259) şeklindeki anlamıyla da birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyetin belki de en keskin hiyerarşilerinden birisine sahip olan aile kurumu açısından da konuya bakmak ve adaleti savunmak doğru olacaktır.

c) Hakkaniyet/İnsaf

Adalet konusunda odağa taşıyabileceğimiz üçüncü anlam ise, "hakkaniyet, hikmet, her şeyi yerli yerine koymak, herkese hak ettiğini vermek, kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklememek"tir (İbn Manzûr, 2003: X/61). "Kıst" kelimesi ve türevleri de Kur'an'da bu anlamda kullanılmaktadır. "Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun." (Nisâ 4/135), "(Ey Muhammed!) Bundan dolayı sen çağrıya devam et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların hevâ ve heveslerine uyma ve şöyle de: "Ben, Allah'ın indirdiği her kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum." (Şûrâ 42/15) ayetleri bu anlamda örnek olarak verilebilir.

Sosyal ahlâk açısından adalet, her zaman ve koşulda taraf tutmadan, hak ölçülerini dikkate alarak, doğru ve insafî davranabilme yeteneğidir. Dürüst ve tarafsız bir seyirci misali, kendinin başkası ile olan ilişkilerini, dışarıdan izlediği iki şahıs arasındaki münasebetler gibi değerlendirebilmektir (Kasapoğlu, 2012: 61). Herkesin kendine özgü kişiliği, düşünce dünyası, hayalleri, idealleri, öncelikleri, yetenekleri, ilgi ve tecrübeleri olduğunu kabul ederek karar almaktır. Anlama gayretinden, empatiden, iyi niyetten, nesnellikten ödün vermemektir. "Her hak sahibine hakkımı ver." (Buhârî, Savm, 51) buyuran Hz. Peygamber'in ifadesiyle, hakkaniyeti korumaktır.

İnsan gerçekliği, erkek ve kadın olarak iki farklı ama birbirini tamamlayan boyutta yaratılmış olup, din ve dünya hayatı bu iki boyutu birlikte düşünmeksizin anlaşılabilir. Kadın ve erkek, yaratılıştan getirdikleri farklılıklar sayesinde kendilerinde olmayı görebilen ve birbirlerini üretebilen bir cevhere sahiptir. Böyle bir cevherle var edilme noktasında eşdeğerdirler. Dolayısıyla farklılıkları görmek, kadının ya da erkeğin "kendine özgü bir alan" açarak, diğerini yeni bir anlam dünyasına taşıdığını kabul etmek demektir. Yaratılışın birebir örtüşmeyen kodları, iki cinse yeni bir perspektiften önce kendini, sonra da hayatı tanıma fırsatı sunmaktadır.

Hayatın akışı içinde kadının ve erkeğin kendine has nitelikleri suiistimal konusu edildiğinde ya da bu nitelikler dikkate alınmaksızın matematiksel bir eşitleme yapıldığında adaletin yitirilmesi mukadderdir. "Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adaleti yerine getirmenizi emretmektedir." (Nisâ 4/58) ayeti gereğince, kadın ve erkek hakkında karar verilirken, sınırlar ve sorumluluklar belirlenirken adaletli olmak gerekir. Ancak cinsiyetin farkları çağırıştıran telaffuzu, kadına ait fiziksel zayıflık ve duygusal yoğunluk gibi birtakım özellikleri öne sürerek onu sosyal hayatın dışına itmeyi haklı gösteremez. Nitekim Allah Resûlü (sav) de bu hassasiyetleri göz önünde bulunduran bir yakla-

şımlla kadınları “kırılmadan taşınması gereken birer kristale” benzetmiş (Buhârî, Edeb, 111) ama bu zarif yapının, kadının hayatını evle sınırlamasına müsaade etmemiştir (Martı, 2009: 87-90).

Hz. Peygamber’in sünnetinde toplumsal cinsiyet adaletini tesis ederken farklılıkları gözden kaçırmamaya dair pek çok örnek vardır. Söz gelimi o, kadınları cihada katılmaya mecbur etmeyerek fıtratı zorlamamıştır. Ama katılmak isteyen bir kadına da -eşi Âişe bile olsa- engel olmamış (Buhârî, Menâkıbü’l-ensâr, 18), kararına saygı duymuştur. Geri saflarda yardım bir yana, Uhud Savaşı’nda bedenini ona siper eden kahraman bir kadını bile uzaklaştırmamış, aksine “Sağıma ya da solu- ma, nereye yönelsem önümde Ümmü Umâre’nin çarpıştığını gördüm.” (İbn Sa’d, 2001: VIII/415) sözleriyle taltif etmiştir. Hz. Peygamber’in savaşa katılan kadınla- ra o güne kadar görülmemiş biçimde ganimetten pay vermesi (Ebû Dâvûd, Cihâd, 141), cinsiyet adaletinden başka neyle açıklanabilir?

Benzer bir örnek de kadınların mescide gelerek cemaate katılımı konusudur. Hz. Peygamber, yaşam şartları ve sorumluluk alanları gereği kadınların camiye düzenli olarak gelmesini, cuma ve vakit namazlarını cemaatle eda etmesini bir mecburi- yet olarak dile getirmemiş, bu hususta kadın ve erkek arasında mutlak bir eşitlik öngörmemiştir. Ama eğer kadın mescide gelmek istiyorsa, hele de bu mescit o günün şartlarında sosyal hayatın kalbinde yer alan bir kültür merkezi ise, onun bu arzusuna göre toplumu yönlendiren yine Hz. Peygamber’dir: “Allah’ın kadın kulla- rının Allah’ın mescitlerine gelmelerine engel olmayın.” (Müslim, Salât, 136) Evet, kadın cuma namazına gelmekle mükellef tutulmamıştır ama Ümmü Hişâm bnt. Hârise gibi, “Kâf suresini her cuma hutbede okurken bizzat Rasûlullah’ın ağzından ezberledim.” (Nesâî, İftitâh, 43) diyebilecek ölçüde de özgür bırakılmıştır. Şu halde adalet, özgürlüğü de destekleyen bir işlev görebilmektedir.

Sonuç

“Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl 16/90) ayet-i kerimesi, bütün kuşatıcılığı ile adaleti hayata dâhil etmekten bahsederken, toplumun cinsiyete dair algı, tutum ve beklentilerini de adalet perspektifinden bir kere daha irdelemeyi haklı kılacak güçtedir. İslam’ın öngördüğü adalet, birey ve toplumların istek ve heveslerine göre belirlenmeyen; sevgi ve nefretlere göre yönünü çizmeyen; akrabalık ve yakınlık bağlarına göre ayarlanmayan; ırk, dil, din, mezhep, meşrep, yaş ve statü farkı gözetmediği gibi cinsiyete göre de şekil almayan bir ilkedir. Adaletin hukuki ya da ahlaki bir tabanda değerlendirilmesi bu sonucu değiştirmeyecektir.

Resûl-i Ekrem, bir adalet elçisidir (Açıkel, 2003: 69-79). Onun peygamberliği, cahiliye gibi bir barbarlık ve zulüm kültüründen hak ve adaleti hâkim kılan bir sosyal düzene geçişin benzersiz örneklerine şahittir. Vahiyden hayata, sözden eyleme, teoriden pratiğe yol bulan bir adalet prensibi, Hz. Peygamber ile anlaşılır ve yaşanırlı hale gelmiştir. Bu yaşanmışlığın en bariz göstergelerinden birisi hiç kuşkusuz kadın-erkek ilişkileri ve toplumun cinsiyete dair yaklaşım ve uygulamalarıdır.

Allah Resûlü kız çocuklarını diri diri gömecek kadar ileri gidebilen bir toplumda, kadına yüce ve benzersiz bir değer atfetmiş değildir. Onun yaptığı, en sade anlatımla, kadında var olan “halife olma” yetisini canlandırmak, desteklemek, kadının kendisini ifade etmesinin önündeki engelleri kaldırmak, değerini ve birikimini topluma yansıtabilmesinin yolunu açmak, bugünün ifadesiyle cam tavanları yok etmektir.

Kadın ve erkek arasındaki cinsiyet adaleti, sadece kadının değil erkeğin de dünyasını anlamlandıracaktır. Zira erkeklerin kendi hareket, eylem ve kimliklerini dengeli bir biçimde oluşturabilmeleri ancak terazinin diğer kefesinin yani kadınların hareketine bağlıdır. Aynı şekilde kadınların gerek kendileri gerekse dünya ile ilgili sağlıklı bir algı geliştirmeleri, erkeğin hareketiyle doğrudan ilgilidir.

Elbette cinsiyet konusunda eşitlikten, eşdeğerlikten, eşdüzeylikten ödün verilmemelidir. Ancak görüldüğü üzere eşitlik, adalet kavramında içkin halde bulunur. Diğer alanlarda olduğu gibi cinsiyet konusunda da adalet, maddi planda bir eşitliğin yanı sıra, Yüce Yaratıcı tarafından herkese verilmiş olan özelliklere/farklılıklara saygıyı, dolayısıyla manevi bir eşitliği ifade eder. Adaletin eşitlikle birlikte yürüyen diğer anlamları göz ardı edildiğinde, kadını erkek kimliğinde eşitleme ya da erkeği silikleştirme gibi riskler devreye girecek, insanı örseleyen böyle bir algı ise mizanın bozulmasına yani kâinatın terazilerine uyum sağlama başarımızı yitirmemize neden olacaktır. Şu halde, toplumsal cinsiyet adaletinin eşitliği aşan kazanımları olacağı; ölçü, denge, insaf gibi değerleri bireyin ve toplumun hayatına taşıyacağı; barış ve huzura katkı sunacağı dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Açikel, Y. (2003). Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajlarından 'Adalet' Prensibi. VI. *Kutlu Doğum Sempozyumu*, 69-79.
- El-Buhârî, Muhammed b. İsmail. (1979). *El-Câmiu's-Sahîh (I-VIII)*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslami.
- Buladı, K. (2002). Kur'an ve Adalet. *Diyanet İlmi Dergi*, 38 (1), 23-32.
- El-Cevherî, İsmail b. Hammâd. (1974). *Es-Sihâh fi'l-Lüğa ve'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Hadâratî'l-Arabiyye.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? -Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2, 41-54.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. (trs.). *es-Sünen (I-IV)*. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (nşr.). İstanbul: el-Mektebetü'l-İslami.
- Elmalılı H. Y. (1971). *Hak Dini Kur'an Dili (I-IX)*. İstanbul: Eser.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği. *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 209-230.
- El-Feyyûmî. (trs.). *el-Misbâhu'l-Münîr fi Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr (I-II)*. Beyrut: El-Mektebetü'l-İlmiyye.
- Güldü, Ö. Ersoy Kart, M. (2009). Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64 (3), 97-116.
- Günay, G., Bener, Ö. (2011). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Roller Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15 (3), 157-171.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. (1966). *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. Beyrut.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. (1994). *Es-Sünen (I-II)*. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (thk.). Kahire: Dâru'l-Hadis.
- İbn Manzûr, Cemâleddin Muhammed. (2003). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâder.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. (2001). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr (I-IX)*. Ali Muhammed Ömer (thk.). Kahire: Mektebetü'l-Hancı.

- El-İsfehâni, Râğib. (1997). *El-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an*. Beyrut: Ed-Dâru's-Şâmiyye.
- Kasapoğlu, A. (2012). Kur'an'da Adalet Psikolojisi -Adaleti Engelleyen Psiko-Sosyal Faktörler. *Hikmet Yurdu*, 5 (10), 61-106.
- Kitâb-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil*. (1995). İstanbul: Kitâb-ı Mukaddes Şirketi.
- Lloyd, G. (1996). *Erkek Akıl - Batı Felsefesinde "Erkek" ve "Kadın"*. Muttalip Özcan (çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Maral, E. (2004). İktidar, Erkeklik, Teknoloji. *Toplum ve Bilim: Erkeklik*, 101. İstanbul: Birikim.
- Martı, H. (2009). Kristal Metaforu: Kadına Değer Atfetme mi, Kadında Var Olan Değeri Görebilme mi?. *Eski-Yeni*, 12, 87-90.
- Müslim, İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî. (1995). *El-Câmiu's-Sahîh*, (Nevevî Şerhi ile birlikte) (I-XIX). Muhammed Fuâd Abdülbâkî (nşr.). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- En-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. (1994). *Es-Sünen* (I-IX). Abdülfettâh Ebû Ğudde (nşr.). Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye.
- Özkazanç, A. Bilim ve Toplumsal Cinsiyet. Ankara Üniversitesi KASAUM makaleler veri tabanı. Erişim tarihi: 23 Şubat 2015, http://kasaum.ankara.edu.tr/?page_id=182
- Et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. (1987). *El-Câmiu's-Sahîh* (I-V). Ahmed Muhammed Şâkir (nşr.). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Platon. (2001). *Timaios*. Erol Güneş-Lütfi Ay (çev.). İstanbul: Cumhuriyet.
- Topuz, N. T. (2012). Bir Erdem Olarak Adalet. *Beytülhikme*, 2 (2) 85-101.
- Turgay, N. (1999). Kur'an'da Sosyal Adalet ve İnsan Hakları. *Dicle Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 41-62.
- Uçan, G. (2012). Post-modern Erkek(lik). *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 262-271.

İslami Finans Kurumlarında Kadın Çalışanlara Yönelik Tutumun Cam Tavan Sendromu Bağlamında Analizi*

The Analysis of the Attitudes towards Women in Islamic Financial Institutions in the Framework of Glass Ceiling Syndrome

Nurgül BAŞARAN**

Yüksek Lisans Öğrencisi, Uluslararası Saraybosna Üniversitesi

Elif NUROĞLU***

Doç. Dr., Türk Alman Üniversitesi

* 6 Mart 2015 tarihinde, KADEM tarafından düzenlenen "Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi"nde bildiri olarak sunulmuştur.

** nurgulguney@gmail.com

*** nuroglu@tav.edu.tr

Özet

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş ve teknolojik ilerleme gibi önemli dönüşümlerin etkisiyle, uzun ve çetin mücadeleler sonunda kadınlar ücret karşılığı çalışma imkânına kavuşarak iş gücü içerisindeki konumlarını elde etmişlerdir. Ancak, araştırmalar göstermektedir ki çalışan kadınlar hâlâ cinsiyetlerinden ve toplumsal önyargılardan dolayı iş hayatında birçok problemle başa çıkmak durumunda bırakılmakta ve özellikle üst yönetim kademelerine yükselme aşamasında görünmez engellerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Kadın çalışanların eğitim, başarı ve kabiliyetlerine bakılmaksızın yükselmelerini engelleyen bu durum literatürde “Cam Tavan Sendromu” olarak adlandırılmaktadır.

Bu çalışmanın uygulama kısmında İstanbul’da bulunan İslami finans kurumlarında, 139 çalışanla yapılan anket sonucunda elde edilen bulgular ışığında kadın ve erkek çalışanların konuya ilişkin tutumları yorumlanmakta ve Cam Tavan Sendromu’nun bu kurumlardaki varlığı sorgulanmaktadır. Elde edilen istatistiksel bulgulara göre, kadın çalışanların iş ve aile hayatı arasında denge kurma konusunda üzerlerinde baskı hissettikleri ve iş yerinde statü, terfi alma gibi konularda erkek meslektaşlarından farklı muamele gördükleri sonucuna varılmıştır. Ayrıca, ataerkil toplumsal yapı, yanlış/eksik yorumlanmış dinî hükümler ve bazı politik düzenleme ve yönetmeliklerin kadınların iş yaşamını olumsuz yönde etkilediği hususunda kadın ve erkek katılımcıların hemfikir olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Yöneticiler, Cam Tavan Sendromu, Toplumsal Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılık, İslami Finans Kurumları.

Abstract

Öwing to the effects of transformations from agricultural to industrial society and technological developments, women got the opportunity to work and they obtained their current position in the labor market as a result of arduous and long struggles. However, studies reveal that women already encounter various problems on different levels in the labor market because of their gender and stereotypes, and they are forced to overcome a lot of invisible barriers that prevent them from moving to top-management positions. The barriers that prevent women from advancing into executive management positions within an organization regardless of their success, trainings and abilities, is called 'Glass Ceiling Syndrome' in the literature.

In the case study part of this article, a survey is conducted among 139 employees who are working for the Islamic Financial Institutions in Istanbul. In the light of the findings obtained about the attitudes of male and female employees, the presence of Glass Ceiling Syndrome in these institutions is examined. According to our statistical findings, it is found that female employees feel pressure on them to establish a balance between work and family life, and are treated differently than their male counterparts in terms of work status and being promoted. Moreover, it is seen that female and male participants are of the same mind about the negative influence of the patriarchal social structure, incorrect/incomplete interpreted religious terms and some political arrangements and regulations on women's working life.

Keywords: Female Managers, Gender-Based Occupational Discrimination, Glass Ceiling Syndrome, Islamic Financial Institutions.

1. Giriş

Sanayi Devrimi'nin ardından özellikle kırsal kesimde geleneksel olarak ev ve aile işlerinde çalışan kadınlar, atölye ve fabrikalarda ücretli ve düzenli olarak çalışmaya başlamıştır. Teknolojik gelişmelerin de etkisiyle kadınların iş gücüne katılım oranı hızla artmış ve kadınlar tarım sektöründen başka sanayi ve hizmet sektöründe de yerini almışlardır.

İş hayatında ağırlığın endüstriyel üretimden bilgi ve hizmet sektörlerine kayması pek çok işin tanımını, organizasyonların yapısını ve işleyişini değiştirmiştir. Bilgisayar, iletişim, finans, sağlık ve eğitim sektörlerinin öne çıkmasıyla iş tanımlarında bilgiye dayalı yetkinlikler üzerinde daha çok durulmaya başlanmıştır. Eğitimleri ve mesleki yeterlilikleri nedeniyle bilgi çağının yarattığı yeni mesleklerin pek çoğunu kadınlar ele geçirmiştir (Barutçugil, 2006).

Cumhuriyetin kurulması ve sosyal hayatta kadınlara erkeklerle eşit hakların yasal olarak tanınmasının ardından çalışan kadın sayısında dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hızlı bir artış meydana gelmiştir. Fakat erkek ve kadının yasal eşitliği uygulamada aynı oranda yer bulamamış, erkeklere oranla kadınların büyük çoğunluğu düşük ücretli ve düşük statülü ikincil işlerde, yapısal olarak bakıldığında ise kendilerine biçilen toplumsal rollerin paralelindeki işlerde istihdam edilmiştir. İş yaşamında özellikle yönetim kadroları erkek egemen yapısını büyük oranda korumuştur. Kadınların iş gücü içerisindeki konumunu konu alan cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık, günümüz çalışan kadının baş etmek durumunda bırakıldığı problemlerden biridir. Bununla bağlantılı olarak, kadın çalışanlar özellikle üst yönetim kademelerine yükselme aşamasında birçok görünmez engelle karşılaşmaktadırlar. Kadın çalışanların işletmelerde üst yönetim kademelerine yükselmelerini engelleyen bu durum literatürde "Cam Tavan Sendromu" olarak adlandırılmaktadır.

İstatistikler incelendiğinde kariyer odaklı eğitim alan kadınların sayısındaki artışa ters orantılı olarak, Türkiye'de üst düzey yönetim pozisyonundaki kadınların sa-

yısı kayıtlı toplam kadın istihdamının % 11'i kadardır (Dünya Ekonomik Forumu - Toplumsal Cinsiyet Uçurum Raporu, 2013: 360).

Bu çalışmanın birinci kısmında Türkiye'de ve dünyada kadınların üst yönetim pozisyonlarında yer alma oranları istatistikler ışığında incelenmekte, akabinde cam tavan sebepleri olarak nitelendirilen unsurlar aktarılmaktadır. Çalışmanın uygulama kısmında İstanbul'da bulunan İslami finans kurumlarında çalışan 139 kişi ile yapılan anket sonucunda elde edilen bulgular ışığında kadın ve erkek çalışanların konuya ilişkin tutumları yorumlanmakta ve Cam Tavan Sendromu'nun bu kurumlardaki varlığı sorgulanmaktadır.

2. Dünyada ve Türkiye’de Üst Düzey Yönetim Kademelerinde Kadınların Durumu

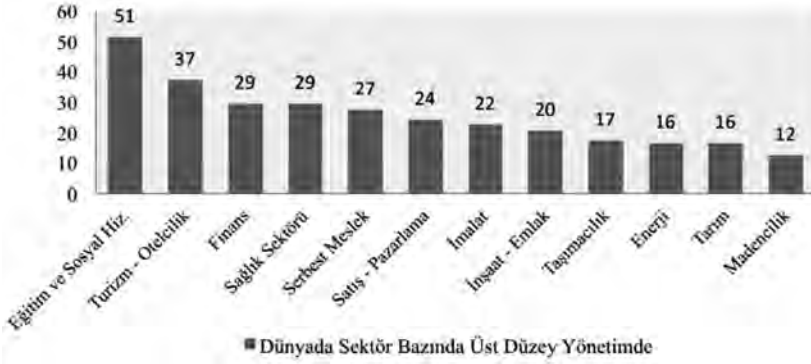
Günümüzde kadınlar iktisadi hayatta aktif rol almalarına rağmen yönetim pozisyonlarında hâlâ yeterince temsil edilememekte ya da bu pozisyonlara geldiklerinde iş-aile hayatı dengesi kurmak ve zaman baskısını yenmek, kalıplaşmış örgüt yapısı ve politikaları engelini aşmaya çalışmak, kadınlık özelliklerini ve hassasiyetlerini korumaya çalışarak işini sürdürmek ve birçok kalıplaşmış toplumsal ön yargıyla başa çıkmak mecburiyetinde bırakılmaktadırlar. Fakat tüm bu engellere rağmen sayıları az olsa da dünyada ve ülkemizde üst yönetim kademelerinde birçok kadın yönetici bulunmaktadır. 2004 yılı ile 2014 yılları arasında dünyada üst yönetim kademelerinde kadınların temsil oranı % 19’dan % 24’e çıkmıştır (Grant Thornton Uluslararası İş Raporu, 2014: 10).

Dünyada yıllara göre kadınların üst yönetim kademelerinde temsil oranları incelendiğinde ciddi artışlar gözlenmezken, dünyanın gelişmiş ülkeleri olarak kabul edilen G7 ülkelerinde % 21 olan kadın yönetici oranlarının, BRIC ülkeleriyle (% 32) karşılaştırıldığında düşük olduğu tespit edilmiştir. Rusya kadın yönetici oranında (% 43) dünyada ilk sırayı alırken, % 39’luk oranlarıyla Baltık Ülkeleri ve % 38 ile Çin ve Tayland onu takip etmektedir (Women in Business: From Classroom to Boardroom Report, 2014: 10).

Amerika’da ise kadınların istihdam oranı % 57,2 iken (Bureau of Labor Statistics US, BLS Raporu, 2014: 1); Catalyst’ın araştırma sonuçlarına göre Amerika’nın en büyük şirketlerinden oluşan Fortune 500 listesindeki şirketlerde yönetim kurulu koltuklarında bulunan kadın oranı % 19,2, CEO pozisyonundaki kadınların oranı ise yalnızca % 4,8 olarak belirlenmiştir (Catalyst, 2014).

Şekil 1 dünyada kadınların sektör bazında üst düzey yönetim birimlerinde temsil edilme oranlarını göstermektedir. Kadınlar beklentilere uygun olarak daha çok eğitim, turizm, bankacılık ve sağlık sektöründe yönetici olarak görev almaktadır.

Şekil 1: Sektör Bazında Kadınların Üst Düzey Yönetimde Temsil Oranları

Grant Thornton Uluslararası İş Raporu 2014: 12

İslam ülkelerindeki kadın istihdam oranı ve kadınların üst düzey yönetimde temsil oranları incelendiğinde Malezya, Bangladeş ve Endonezya'nın kadın yönetici oranında en ileri seviyede bulunduğu görülür. Tablo 1'e göre kadınların üst düzey yönetimde temsil oranları Malezya'da % 33 ile en yüksektir ve bunu % 31 ile Bangladeş takip eder. Kadın istihdam oranına bakıldığında ise % 69 ile kadın istihdamının en yüksek olduğu ülke olarak Bangladeş'i görürüz. Türkiye'yi bu ülkelerle karşılaştırdığımızda hem kadın istihdam oranının daha düşük olduğunu (% 40) hem de kadın yönetici oranının sadece % 11'de kaldığını görürüz.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaşta ki nüfus içerisinde iş gücüne katılma oranı kadınlarda % 25,9 olup, bu oran erkeklerde % 69,2 dir. Avrupa Birliği üyesi ve aday ülkeler arasında kadınların iş gücüne katılma oranının en düşük olduğu ülke Türkiye olarak belirlenmiştir. Kadınların parlamentodaki temsili incelendiğinde 2002 seçimlerinde 550 milletvekilinin arasında yalnızca 24 kadın milletvekili bulunurken bu rakam 2011 seçimlerinde üç katının da üzerine çıkarak 79'a yükselmiştir. Fakat Bakanlar Kurulu'nda kadınlar yalnızca bir bakanla temsil edilmektedir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) - Yetki ve Karar Alma Sürecinde Kadın Politika Dokümanı, 2008: 9).

Tablo 1: Seçilmiş 9 Müslüman Ülkede Yönetimde Kadınların Durumu

Ülke	Nüfus	Kadın İstihdam Oranı	Kadınların Üst Düzey Yönetimdeki Oranı
Bangladeş	142,319,000	69%	31%
Mısır	79,089,650	32%	12%
Endonezya	228,582,000	62%	27%
İran	76,923,300	23%	15%
Malezya	28.860.000	59%	33%
Fas	32.270000	34%	15%
Pakistan	172,800,000	27%	3%
Suudi Arabistan	27,601,038	24%	8%
Türkiye	73,722,988	40%	11%

Dünya Ekonomik Forumu - Toplumsal Cinsiyet Uçurum Raporu 2013

Devlet Personel Başkanlığı'nın istatistiklerine göre kamu kurumlarında yönetici konumunda bulunan kadınların konumu % 10,3 olarak hesaplanmıştır. 2014 yılında 80 kaymakamdan 1'i (% 1,2) kadın iken 6 (% 1,2) kadın da kaymakam yardımcılığı görevini yürütmektedir. Belediye başkanlığında da kadınların oranı % 2,86'da kalmıştır. Bürokraside, büyükelçilik görevini yürüten kadın oranı % 10,7 olarak tespit edilmiştir.

Yükseköğretim kurumlarında kadınların durumu incelendiğinde ise 2014 yılında 21 Yükseköğretim Kurulu üyesinin 1'i kadın iken, rektörlük yapan kadınların oranı % 7,4 ve dekanlık yapanların oranı % 11 olmuştur (Yıldız, 2014: 79). Akademik personel oranlarına bakıldığında ülkemizde kadın profesörlerin oranı % 27, doçentlerin oranı % 31 ve öğretim görevlilerinin oranı % 37'dir.

Sektörel açıdan ise Türkiye'de kadınların en çok görev aldığı hizmet sektörünün önemli kollarından biri olan bankacılık sektöründe çalışan kadınların oranı, Türkiye Bankalar Birliği'nin raporuna (Aralık 2014) göre % 51 olmasına rağmen, tüm bankalarda yönetim kurulu üyesi, icra kurulu üyesi, genel müdür ya da yardımcısı konumunda olan kadınların oranı % 9,9'dur (707 yöneticiden sadece 70'i kadındır). Bu oran Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin 2014 verilerine göre katılım bankalarında daha da düşerek % 2,5 seviyesine inmektedir (40 yöneticiden sadece 1'i kadındır).

3. Cam Tavan Sendromu

3.1 Cam Tavan Kavramı

Genellikle işletmelerdeki erkek egemen üst düzey yönetim pozisyonlarına işaret eden “Cam tavan” kavramı 90’lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. İlk kez 1984’te kadınların iş deneyimleri üzerine çalışmalar yapan editör Gay Bryant tarafından ortaya atılan ve *Wall Street Journal*’da bir makalede (Hymowitz and Schellhardt) kullanılmasının ardından yaygınlık kazanan kavram, ABD Çalışma Bakanlığı tarafından ‘nitelikli çalışanların yönetim pozisyonlarına yükselmelerini önleyen tutumsal ya da örgütsel ön yargıya dayalı yapay bariyerler’ şeklinde tanımlanmıştır. 1991’de Amerika’da kurulan Federal Cam Tavan Komisyonu’nun bir başka tanımına göre ise cam tavan ‘özellikle kadınları ya da azınlık grupları (ten rengi, ırkı, inancı farklı olanlar vb.) üst yönetim kademelerine yükselme ve bunun gereği olan kariyer gelişimi ve mesleki eğitim imkânlarından alıkoyan gayriresmî toplumsal engellerdir’.¹

3.2 Cam Tavan Engellerinin Nedenleri

Konuyla ilgili olarak yapılmış çalışmaların taranması sonucunda işletmelerde Cam Tavan Sendromu’nun ortaya çıkma nedenlerinin farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmüştür. Bu çalışmada da literatürden çok uzaklaşmadan Cam tavan engellerinin nedenleri bireysel, örgütsel ve toplumsal engeller olarak üç grupta toplanmıştır.

1 <http://definitions.uslegal.com/g/glass-ceiling/>

3.2.1 Bireysel Engeller

3.2.1.1. Çoklu Rol Üstlenme

Kadınların iş gücüne katılım oranları gün geçtikçe artış gösterse de aile yaşamındaki cinsiyet temelli iş bölümünde kayda değer değişiklikler olmamakta ya da bu küçük gruplarla sınırlı kalmaktadır. Kadınlar profesyonel iş yaşamlarında aktifleştikçe iş ve aile yaşamı arasındaki dengeyi korumak bir o kadar zorlaşmaktadır. Bir çeşit çoklu rol çıkmazında kalan ve kendilerini zaman ve psikolojik yetersizlik baskısı altında hissetmeye başlayan kadınlar kariyerlerini ilerletmek ya da sona erdirmek tercihi yapmaya zorlanırlar. Özellikle ataerkil toplum yapısına sahip ülkelerde eş, çocuk, yaşlıların her türlü ihtiyaçlarının karşılanması ve ev bakımından sorumlu olan kadınlar genellikle kariyerlerini yarıda bırakmak ya da fazla sorumluluk gerektirmeyen alt düzey kademelerde devam ettirmek zorunda kalmaktadırlar.

TÜİK İşgücü İstatistikleri'ne göre 2012 yılında işgücüne dâhil olabilecek durumda olup aktif olarak çalışmayan ve kendini ev kadını olarak tanımlayan kadınların oranının % 62 oluşu ülkemizdeki kadınların çoklu rol üstlenme problemi yaşadıklarının bir işareti olarak yorumlanabilmektedir. Ülkemiz, Dünya Ekonomik Forumu'nun 2010 yılı Toplumsal Cinsiyet Uçurum Raporu'nda kadınlara iş-aile dengesi kurabilmeleri adına esnek çalışma saatleri, çocuk sahibi olma gibi nedenlerle işten ayrıldıktan sonra işe geri dönebilme kolaylığı ve yarı zamanlı çalışma imkânları sağlayan iş yeri oranlarında alt sıralarda yer almaktadır.

3.2.1.2. Kadınların Kişisel Algı ve Tercihleri

Amerika'da 2000 kadın ve erkek yönetici üzerine yapılan bir araştırmada katılımcıların % 48'i kadınların iş hayatında erkeklerden daha az başarılı olduğu ve bunun nedeninin de tamamen kendilerinden kaynaklandığı yönünde görüş bildirmişlerdir (Zel, 2002: 40-41). Aycan (2001)'in yaptığı araştırmaya göre ise kadınların kendilerine koyduğu engeller şöyle özetlenebilir; toplumsal değerleri sorgulamadan içselleştirmek, özgüven eksikliği, ne istediğini bilmemek, kariyerde yükselmenin gerekliliklerini ve zorunluluklarını göze alamamak, kariyer yönelimli olmamak, kendini geliştirme veya koşullarını değiştirme isteği ve inancında olmamak. Farklı bir bakış açısıyla bakıldığında kadınların kendisinden kaynaklandığı varsayılan tüm bu engellerin 'öğrenilmiş çaresizlik' ile ilgili olması da muhtemel gözükmektedir. Her girişiminde başkalarının koyduğu engellere çarpan kadının bu engelleri kanıksaması da doğal görünmektedir (Aycan (2001)'den aktaran Örucü vd., 2007: 119-120).

3.2.2. Örgütsel Engeller

3.2.2.1. Örgüt Kültürü ve Örgüt Politikaları

Erkek egemen örgüt yapılarında meslek ve kariyer kavramlarının öncelikli olarak erkek değerlerine göre düzenlenmesi kadınların iş yaşamında önemli bir sorun

teşkil etmektedir. Yapısal özelliklerinden dolayı genellikle erkeklerin iş, kadınların insan odaklı olmaları geleneksel örgüt modellerinde kadın yöneticilerin belli görevlerin (insan kaynakları yöneticisi, müşteri ilişkileri yöneticisi vb.) dışına sıklıkla çıkamamalarına neden olmaktadır.

Aynı şekilde yöneticiliğe giden yolda önemli adımlar sayılabilecek çeşitli eğitim, deneyim ve iş görevlendirilmelerinden kadınlar erkeklere oranla daha az faydalanabilmekte ve kadınların kendilerini kanıtlamalarına yeteri kadar fırsat tanınmamaktadır. Bunların yanı sıra geleneksel örgüt politikaları nedeniyle kadınlar yönetim kademelerine ulaşamadıkları için kendileriyle aynı eğitim seviyesi ve iş deneyimine sahip erkek meslektaşlarından daha düşük seviyelerde ücret almak durumunda bırakılmaktadır.

3.2.2.2. Rol - Model (Mentor) Eksikliği

Mentorlar deneyimsiz çalışanlara işle ilgili bilgi, deneyim ve becerisini aktaran, örgüt içi ve örgütler arası ilişkiler hakkında tavsiyeler veren ve kariyer ilerletmesi noktasında motivasyon sağlayan kurum içindeki rehberlerdir.

Rol model uygulamasından yeteri kadar yararlanamayan kadınlar kariyerlerini ilerletmek için erkeklere oranla daha fazla enerji harcamak durumunda kalmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu - Kurumsal Toplumsal Cinsiyet Uçurum Raporunda (2010), dünyanın en büyük 600 şirketi içinde yer alan Türk şirketlerinin dahi sadece % 45'inde kadınlara yönelik rol modellik uygulaması bulunduğu bilgisi yer almaktadır.

3.2.2.3. Resmi Olmayan (Enformel) İletişim Ağlarına Katılmama

Krackhardt ve Hanson'ın tanımlamasına göre "Eğer resmi iletişim kanalları bir şirketin iskeleti ise, gayriresmî iletişim ağları da merkezi sinir sistemidir" (Krackhardt & Hanson, 1993). Örgüt içindeki gayriresmî iletişim ağları çalışanlar arasında kariyer ilerletmesine yönelik bilgi ve gerekliliklerin aktarımına olanak veren, kurumun üst birimleri ve alt birimleri arasındaki haber akışını sağlayan şebekelerdir. Fakat geleneksel örgüt işleyişinde bu şebekeler de erkek egemen bir yapıdan müteşekkildir (Old boy networks). Gerek iletişim tarzı farklılıklarından gerekse bu ağlara dâhil olamamalarından dolayı kadınlar potansiyel kariyer ilerletme fırsatlarını değerlendirememektedir.

3.2.3. Toplumsal Engeller

3.2.3.1. Mesleki Ayrım

Meslek seçiminde belirleyici olması gereken bireyin istek, yetenek ve becerileri iken, bu konuda gerek aileden gelen gerek toplumda var olan birtakım yerleşik ku-

rallar kadının -ve hatta erkeğin (erkeklerin hemşirelik yapmasının yadırganması gibi)- kendi istekleri dışında mesleklere yönelmelerine neden olabilmektedir. (Keskın, Kadın Yöneticilerin Kişilik Özellikleri ve Kariyer Engelleri, aktaran Karaca, 2007: 64). Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde iş hayatına başladıkları dönemlerden günümüze kadar kadınların genellikle hemşirelik, anaokulu ya da ilkokul öğretmenliği, sekreterlik, kütüphanecilik, aşçılık, hizmetçilik, bakıcılık, temizlikçilik vb. aile içi rollerine paralel meslek ya da işlerde çalıştıkları tespit edilmiştir.

3.2.3.1.1. Sosyokültürel Yapı ve Stereotipler (Cinsiyetle Bağdaştırılan Kalıplaşmış Ön yargılar)

Stereotipler, toplumun ya da sosyal grupların kültürlerinden veya geçmiş deneyimlerinden gelen; aile, arkadaşlar, okul, medya vesilesi ile kişiden kişiye aktarılan, ötekini kategorize etmeye yarayan varsayımsal yargı ve kabullerin tamamıdır.

Stereotipleme daha çok cinsiyet grupları içinde yapılmaktadır ve buna göre kadına ve erkeğe atfedilen stereotipler birbirinden farklıdır (Barutçugil, 2006). Bazı küçük farklılaşmalar dışında tüm dünyada kadın karakteristik özelliklerinin kibar, pratik fikirli, sosyal, yumuşak başlı, kolay empati kurabilen, duygusal zekası yüksek, paylaşımcı, sezgileriyle hareket eden; erkeklerin karakteristik özelliklerinin ise agresif, soyut düşünebilen, hükmedici, bencil, özgürlüğüne düşkün, kendine güvenen, rekabetçi, mantığıyla hareket eden olarak kalıplaştığı kabul edilmektedir (Derleyen: Karento, 1999: 17). Kadınlar hakkında kalıplaşmış bu ön yargılar (stereotipler) kadının çalışma hayatına ket vurduğu gibi, yönetici konumunda kadın rol modellerinin oluşmasını önleyerek kadınların bu roller için uygun olabileceği düşüncesini de engellemektedir (Deemer, 2006'dan aktaran Mızrahi & Aracı, 2010: 151).

4. Alan Araştırması

4.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın uygulama kısmında İstanbul'da bulunan üç İslami finans kurumunun şubelerinde çalışan 139 katılımcıyla yapılan anket sonucunda elde edilen bulgular ışığında kadın çalışanlara yönelik tutumlar analiz edilecektir. Bu amaçla kişilerin cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, iş deneyimi, eğitim düzeyi ve iş yerindeki statülerinin; cinsiyet ayrımcılığı, çoklu rol üstlenme, örgütsel etkenler, sosyo-kültürel yapı ve stereotip (cinsiyetle bağdaştırılan kalıplaşmış ön yargılar) faktörleri olmak üzere beş faktöre ayrılan tutum yargılarına verdikleri yanıtları üzerinde etkili olup olmadığı incelenecektir. Katılımcılara uygulanan anket aracılığıyla kişilerin;

- Kadının ekonomik özgürlüğünü kazanması
- Kadınların duygusal karakterlerinin çalışma yaşamları üzerindeki etkisi
- Kadınların ailevi sorumluluklarının çalışma yaşamları üzerindeki etkisi
- Kadınların çocuk sahibi olmalarının çalışma yaşamları üzerindeki etkisi
- Kurumlarda cinsiyet temelli ayrımcılığın varlığı (statü, ücret vb. konularda)
- Patron ya da yöneticilerin kadın çalışanlara yönelik tutumu
- Rol modellik etkisi
- Toplumsal norm ve alışkanlıkların kadınların çalışma yaşamına etkisi
- Kültürün kadınların çalışma yaşamına etkisi
- Dinin kadınların çalışma yaşamına etkisi konularındaki görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma kantitatif ve kalitatif olmak üzere iki ayrı anket çalışmasından meydana gelmektedir. Araştırmanın kantitatif kısmı 7 demografik soru ve likert tipi 5 skalalı 22 yargıdan oluşmaktadır ve bu kısma 81'i kadın 139 çalışan katılmıştır. Kalitatif kısımda ise daha çok kadınların konuyla ilgili kişisel algı ve fikirlerini

tespit etmeye yönelik olarak en az bir kez terfi almış 10 katılım bankası çalışanı kadına 10 açıklayıcı soru içeren bir anket uygulanmıştır.

4.2. Araştırmanın Evreni

Kadınların sıklıkla görev aldığı bir alan olan bankacılık sektörünün bir parçası olmasının yanı sıra Türkiye’de kamusal alanda uygulanan başörtüsü yasağı sonrasında başörtülü birçok kadına iş imkânı tanıyan ve daha önce bu tarz bir araştırma kapsamına alınmamış kurumlar olması sebebiyle araştırma evreni olarak İslami finans kurumları tercih edilmiştir.

Türkiye’de İslami finans kurumsal anlamda çok uzun geçmişi olmayan bir modeldir. Bilhassa son on yıllık süreçte devlet yapısındaki değişiklikler ve finans sektöründeki düzenlemeler sebebiyle hızlı bir gelişme göstermiştir ve diğer yatırım bankalarıyla aynı statüyü elde etmiştir. İslam hukukuna göre düzenlenmiş finansal ilişkilerin kurumsallaşmış şekli olan katılım bankaları, özellikle 2001 ve 2008’deki büyük ekonomik krizlerde geleneksel bankaların prestij kaybetmesi sonrasında Türkiye’de ve dünyada tercih edilir hale gelmişlerdir (Hardy, 2012: 1).

Türkiye’de katılım bankacılığı 1985’te kurulan Bahreyn merkezli Albaraka Türk ve Suudi merkezli Faysal Finans Kurumu ile hayata geçmiştir. Günümüzde Türkiye’de Kuveyt Türk Katılım Bankası, Albaraka Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası ve Bank Asya olmak üzere dört özel İslami finans kurumu bulunmaktadır. Bankacılık sektöründeki payı % 5 olan bu kurumlarda 16.800 çalışan istihdam edilmektedir (Turkey Islamic Finance Report: Fundamentals and The Promise of Growth, 2014: 13).

4.3. Araştırma Verilerinin Sınanması

Araştırmanın hipotezlerinin analizinden tutarlı sonuçlara ulaşmak amacıyla elde edilen veriler bazı ön testlere tabi tutulmuştur. Öncelikle anketimize verilen yanıtların iç tutarlılığını ölçmek için güvenilirlik analizi uygulanmış ve Cronbach’s Alpha test değeri yüksek güvenilirlik düzeyinde 0,8 olarak tespit edilmiştir. Anket tutarlılığını bozduğu tespit edilen üç soru analiz dışı bırakılmıştır. Ardından aralarında ilişki bulunan soruların tespiti ve yorumlama kolaylığı açısından çok sayıdaki sorunun temel boyuta indirgenip gruplandırılması için faktör analizi uygulanmıştır. Uygulanan KMO and Bartlett testi 0,814 olarak hesaplanmış olduğundan faktör analizine geçilmiş ve analiz sonucunda anket sorularının beş faktöre ayrılması uygun bulunmuştur. Bu beş faktörün anketin tamamını açıklama oranı % 63,7 bulunmuştur.

Faktörler	
F1	→ Cinsiyet Ayrımcılığı
F2	→ Stereotipler
F3	→ Çoklu Rol Üstlenme
F4	→ Örgütsel Etkenler
F5	→ Sosyo-kültürel Yapı

Son olarak, araştırmanın örneklem büyüklüğünün 30'dan büyük olması, uygulanan Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda verilerimizin normal dağılıma sahip olduğu ve Levene testi sonucunda örneklem varyanslarının homojen olduğunun tespit edilmesi nedeniyle hipotezlerin analizinde parametrik testler uygulanmıştır.

4.4. Araştırmanın Bulguları

4.4.1. Örneklem

Çalışmada kullanılan örneklemin yüzde 58'i kadınlardan, yüzde 42'si ise erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yüzde 51'i 28 yaşında veya daha genç, yüzde 49'u ise 29 veya daha yaşlıdır. Eğitim durumuna göre, katılanların yüzde 70'i 4 yıllık bir üniversite mezunu, yüzde 7'si önlisans ve yüzde 23'ü yüksek lisans veya doktora derecesine sahiptir. Diğer yandan 139 kişinin yüzde 59'u evli, yüzde 41'i bekârdır. Evlilerin yüzde 32,4'ü en az bir çocuk sahibidir.

Pozisyona göre örnekleme değerlendirecek olursak, örneklemin yüzde 20'si düşük pozisyonlarda, yüzde 15'i kıdemli, geri kalanlar ise orta pozisyonlarda çalışmaktadır. Gelir durumuna göre katılımcıların yüzde 11'inin 3,000 TL veya üzeri, yüzde 12'sinin ise 1,300 TL veya daha düşük miktarda kazandığı görülür. Sadece kadın katılımcıların durumunu inceleyecek olursak, yaşlarının 24 ile 37 arasında değiştiğini, 81 kadından 39'unun evli olduğunu ve 13'ünün çocuk sahibi olduğunu söyleyebiliriz.

4.4.2. Anket Sorularına Verilen Cevapların Değerlendirilmesi

İslami finans kurumlarında kadın çalışanlara karşı tutum ile ilgili sorulara verilen cevaplar incelendiğinde, kadın katılımcıların % 74'ünün 'Kadınlar ücret ve statü

açısından ayrımcılığa maruz kalırlar' önermesine katıldıkları, erkek katılımcıların ise % 51,5'inin bu fikirde olmadığı görülmüştür. 'Kadınlar yüksek yönetim pozisyonlarına gelmek için erkeklerden daha fazla çalışmak durumunda bırakılırlar' önermesine ise kadın katılımcılardan % 67,5'lik oranda bir katılım olmuş, erkeklerin % 57'si ise bu önerme ile hemfikir olmadıklarını belirtmiştir.

'Yönetim kademelerine gelmek için kadınlara erkeklerden daha az fırsat tanınır' şeklindeki ifadeye tüm örneklemin % 71'inin katıldığı görülmüştür. Kadın çalışanların % 66,5'inin erkeklerin ise % 22,5'inin 'Kadınlar kabiliyet ve eğitimlerine oranla daha düşük kademelerde istihdam edilirler' önermesi ile hemfikir olduğu görülürken, erkek katılımcıların % 57'si bu önermeye katılmadığını beyan etmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (% 79,1) kadınların ekonomik özgürlüklerini elde etmesi gerektiğini düşünürken, 'Kadınlar genellikle duygusal yapılarından dolayı karar verme mercilerinde başarılı olamamaktadırlar' önermesine kadın katılımcıların % 68'inin katılmadığı görülmüştür. Diğer yandan, erkeklerin % 60'ı bu fikirde olduğunu açıklamıştır.

'Kadınlar yüksek yönetim kademelerine terfi etmeye karar vermekte zorlanırlar' şeklindeki önermeye kadın çalışanların % 68,5'i katılmazken, örneklemdaki erkeklerin % 33,5'i bu fikirde olduğunu açıklamış, % 32,8'i ise bu konuda kararsız kalmıştır. Kadın bir yöneticiden emir almak istemediğini söyleyen erkek katılımcı oranı % 48,2 olarak görülürken, kadın katılımcıların % 66,6'sı bu önerme ile aynı fikirde olmadığını açıklamıştır. Kriz ya da durağanlık gibi dönemlerde personel çıkarımı yapılması gerektiğinde önce kadınların çıkarılması gerektiğini söyleyen önerme ise ne kadın ne de erkek katılımcılar tarafından fazla desteklenmemiştir.

'Bankacılık sektöründe kadınlar erkelere göre daha başarısızdırlar' önermesine kadınların % 91,4'ü katılmamış, 'Kadınlar kariyerlerine erkekler kadar bağlı değildir' ifadesi ise kadınların % 69,2'si ve erkeklerin % 55'i tarafından onaylanmamıştır. Hakkında büyük tartışmalar yapıldığı 'Aile hayatları ve sorumlulukları kadınların iş yaşamını negatif etkiler' şeklindeki görüş kadın katılımcıların % 42'si erkeklerin ise % 77,6'sı tarafından destek bulmuştur. Çocuk sahibi olmanın kadının iş yaşamını olumsuz etkilediğini düşünen kadınların oranı % 45,7, erkeklerin oranı ise % 69'dur. İlginç bir şekilde bu konuda kararsız olduğunu beyan eden kadınların oranı % 25 civarındadır.

Kadınların önünde yeterli bir rol model olmadığı görüşüne ise örneklemin yarısından biraz fazlası (% 54) katılmıştır. 'İş yaşamı erkeklerin kurallarıyla yönetilmektedir' şeklinde düşünen kadınların oranı % 70 iken erkeklerin % 53,4'ü bu fikirde-

dir. Bunu destekler mahiyette bu yargıya verilen cevapların ortalaması kadınlarda 3,46 iken erkeklerde ise 3,67 olmuş ve bu değerlerin cevaplara karşılık gelen algı düzeyi katılım aralığına düşmektedir.

Toplumsal yapıların (ataerkil yapıda bir topluma mensup olmak gibi) kadınların iş yaşamında olumsuz etkilere sahip olduğuna inanan kadın çalışanların sayısının oldukça yüksek (% 71), aynı şekilde bu görüşte olan erkeklerin oranının da küçümsenmeyecek derecede (% 66) olduğunu görürüz. Yine, katılımcılar bazı dinî inanç ve görüşlerin kadınların iş hayatına katılmasında olumsuz etkiye sahip olduğunu düşünmektedirler (kadınların % 60,4'ü, erkeklerin % 63,8'i).

'Kadınlar üst düzey kademelere gelme konusunda eşleri tarafından engellenirler' önermesine katılan kadınların oranı % 64,2 ve beklentilerin tersine bu fikirde olan erkeklerin oranı kadınlardan daha yüksek olarak % 72,4 olmuştur.

Anketin son sorusu olan 'Bazı politik uygulama ve görüşler kadınların iş hayatına katılmasında olumsuz etkiye sahiptir' önermesine katılan erkeklerin oranı % 84,5 ve kadınların oranı % 74,5 olmuştur.

4.5. Araştırma Hipotezlerinin Analizi

Bu kısımda cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, medeni hal, kurumdaki pozisyon, iş tecrübesi ve İslami finans kurumlarındaki kadın çalışanlara yönelik tutumların birbirleriyle ilişkisi hipotezler aracılığı ile analiz edilecektir. Kişilerin tutum puanları hem faktöriyel puanlar hem toplam puanlar bazında değerlendirilecektir.

4.5.1. Cinsiyet ve Tutumlar Arasındaki İlişki

Hipotez 1 ile İslami finans kurumlarında kadın çalışanlara yönelik tutumların cinsiyet açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediği test edilmektedir. Buna göre oluşturulan sıfır hipotezi ve alternatif hipotez aşağıdaki gibidir:

H0: Katılımcıların cinsiyeti davranışlarına anlamlı bir etkide bulunmamaktadır.

H1: Katılımcıların cinsiyeti davranışlarına anlamlı bir etkide bulunmaktadır.

Tablo 2: Cinsiyet Değişkeni Açısından T-test Sonuçları

	t değeri	Sig.*	t değeri	Sig.	Faktör
Kadınlar ücret ve statü açısından ayrımcılığa maruz kalırlar.	5,240	,000	7,364	,000	Cinsiyet Ayrımcılığı
Kadınlar yüksek yönetim pozisyonlarına gelmek için erkeklerden daha fazla çalışmak durumunda bırakılırlar.	5,791	,000			
Yönetim kademelerine gelmek için kadınlara erkeklerden daha az fırsat tanınır.	5,517	,000			
Kadınlar kabiliyet ve eğitimlerine oranla daha düşük kademelerde istihdam edilirler.	7,240	,000			
Kadınlar ekonomik özgürlüklerini elde etmemişlerdir.	3,962	,000	6,827	,000	Stereotipler
Kadınlar genellikle duygusal yapılarından dolayı karar verme mercilerinde başarılı olamamaktadırlar.	5,917	,000			
Kadınlar yüksek yönetim kademelerine terfi etmeye karar vermekte zorlanırlar.	3,336	,001			
Kadın bir yöneticiden emir almak istemem.	4,481	,000			
Kriz ya da durağanlık gibi dönemlerde personel çıkarımı yapılması gerektiğinde önce kadınlar çıkarılmalıdır.	4,709	,000			
Bankacılık sektöründe kadınlar erkeklere göre daha başarısızdırlar.	6,532	,000			
Kadınlar kariyerlerine erkekler kadar bağlı değildir.	1,098	,274			

* p değeri 0,05

Tablo 2'de görüldüğü gibi cinsiyet ayrımcılığı, stereotipler, çoklu rol üstlenme, örgütsel etkenler değişkenleri yüksek derecede anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu sebeple bu faktörler için sıfır hipotezi reddedilerek, katılımcıların cinsiyetinin davranışlarına anlamlı bir etkisi olduğu söylenebilir. Ancak, tablo 2'ye göre sosyokültürel yapı faktörlerinin cinsiyet açısından belirgin bir farklılık içermediği görülmüştür. Bu nedenle sosyokültürel yapı faktörü için sıfır hipotezi kabul edilir ve kadın ve erkek katılımcıların sosyokültürel yapının kadınların çalışma hayatına etkisi ile ilgili benzer fikirlere sahip olduğu sonucuna ulaşılır ve cinsiyet değişkeninin cevaplarda anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülür.

Yine toplam tutum puanı için de sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bu durum, Türkiye'de İslami finans kurumlarındaki kadın çalışan ve yöneticilere karşı olan

davranış ve tutumlarda cinsiyetin belirleyici bir faktör olduğu anlamına gelmektedir.

4.5.2. Medeni Hal ve Tutumlar Arasındaki İlişki

Hipotez 2 İslami finans kurumlarında kadın çalışanlara yönelik tutumların medeni hal değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemektedir. Buna göre sıfır hipotezi ve alternatif hipotez aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H0: Katılımcıların medeni hali tutum ve davranışlara anlamlı bir etkide bulunmamaktadır.

H1: Katılımcıların medeni hali tutum ve davranışlara anlamlı bir etkide bulunmaktadır.

Medeni hal değişkeninin kadın çalışanlara yönelik tutum ve davranışlara etkisini incelerken T-testi kullanılmıştır. Tablo 3'e göre sıfır hipotezi iş yerindeki cinsiyet ayrımcılığı, stereotipler, örgütsel etkenler, sosyokültürel yapı faktörü ve toplam tutum puanı için kabul edilmektedir. Bu test sonucuna göre medeni hal değişkeninin çoklu rol üstlenme faktörü hariç diğer tüm faktörler üzerinde tutum ve davranışlara herhangi bir etkide bulunmadığı saptanmıştır.

Tablo 3: Medeni Hal Değişkeni Açısından T-testi Sonuçları

	t değeri	Sig. *
F1 (Cinsiyet Ayrımcılığı Faktörü)	,441	,660
F2 (Stereotipler Faktörü)	1,485	,140
F3 (Çoklu Rol Üstlenme Faktörü)	2,253	,026
F4 (Örgütsel Faktörler)	-1,081	,282
F5 (Sosyo-kültürel Yapı Faktörü)	-1,009	,315
Toplam Tutum Puanı için T test değeri	,956	,341

* p değeri 0,05

Test sonuçlarına göre, örneklemimizde bulunan evli ve bekâr katılımcıların kadınların çoklu rol üstlenme faktörü hakkında belirgin bir şekilde farklı düşündükleri ortaya çıkmıştır. İslami finans kurumlarında çalışan katılımcıların görüşleri, ailevi sorumluluklarının kadının iş yaşamına negatif bir etkisi olduğu yönündedir.

4.5.3. Eğitim Seviyesi ve Tutumlar Arasındaki İlişki

Hipotez 3 İslami finans kurumlarında kadın çalışanlara yönelik tutumların eğitim seviyesi açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemektedir. Buna göre oluşturulan sıfır hipotezi ve alternatif hipotezler aşağıdaki gibidir:

H0: Katılımcıların eğitim seviyesi tutum ve davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

H1: Katılımcıların eğitim seviyesi tutum ve davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Tablo 4: Eğitim Seviyesi Değişkeni Açısından F-testi Sonuçları

	F değeri	Sig. *
F1 (Cinsiyet Ayrımcılığı Faktörü)	,387	,680
F2 (Stereotipler Faktörü)	,711	,493
F3 (Çoklu Rol Üstlenme Faktörü)	,999	,371
F4 (Örgütsel Faktörler)	2,404	,094
F5 (Sosyo-kültürel Yapı Faktörü)	1,642	,197
Toplam Tutum Puanı için F test değeri	,294	,746

* p değeri 0,05

Eğitim seviyesinin İslami finans kurumlarında çalışan kadınlara yönelik tutum ve davranışlara etkisi ANOVA testi ile incelenmiştir. Tablo 4'teki sonuçlara göre sıfır hipotezi bütün faktörler ve toplam tutum puanı için kabul edilir. Sonuç olarak, katılımcıların eğitim seviyesinin kadın çalışan ve yöneticilere yönelik tutum ve davranışlarını anlamlı bir şekilde etkilemediği söylenebilir.

4.5.4. Pozisyon Değişkeni ve Tutumlar Arasındaki İlişki

İslami finans kurumlarında kadın çalışanlara yönelik tutumların katılımcıların kurumdaki pozisyonuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test eden 4. hipoteze göre oluşturulan sıfır hipotezi ve alternatif hipotezler aşağıdaki şekildedir:

H0: Katılımcıların pozisyonu tutum ve davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

H1: Katılımcıların pozisyonu tutum ve davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Tablo 5: Kurumdaki Pozisyon Değişkeni Açısından F-testi Sonuçları

	F değeri	Sig. *
F1 (Cinsiyet Ayrımcılığı Faktörü)	,167	,847
F2 (Stereotipler Faktörü)	,879	,417
F3 (Çoklu Rol Üstlenme Faktörü)	,267	,766
F4 (Örgütsel Faktörler)	,094	,911
F5 (Sosyo-kültürel Yapı Faktörü)	,087	,916
Toplam Tutum Puanı için F test değeri	,657	,520

* p değeri 0,05

Tablo 5'te görüleceği gibi tüm faktörler ve toplam tutum puanı için F-testi değerleri 0.05'lik anlamlılık düzeyine göre oldukça yüksek çıktığından, bütün faktörler ve toplam tutum puanı için sıfır hipotezi kabul edilir. Buna göre İslami finans kurumlarında pozisyonun kadınlara yönelik tutum ve davranışlar üzerinde herhangi bir etkisi bulunmadığı sonucuna ulaşılır.

4.5.5. İş Deneyimi ve Tutumlar Arasındaki İlişki

Hipotez 5 İslami finans kurumlarında kadın çalışanlara yönelik tutumların iş deneyimi açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini inceler. Buna göre oluşturulan sıfır hipotezi ve alternatif hipotez aşağıdaki gibidir:

H0: Katılımcıların iş tecrübesi tutum ve davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

H1: Katılımcıların iş tecrübesi tutum ve davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Tablo 6'nın gösterdiği ANOVA test sonuçlarına göre sıfır hipotezi işyerindeki cinsiyet ayrımcılığı, örgütsel faktörler ve toplam tutum puanı için reddedilir. Böylece katılımcıların iş tecrübesinin tutum ve davranışlara bahsi geçen faktörlerde anlamlı bir etki yaptığı söylenebilir.

Tablo 6: İş Deneyimi Değişkeni Açısından F-testi Sonuçları

	F değeri	Sig. *
F1 (Cinsiyet Ayrımcılığı Faktörü)	6,064	,003
F2 (Stereotipler Faktörü)	1,836	,163
F3 (Çoklu Rol Üstlenme Faktörü)	,744	,477
F4 (Örgütsel Faktörler)	5,445	,005
F5 (Sosyo-kültürel Yapı Faktörü)	,133	,875
Toplam Tutum Puanı için F test değeri	5,232	,006

* p değeri 0,05

Diğer yandan, tablo 6'daki varyans analizi sonuçlarına göre sıfır hipotezi stereotipler, çoklu rol üstlenme ve sosyokültürel yapı faktörleri için kabul edilir. Test sonuçlarına göre, bu üç faktör (stereotipler, çoklu rol üstlenme ve sosyokültürel yapı) söz konusu olduğunda katılımcıların iş tecrübesi kadın çalışanlara yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılık yaratmaz. Ancak iş tecrübesinin iş yerindeki cinsiyet ayrımcılığı ve örgütsel etkenlerle ilgili tutumlara etki ettiği görülmektedir.

4.5.6. Yaş ve Tutumlar Arasındaki İlişki

Yaş faktörünün İslami finans kurumlarındaki kadın çalışanlara yönelik tutum ve davranışlara etkisini daha iyi inceleyebilmek için katılımcılar yaşlarına göre iki gruba ayrılmışlar, ilk grup 23-28 yaşları arası, ikinci grup ise 29-42 yaşları arası kişilerden oluşmuştur. İslami finans kurumlarında kadın çalışanlara yönelik tutumların yaş değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini inceleyen 6. hipoteze göre oluşturulan sıfır hipotezi ve alternatif hipotez aşağıdaki gibidir:

H0: Katılımcıların yaşı tutum ve davranışlarına anlamlı bir şekilde etki etmemektedir.

H1: Katılımcıların yaşı tutum ve davranışlarına anlamlı bir şekilde etki etmektedir.

Tablo 7: Yaş Değişkeni Açısından T-testi Sonuçları

	t - test	Sig. *
F1 (Cinsiyet Ayrımcılığı Faktörü)	4,096	,000
F2 (Stereotipler Faktörü)	2,351	,020
F3 (Çoklu Rol Üstlenme Faktörü)	1,491	,138
F4 (Örgütsel Faktörler)	2,769	,006
F5 (Sosyo-kültürel Yapı Faktörü)	,134	,894
Toplam Tutum Puanı için T test değeri	3,764	,000

* p değeri 0,05

Bu kısımda katılımcıların yaşının kadın çalışanlara yönelik tutum ve davranışlarına etkisi T-testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, sıfır hipotezi, sadece çoklu rol üstlenme ve sosyokültürel yapı faktörleri için kabul edilmiştir. Sonuç olarak, katılımcıların yaşı ile cinsiyet ayrımcılığı, stereotipler, örgütsel faktörler ile ilgili kadınlara yönelik tutumlarında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kadınların çalışması ile ilgili olarak cinsiyet ayrımcılığı, stereotipler ve örgütsel faktörler söz konusu olduğunda katılımcı kişinin yaşının bu hususlardaki fikirlerini etkileyici bir etken olduğu söylenebilir.

4.6. Derinlemesine Görüşme Kısımının Değerlendirilmesi

Daha önce bahsedildiği gibi kadınların üst yönetim kademelerine geçmek adına kendi fikir ve algılarını tespit etmek ve sosyokültürel yapıdan ve dinî yorumlamalardan kaynaklanan bazı ön kabullerin onların iş hayatı üzerindeki etkisini anlamak amacıyla üç İslami finans kurumunda çalışan 10 kadınla görüşmeler yapılmıştır.

Görüşmelerde katılımcılar kadınların iş hayatına katılmalarının çok farklı nedenleri olabileceğini, fakat en önemli nedenin bir artı değer üretmek, kendini geliştirmek ve kişisel tatmin sağlamak olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar yönetimde başarısızlığın kişilerin kendi özelliklerinden kaynaklandığını, kadınların duygusal yapılarının başarısızlığa ciddi bir etkisinin olmayacağını da beyan etmişlerdir.

Türkiye’de toplumsal yapının kadının sadece iş yaşamında değil sosyal yaşamında da hâlâ en etkili faktör olduğunu belirten görüşmeciler bu durumun kadının yönetim seviyelerindeki temsili üzerinde olumsuz etki yaptığını ileri sürmüşlerdir. Aynı şekilde araştırmanın ilk kısmında katılımcıların % 70’i de bu yargıya katıldıklarını ifade etmiş, hipotezler sonucunda erkek ve kadınların bu konuda aynı fikirde oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların birkaçının görüşüne göre genellikle işe alımlarda erkeklerden çok kadın adaylarda prezantabl olma gibi özelliklerin arandığı belirtilirken; kadının eğitimi, iş kabiliyeti ve deneyimi göz ardı edilerek sadece belli fiziki özelliklere indirgendiğinin ve bu yüzden haksız bir elemeye tabi tutulduklarının altı çizilmiştir. Ayrıca katılımcılar doğum izni sonrası kariyerlerine dönme noktasında sıkıntılar yaşadıklarını ve izin döneminin ardından terfi süreçlerinin daha da uzadığını beyan etmişlerdir.

Derinlemesine görüşmelere katılanların pek çoğu politik yapı ve düzenlemelerin kadının iş yaşamında etkili olduğunu, kadın ve erkeklere iş yaşamına eşit katılım hakkının tanınması noktasında hâlâ ciddi sorunlar yaşandığını belirtmiştir. Katılımcıların genelinin görüşüne göre başörtüsü kullanan kadınların talep ettikleri her işe girememeleri dahi bunun önemli bir göstergesidir.

Dinî hükümlerin eksik/yanlış yorumlanmasının kadının iş hayatını olumsuz etkilediği konusunda katılımcılar fikir birliği içerisinde. Dinî kaynaklı bazı hassasiyetler korunarak kadınların iş yaşamında daha da aktif hale gelmelerinin sağlanabileceği, İslam Peygamberi’nin döneminde bile kendi hanımı Hatice’nin bizzat iş hayatında bulunan bir kadın olmasının, İslam’ın kadının iş yaşamında rol almasına bakışının en güzel örneği olduğu sıklıkla dile getirilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Kuzgun ve Sevim tarafından yapılan bir araştırmada ise dinî eğilim arttıkça kadının çalışmasıyla ilgili tutumun olumsuz yönde arttığı sonucuna varılmış, eksik yorumlanmış dinî bilginin kadının hayatındaki olumsuz etkisi ortaya konmuştur (Kuzgun ve Sevim, 2004: 14).

Katılımcılar dinin her alanda olduğu gibi doğal olarak kadının çalışma yaşantısında da belirli sınırlar çizdiğini, bu kapsamda kadınların çocuk ve ailelerinin ihmaline yol açmayacak işlerde görev almalarının doğru olacağını söylemiş, hatta bazıların görüşüne göre ‘kadınlara uygun mesleklere’ yönelmelerinin daha sağlıklı olacağı vurgulanmıştır. İlk kısımdaki ankete katılan 139 kişinin % 81’inin ‘Aileler kız çocuklarını kadınlara uygun mesleklere yönlendirmelidir’ yargısına katılım yönünde görüş bildirmesi de bu durumu destekler mahiyettedir.

Görüşmecilerin geneli başarılı kadını her sorumluluğunun üstesinden gelebilen, aile ve sosyal yaşantısını dengeleyebilen kadın olarak tanımlamış, farklı bir yorumda ise inançlı bir kadının tüm bu sorumlulukları yerine getirmekte zorlanma-

yacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte eğer kadının üzerinde her alanda mükemmel olması yönünde bir baskı oluşturulmazsa (gerek kendisi gerekse çevresi tarafından) tüm sorumluluklarını yerine getirebileceğinin altı çizilmiş, buna rağmen doğal olarak annelik noktasında çalışan kadınla çalışmayan kadın arasında mutlak bir fark olacağı da belirtilmiştir.

Eşlerin, kadınların iş yaşamına etkisiyle ilgili olarak 'Kadınlar eşlerinden daha düşük statüdeki işlerde görev almalıdır' yargısına görüşmeciler durumun kişilerin karakteristik özelliklerine göre değişebileceği fakat genel toplumsal algı doğrultusunda aksi bir durumun aile içi dengelerde sorunlara yol açacağı şeklinde cevap vermişlerdir.

5. Sonuç

İş gücü piyasasında verimliliği artırmanın en önemli yolu sermaye, teknoloji ve insan kaynaklarının doğru kullanımudur. Çalışma formları dönüşüme uğramış olsa da şüphesiz kadın emeği yüzyıllardır iş gücünün hem ihtiyaç duyulan bir parçasını oluşturmuş hem de en az değer gören kısmı olmuştur. Neredeyse tüm toplumlarda geleneksel yapı kadını yalnızca ev içi işlerle ve çocuk bakımıyla sınırlı tutmakta, bir başka deyişle onları sosyal hayattan izole etmektedir. Bu yüzden dünyada ve Türkiye’de pek çok kadın iş gücüne katılamamış ya da eğitimleri, kabiliyetleri ve istekleri göz ardı edilerek toplumsal yapının onlara biçtiği toplumsal cinsiyet rollerine paralel işlerde görev alabilecek biçimde sınırlandırılmıştır.

Cinsiyet temelli mesleki ayrımcılık ve bu durumun üst düzey yönetim kademelerine ulaşma noktasında ortaya çıkmış şekli olan Cam Tavan Sendromu, iş yerindeki cinsiyetler arası farklılaşmaya veya adaletsizliğe işaret etmektedir. Kadınların yönetimde temsili, dünyada demokrasinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmesine rağmen içinde bulunduğumuz yüzyılda kadınların karar alma mercilerindeki oranı çok yetersizdir.

Duruma Türkiye ölçeğinden bakıldığında, kadının iş gücüne katılmasının sosyoekonomik yapıdaki değişimler ve Türkiye’nin gelişmesiyle doğru orantılı olduğu görülmektedir. Sanayi Devrimi’nin etkisiyle tarım sektörünün ağırlığını endüstri sektörüne bırakmasıyla kol gücü gerektirmeyen iş yapısı kadınların ücretli ve düzenli işlerde çalışma imkânı bulmasına neden olmuştur. Geçmiş araştırmalar göstermiştir ki tüm gelişmelere rağmen Türk kadınının profesyonel iş yaşamında aktifleşmesi çok zorlu bir süreç sonrasında gerçekleşmiştir.

Bu çalışma literatürde aktarılan Cam Tavan Sendromu’nun kadınların kariyerlerine etkisini tespit etmek amacıyla yürütülmüştür. İstatistikler göstermektedir ki, profesyonel iş yaşamında finans sektörü ülkemizde kadınların en çok görev aldığı sektördür. Bu nedenle araştırmada Türkiye’de bulunan İslami finans kurumlarında çalışan kadınlara yönelik tutum analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında yürüttüğümüz anket ve yaptığımız testler sonucunda elde ettiğimiz bulgular göstermektedir ki cinsiyet İslami finans kurumlarında çalışan kadınlara yönelik tutumlar açısından belirleyici bir etkidir. Kadın ve erkekler kadınların yönetim düzeyinde temsil edilmesi konusunda farklı düşünmektedir. Diğer yandan ataerkil toplumsal yapı, yanlış/eksik yorumlanmış dinî hükümler ve bazı politik düzenleme ve yönetmeliklerin kadınların iş yaşamını olumsuz etkilediği hususunda kadın ve erkek katılımcıların hemfikir olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca katılımcıların medeni durumunun, kadınların ailevi sorumluluklarının ve çocuk sahibi olmalarının iş yaşamlarına etkisini ölçen yargılar konusunda fikirlerinin farklılaşmasına neden olduğu görülmektedir. Beklentiye uygun bir şekilde evli katılımcıların % 70'i ailevi sorumlulukların ve çocuk sahibi olmanın kadınların iş yaşamını olumsuz etkilediği görüşünü savunurken, bekâr katılımcıların % 60'ının böyle düşünmediği görülmüştür. Bununla bağlantılı olarak kadınların % 42'si ve erkeklerin % 78'i kadınların ailevi sorumluluklarının iş hayatlarında negatif etkiye sahip olduğunu ileri sürerken, dikkat çekici bir şekilde kadınların % 25'i bu konuda kararsız kalmıştır. Bu verileri İslami finans kurumlarında çalışan kadınların iş-aile yaşamı dengesini kurmakta zorlandığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Aynı şekilde görüşmelere katılan kadınlar özellikle çocuk sahibi olduktan sonra zaman baskısıyla karşı karşıya kaldıklarını, çalışan annelere yönelik düzenlemelerin yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

Ayrıca görüşülen katılımcılar eğer kadınlara her alanda mükemmel olmak gibi bir psikolojik baskı yapılmazsa, başarılı zaman yönetimi sayesinde kadınların çoklu rollerinin üstesinden kolaylıkla gelebileceğini belirtmişlerdir.

Yapılan tüm sınamalar sonucunda hiçbir demografik değişkenin sosyokültürel toplumsal yapının kadınların iş yaşamı üzerine olan etkisi ile ilgili belirleyici faktör olmadığı, katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, medeni durum, iş deneyimi farkı gözetmeksizin büyük çoğunluğunun ataerkil toplumsal yapı, yanlış/eksik yorumlanmış dinî hükümler ve bazı politik düzenleme ve yönetmeliklerin kadınların iş yaşamını olumsuz yönde etkilediğini düşündüğü tespit edilmiştir.

Yine, katılımcıların tutum yargılarına verdikleri cevapların ortalamaları incelendiğinde örgüt içi yapı ve uygulamaların kadın çalışanların kariyer ilerletmesi noktasında negatif etkiye sahip olduğu, kadınların mentorluk sistemlerinden yeterince yararlanamadığı ve bununla bağlantılı olarak kurum içi gayriresmî iletişimde kendilerine yer bulmakta zorlandıkları yorumu yapılabilmektedir. Ayrıca örgüt politikaları ile ilgili olarak, kadın katılımcıların çoğu ücret, kurum içi eğitim gibi konularda olmasa da kariyer ilerletme açısından erkek meslektaşlarından farklı muamale gördüklerini beyan etmişlerdir.

Stereotiplerle ilgili olarak özellikle erkek katılımcıların, kadınların yapılarının yöneticilik vasıflarına uymadığıyla ilgili önermelere katılım yönünde cevaplar vermeleri olumsuz toplumsal ön yargıların varlığını hâlâ koruduğu şeklinde yorumlanabilirken, dikkat çekici bir sonuç da araştırmamıza katılan 139 kişinin % 80'inin 'Aileler kız çocuklarını kadınlara uygun mesleklere yönlendirmelidir' yargısına katılmalarıdır.

Tüm bunlara rağmen olumlu bir perspektifle bakıldığında; amacı her şeyi kontrol etmek olan, emir komutaya dayalı, hiyerarşik yapı içinde katı kurallar uygulayan, çalışanların otomatik maaş artışları ile yetindiği, liderin rolünün emir vermek ve her şeyi bilmek olduğu, bilginin kontrol altında tutulduğu geleneksel yönetim anlayışı (Barutçugil, 2006) yerini daha esnek, bilgiye ve performansa dayalı enerjik ve kurumla birlikte çalışanın da geliştiği anlayışa bırakmakta ve daha fazla insan odaklı yaklaşımları, daha pratik çözümleriyle kadınlar bu sisteme daha kolay ayak uydurabilmektedir. Kadınlar gün geçtikçe iş gücü içerisindeki yerlerini sağlamlaştırmakta ve başarılı zaman yönetimi sayesinde işini iyi yapan bir yönetici, yeterli bir anne ve eş olmayı başaran kadınların sayısı artmaktadır.

Son olarak bu çalışma sürecindeki incelemelerimize göre, aşağıda sıralanan fikir, düzenleme ve uygulamaların Türkiye'de kadınların iş gücüne katılım ve yönetim kademelerindeki temsil oranının artmasına ve kadın çalışanların verimliliğinin artmasına katkı sağlaması beklenmektedir:

- Çalışana esneklik sağlayan 7/24 ev tabanlı çalışma ve yarı zamanlı çalışma sistemlerinin yaygınlaşması,
- Çocuğun psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçları göz önünde bulundurularak daha uzun ücretli ve ücretsiz doğum izni düzenlemelerinin hayata geçirilmesi,
- Kurum içinde ya da yakınında kreş imkânının yaygınlaşması,
- Doğum sonrası kadının iş pozisyonunun bir seneye kadar uzatılması,
- Kurum içi kadınlara yönelik mentorluk uygulamasının yaygınlaşması,
- Kurumlardaki kadın yönetici kotasının artırılması ve bunun yaygınlaştırılması,
- Kurumlardaki iş ortamlarının olabildiğince sosyokültürel yapı ve dinî hassasiyetler doğrultusunda düzenlenmesi.

Kaynakça

- Barutçugil, İ. (2006). *21. Yüzyılda Yönetim ve Kadın Yönetici*. Erişim tarihi: 11 Ocak 2015, <http://forum.rcbadoor.com/index.php?op=NEArticle&sid=44>
- BLS Raporu (Bureau of Labor Statistics, US) (2014). *Women in the Labor Force: A Databook*. Erişim tarihi: 15 Ocak 2015, <http://www.bls.gov/pub/reports/cps/women-in-the-labor-force-a-databook-2014.pdf>
- Catalyst Raporu (2014). *Statistical Overview of Women in the Workplace*. Erişim tarihi: 14 Ağustos 2014, <http://www.catalyst.org/knowledge/statistical-overview-women-workplace>
- Devlet Planlama Teşkilatı Raporu (2009). *Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi* (No 48508-TR). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Dünya Ekonomik Forumu -Toplumsal Cinsiyet Uçurum Raporu (2013). (s. 368-369). Erişim tarihi: 10 Temmuz 2014, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2013.pdf
- Dünya Ekonomik Forumu- Kurumsal Toplumsal Cinsiyet Uçurum Raporu (2010). (s. 88-91). Erişim tarihi: 12 Temmuz 2014, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_CorporateReport_2010.pdf
- Hardy, L. (2012, Winter). The Evolution of Participation Banking in Turkey, *Al Nakhlah Online Journal on Southwest Asia and Islamic Civilization*, 1-15.
- Karaca A. (2007). Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. file:///C:/Users/cc/Downloads/217549.pdf
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) Politika Dökümanı (2008). Yetki ve Karar Alma Sürecinde Kadın. Erişim tarihi: 27 Ağustos 2014 <http://yenikadinninstatusu.aile.gov.tr/data/542a8e0b369dc31550b3ac30/kararalma.pdf>
- Karento (1999). I have done my best, A Research on Women in Higher Civil Service, English Summary. Erişim tarihi: 10 Haziran 2014 https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/65778/olen_tehnyt_parhaani_1999.pdf?sequence=1

- Krackhardt, D. ve Hanson J. R. (1993, July-August). Informal Networks: The Company Behind the Chart, *Harvard Business Review*. Erişim tarihi: 9 Mart 2014, <https://hbr.org/1993/07/informal-networks-the-company-behind-the-chart>
- Kuzgun, Y. ve Sevim S. A. (2004). Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum Ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 37, (1), 14-27.
- Mızrahi, R. ve Aracı H. (2010). Kadın Yöneticiler Ve Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Araştırma, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2, (1), 149-156.
- Örücü E., Kılıç R. ve Kılıç T. (2007). Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği, *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C. 14, (2), 117-135.
- TURKSTAT (2014). *Women in Statistics 2013*. Erişim tarihi: 25 Haziran 2014 <http://www.turkstat.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16056>
- Türkiye Bankalar Birliği (2014). *Banka, Şube ve Personel Bilgileri*, Erişim tarihi: 27 Ocak 2015, http://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistik-raporlar/Banka,_Sube_ve_Personel_Bilgileri_/1407
- Türkiye Katılım Bankalar Birliği (2014). *Turkey Islamic Finance Report 2014: Fundamentals and The Promise of Growth*. Erişim tarihi: 20 Şubat 2015, http://www.tkbb.org.tr/Documents/Arastirmaveraporlar/TR_Turkey_eng_digital_002.pdf
- Women in Business: From Classroom to Boardroom Report* (2014), Erişim tarihi: 18 Ağustos, <http://www.grantthornton.global/en/insights/articles/Women-in-business-classroom-to-boardroom/>
- Yıldız, S. (2014). *Türkiye’de Cam Tavan Sendromunun Varlığı Üzerine Bir Araştırma*, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 6, (1), 72-90.
- Zel, U. (2002). İş Arenasında Kadın Yöneticilerin Algılanması ve Kraliçe Arı Sendromu, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 35, (2), 39-48.

EKLER

Ek A: Tutum Yargılarına Dair Grup İstatistikleri

	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma
Kadınlar ücret ve statü açısından ayrımcılığa maruz kalırlar.	Kadın	81	3,88	1,005
	Erkek	58	2,81	1,395
Kadınlar yüksek yönetim pozisyonlarına gelmek için erkeklerden daha fazla çalışmak durumunda bırakılırlar.	Kadın	81	3,77	1,099
	Erkek	58	2,60	1,256
Yönetim kademelerine gelmek için kadınlara erkeklerden daha az fırsat tanınır.	Kadın	81	4,19	,868
	Erkek	58	3,12	1,403
Kadınlar kabiliyet ve eğitimlerine oranla daha düşük kademelerde istihdam edilirler.	Kadın	81	3,81	1,014
	Erkek	58	2,50	1,112
Kadınlar ekonomik özgürlüklerini elde etmemişlerdir.	Kadın	81	3,62	1,067
	Erkek	58	2,57	,975
Kadınlar genellikle duygusal yapılarından dolayı karar verme mercilerinde başarılı olamamaktadırlar.	Kadın	81	3,65	1,069
	Erkek	58	3,05	,999
Kadınlar yüksek yönetim kademelerine terfi etmeye karar vermekte zorlanırlar.	Kadın	80	3,77	1,052
	Erkek	58	2,79	1,507
Kadın bir yöneticiden emir almak istemem.	Kadın	81	4,14	,972
	Erkek	58	3,17	1,440

Harem Years, The Memoirs Of An Egyptian Feminist (1879-1924)

Huda SHAARAWI

Tercüme, edisyon ve takdim: Margot BADRAN,
The Feminist Press of the City University of New York, 1987,
158 sayfa, ISBN: 977-424-489-3

*Değerlendiren: Nurhayat KIZILKAN**

Sosyolog, Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Doktor adayı

Değerlendirilen kitap, ne yeni yayınlanmıştır ne de konusu itibariyle güncel bir eserdir. İlk olarak 1987 yılında ABD ve Kanada'da, daha sonra 1998 yılında Mısır'da basılmıştır. Türkçe'ye ise henüz çevrilmemiştir.

Hüda Şaravi "Günlük" ya da "Hatıra Defteri" anlamına gelen Arapça bir isim verdiği hatıralarını bir erkek sekretere Arapça olarak 60'lı yaşlarının ortalarında dikte ettirmeye başlamış, ancak bitiremeden vefat etmiştir. Şaravi'nin kuzeni Hava Idris tarafından Margot Badran'a İngilizce tercüme ve basım için izin verilmiştir. Hatıraların Arapça aslı ise 1981 yılında, Şaravi'nin sekreteri Abd al Hamid Fahmy Mursi tarafından Kahire'de basılmıştır. Ancak hatıralar arasında tercüme farkları olduğuna dair ciddi eleştiriler bulunmaktadır. Bu kitap değerlendirmesi ise sadece Badran'ın *Harem Yılları* ismini verdiği kitabına yönelik hazırlanmıştır.

* nurhayat_kizilkan@yahoo.com

Bu pek de kalın olmayan ve okunması kolay kitabın hatıralar kısmına geçmeden evvel Badran tarafından dönemin üst sınıflarının sosyal koşullarının anlatıldığı 15 sayfalık bir sunuma yer verilmiştir. Ön sözünde açıkladığı gibi, Şaravi'nin sadece çocukluk ve erken yetişkinlik dönemine odaklanan ve orijinal metni yeniden düzenleyen Badran, Şaravi'nin hatıralarının 1918'e kadar olan bölümünü kronolojik olarak 4 başlık altında toplamıştır: Şaravi'nin ailesini tanıttığı "aile" bölümü, 1884-1892 arasındaki çocukluk yıllarını anlattığı bölüm, erken bir evliliğin ardından kocasından ayrı yaşadığı ve eğitimini tamamladığı 1892-1900 arasındaki döneme yer veren bölüm, haremde eş ve anne olarak yaşamını ve gittikçe artan kamusal hayatını kapsayan 18 yıllık dönemi anlattığı bölüm. Hatıraların son kısmını oluşturan 1919- 1924 arasındaki olaylar ise geniş bir şekilde tercüme edilmiş; alıntılar şeklinde "epilogue" adlı 25 sayfalık bir bölümde Badran tarafından yorumlanmıştır. Ayrıca kitapta çok sayıda fotoğrafın yanı sıra, notlar, açıklayıcı bir sözlük, bir fihris, Şaravi'nin babası Sultan Paşa'nın Urabi Devrimi'ne ihanet ettiği ve İngilizlerin Mısır'a girmesine yardım ettiği hakkındaki suçlamalara karşı savunduğu bir de ilave yer alır.

Kitapta, 1879'da Minya'da doğmuş ve koloni Kahire'sinde yaşamış olan Hüda Şaravi, harem sisteminde büyümüş son nesle ait biri olarak bir üst sınıf Mısırlı evinde geçen çocukluğu ve erken yetişkinlik hayatı hakkında hatıralarını paylaşmıştır. Bu hatıralarda Şaravi'nin çocukluktan itibaren üst sınıfların uyguladığı "harem" sistemi ve değerleri içindeki ev ortamında aldığı eğitimden başlayarak bir çok konu işlenmiştir.

Şaravi, babasının muhalif duruşundan ve ailesinin politik olarak aktif yapısından etkilenmiştir. Annesinin Türk-Çerkes kimliği ve kültürü ile Arap olan babasının kültürü birbirine karışmış durumdadır. Hüda Şaravi'nin çocukluğundan itibaren edebiyata, şiire ve eğitime tutkusu vardır ve birkaç dili konuşabilmektedir. Güçlü ve bağımsız kişiliği bu ortamda ortaya çıkmıştır. Erkek kardeşi ile kendini mukayesesesi, kız çocuğu olarak kardeşine göre farklı muamele görmesi sonucu sistemin getirdiği sınırları sorgulaması dikkat çekicidir. Örneğin özel öğretmeninden istediği bir kitabın kendisinden sorumlu "lala" tarafından "büyüyünce hakim olmayacak ya" diyerek geri gönderilmesi onu üzüntüye boğmuştur. İsteddiği kitaplara ulaşabilmek için evde çeşitli mücadeleler vermek zorunda kalmıştır. Babasının ilk eşinin de aynı malikânedede yaşaması dolayısı ile "iki anne" biçiminde çok eşliliği anlattığı kısımlar ve diğer annesiyle sevgi dolu ilişkisi ilginçtir. Kitabın en çarpıcı anlatımlarından biri ise ergenlikle başlayan özel hayatıdır. Henüz 13 yaşında iken annesinin ısrarı ile kendinden yaşça büyük olan dayısının oğlu ve vasisi durumundaki Mısır tarihinin önemli siyasi figürlerinden Ali Shraawi ile evlendirilmiştir. Ancak Hüda için bu durum çok sarsıcı olmuş ve bir yıl sonra annesinin evine dönerek eşinden ayrı yaşama-

ya başlamıştır. Bu dönemde Hüda kendini eğitim-öğrenime vermiş, kadınlararası ilk salon toplantılarına katılmış ve bir olgunlaşma süreci yaşamıştır.

7 yıllık ayrılık döneminden sonra tekrar eşyle bir araya gelen Hüda Şaravi, 18 yılda bir kız bir erkek olmak üzere iki çocuk sahibi olmuş, çocukları ve aile fertleri ile olan ilişkilerine çok önem vermiştir. Sadece babası değil kocası sebebiyle de varlıklı ve politik olarak aktif bir aile hayatına sahip olan Hüda Şaravi'nin yetişkinlik döneminde Batılı kadınların etkisinin yoğun olduğu sosyal çevresi göze çarpar. Mısır monarşisi içindeki kadın arkadaşları ile birlikte kadınlara yönelik hayır işleri içeren faaliyetlere ve yine monarşi ile ilişkileri sonucu Mısır'da ilk kez kadınlar için üniversitede seminerlere önyak oluşu önemlidir. 1909 yılında, bir kadın sosyal hizmet organizasyonunun ve 1914 yılında Eğitimli Mısırlı Kadınlar Birliği'nin kurulmasına yardım eder ve kocasıyla birlikte ilk kez Avrupa'ya gider. Kızının hastalığına şifa aramak için eşinden ayrı şekilde bir yazını Türkiye'de geçirir. 1917'de hayatındaki önemli figürlerden biri, koloniyel güç İngilizlere karşı yükselen milliyetçi siyaseti finanse eden erkek kardeşi Ömer'i erken yaşta kaybeder. Bu vefatın ardından milliyetçi düşünceler feminist düşüncelere ilaveten yaşamını doldurur ve kocası ile ilişkisinde milliyetçilik bir köprü görevi görür.

Şaravi'nin hatıratını içeren bu 4 bölümden sonra Badran, 25 sayfalık "sonuç" bölümünde, geniş tercüme yerine hatıratın alıntılar yaparak Mısır'ın İngilizlerden kurtuluş mücadelesi içinde gittikçe siyasallaşan ve milli bir kahraman halini alan Şaravi'nin 30'lu yaşlarının sonlarındaki artan sosyal, siyasal ve feminist aktivizmini ve bir siyasi figür olarak düşüncelerini ve hayatını özetlemiştir. Şaravi, güçlü eğitimi ve varlıklı bir kadın olmasının verdiği cesaretle Mısır'ın milli mücadelesinde kadınları örgütleyerek önemli bir katkı sağlamış ve 1919'da devrim niteliğindeki olaylarda yer almıştır. İngiliz güçleri tarafından gözetim altında olan Mısır direniş liderlerini serbest bırakmak için Kahire genelinde "peçeli kadınların", -ki belli bir sınıfa ait bir statü göstergesi olarak peçe takmaktadırlar-, yürüyüşüne bir aktivist olarak liderlik ettiği bölümler ilginçtir. Bu olaydan sonra kurtuluş mücadelesini sürdüren Wafdist partisinin Kadın Merkez Komitesi başkanlığına seçilmiştir. Kocasının İngilizler tarafından gözetim altına alınma tehlikesine karşı bunun yaratacağı boşluğu doldurmak amacıyla bu dönemde kocası tarafından sürekli bilgilendirilir ve siyasal bilinci artar.

1923 yılında Roma'da kadınlara oy hakkı konusundaki uluslararası bir konferanstan dönen Şaravi ve iki arkadaşının Kahire tren istasyonunda peçelerini bir eylem olarak kaldırmaları ve bu jestin onları karşılamaya gelen kadınlar tarafından taklit edilmesi Mısır tarihinde harem sisteminin bitişi olarak kabul edilmektedir. Mısır'ın bağımsızlığını elde etmesinden sonra, evinde kadınlar için düzenli toplantılara başlamış ve bundan 1923'de Mısır Feminist Birliği doğmuştur. 1924 yılında

Mısır Büyük Millet Meclisi'nin açılışında kadın grupları ile birlikte milliyetçi ve feminist talepler içeren bir liste sunmuş, ancak Wafdist hükümeti tarafından göz ardı edildiği için partiden istifa etmiş, siyasi hayatına kadın hareketi içinde devam etmiştir. Uluslararası kadın hareketi içinde yer alarak kadın kongreleri için İstanbul dahil olmak üzere birçok yurt dışı seyahati yapmıştır. Sadece Mısır'da değil diğer Arap ülkelerinde de bir siyasal figür olarak sosyal ve kültürel projeler için sözcülükler yapmış, bir Fransızca ve iki Arapça dergi kurmuş, hayırseverlik projelerinde okullar, sağlık dispanserleri kurup, sanatçıları desteklemiştir. Ancak bütün bu siyasi faaliyetleri içinde siyasetçi erkeklere karşı derin bir hayal kırıklığı yaşamıştır ve hatıralarında bunu açıkça ifade etmiştir. 1947 yılında öldüğü zaman Arap Feministler Birliği'nin ilk başkanı olarak ve Kadınların Uluslararası İttifakı başkan yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

Söz konusu eserin ana meselesi az sayıda üst sınıf Mısırlı ailenin sürdürdüğü harem sistemini, Batılı okuyucuya birinci elden anlatmaktır. O dönemde ve halen ikinci elden bilgiler etkisini sürdürdüğü için Badran'ın kitabı İngilizce konuşulan uluslararası mecrada bir ilk oluşu nedeniyle önemli bir katkı sunmaktadır. Kitap *Harem Yılları* adlı başlığı ve araştırma sorusu ile harem kelimesinin Batı'da açtığı yoldan belli bir kitleye ulaşmak istemiştir. Her ne kadar eser, "harem" hakkında beklentilerin altında bilgi sunmakla eleştirilse de Badran, Hüda Şaravi'nin hatıralarında özellikle çocukluk ve erken dönem yetişkinlikteki özel hayatını ön plana çekmiş, kendi kaleminden çıkan kısımlarda ise akademik diliyle, Batılı muhataplarının ihtiyacını karşılamıştır. Badran, ayrıca metne katkı olarak verdiği notlarla Şaravi'nin yaşamı ile o dönemdeki politik ve kültürel bağlamın anlaşılmasını sağlamıştır.

Eser ilk bakışta, tanıdık gelen fotoğraflarıyla örneğin Hüda Şaravi'nin farklı coğrafyalarda dönemine uygun giyim ve örtünme şekilleriyle görüldüğü resimlerle merak uyandırmaktadır. Ancak hatıratı sadece harem sistemini anlatmak için değerlendirip buna uygun bir seçki yapılması ve hatıraların belli bir noktada kesilip geri kalan kısmın -Şaravi'nin milli kurtuluş mücadelesi içinde milliyetçileştiği dönemin- edit edilerek sunulması bir parça hayal kırıklığı yaratmaktadır. Batı kültür ve sanatı ile beslenerek günlük hayatında Batılılarla bir arada olan ancak bu siyasal süreçte zamanla duyguları değişen Şaravi'nin hatıratın diğer kısımlarında kolonyal güçlere yönelik değişen duygularının ne olduğu merak edilmektedir. Dolayısıyla eser, bazı muhatapların öğrenme isteğini arttırıcı bir işlev görmekte, bu hatıralara "harem" kelimesinin büyümlü etkisi altında bakmak yerine, bütüncül bir şekilde bakmak ihtiyacı doğmaktadır. Çünkü kitabın "sonuç" kısmında İngilizlere karşı erkeklerle beraber mücadele veren kadınlardan biri olarak artık siyasal bir özne

haline dönüşmüş olan Hüda Şaravi'nin sesini duymaz oluyoruz, bunun yerine Badran'ın hatıraların bu kısımlarını özetleyişini ve değerlendirişini okuyoruz.

Batılı güçler tarafından hem fiziki hem de kültürel olarak her manada işgal altında olan Mısır'da büyüyen Şaravi'nin şahsında bu kitap, Mısırlıların şahsiyetlerinin ve paradoksal bir şekilde milliyetçiliklerinin günlük-sıradan ilişkiler içinde nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Kitap bunu üst sınıfların günlük hayatlarının içinde kamusalait konuları da içerecek şekilde, eski ve yeni alışkanlıklardaki farklılaşmayı ortaya koyarak yapmaktadır. Örneğin yaz tatillerini eskiden Osmanlı topraklarında geçirirken artık Batı'da geçiren Mısırlıların kolonyal güçlerin sanata ve kültürü ile olan ilişkilerinin detaylarında -Şaravi'nin opera gösterilerinin müdavimi olması gibi- bunu görmek mümkündür.

Mısır'da Türkiye modernleşmesinde yaşanana benzer nitelikte bir kadın hareketi görüyoruz. Endüstrileşmiş Batı ülkelerine ham madde sağlamak için gerçekleştirilen büyük bir tarım ve ulaştırma hamlesinin sonucu olarak gerçekleşen Mısır modernleşmesi, Osmanlı ile benzer yıllarda başlamış ve modern eğitimin gelmesi ile birlikte bir temsilcisini dinlediğimiz eğitilmiş üst sınıf kadınlar, yukarıdan aşağıya, bunun talepkârı ve takipçisi olmuşlardır. Bu kadın hareketliliğinin içinde, iki ülke arasında belli görüşlerin ortaya çıkışında, belli kurumların kuruluşunda tarihlere varıncaya değin benzeşen yönleri fark etmek, hem şaşırtıcıdır hem de bu kadınların bir şekilde birbirlerinden haberdar oldukları anlamına gelmektedir.

Çerkezlerin Mısır üst sınıflarının önemli bir kısmını oluşturduğu bir dönemde, Türkiye ile bağları bulunan Çerkez annesi dolayısıyla çok dilli ve çok kültürlü bir toplumda büyüyen Hüda Şaravi, değişik kimlikleri bünyesinde taşımıştır. Hüda'nın şahsında eserin arka planında Çerkez göçü ile coğrafyamızdaki göçlerin yüzyıllar içinde nüfus profilini nasıl değiştirdiğini, göç eden grup ve birey kimliklerinin geldikleri toplumdaki yeni konumlarını, kölelik sisteminin değişik formlarda nasıl devam ettiğini, "köle" hukukunu, toplumun "lala" ve cariyelik sistemini tolere edebilen esnek bir yapıyı nasıl olup da devam ettirebildiğini sezmek mümkündür.

Eserin adında "harem" kelimesinin tercih edilmesi kitabı okuyabilecek kişilerin bir kısmının çarpıtılmış şeyler duyacakları korkusuyla uzak durmalarına yol açabilecekken, bir kısmının ise tam da böyle şeyler duyacakları ümidiyle yaklaşmalarına yol açabilir ama hayal kırıklığına uğramaları muhtemeldir. Çünkü harem bir baskı ortamı değil, bir güç ve güçlendirme merkezi olduğunu görmek mümkündür. Eserden, harem sistemindeki kadınların taktıkları özel peçenin hem şehirli olmanın hem de kadının belli bir varlıklı sınıfa ait olduğuna işaret eden bir statünün göstergesi olduğunu öğreniyoruz.

Hüda Şaravi, hayatını, hayal kırıklıkları ve kıskançlıklarını dürüst bir şekilde duyguları eşliğinde anlatmaktadır. Hak ve adalet duygusu, feminist düşüncelerini beslemektedir. Earl L. Sullivan'ın tespit ettiği gibi, bu duyguların milliyetçilik ile iç içe geçmesi sonucunda adaletsiz buldukları bir otoriteye karşı ister ataerkil ister yabancı bir otorite olsun, Hüda ve etki ettiği kadın çevresi Mısır milletinin bir parçası olarak mücadele etmiştir.

Hüda'nın feminizmi erkek kardeşi ve çevresindeki erkekler tarafından desteklenen bir çeşit elit feminizmdir. Eserde erkek kardeşi Ömer ve diğer bazı erkekler ile ilişkisi olumlu bir şekilde değerlendirilir. Fakat siyasi hayatta karşılaştığı erkeklerin kadınları eşit olmaktan ziyade bir istisna olarak kabul etmesinin hayal kırıklığı anlatılır. Öte yandan Şaravi, feminist aktivizmi üzerindeki İslam etkisinden veya İslam ile feminizm arasında bir çelişkiden bahsetmez. Sorunun dinden ziyade gelenek olduğu özellikle vurgulanmaktadır.

Türkiye'ye ayna tutabilecek nitelikteki bu İngilizce kitabı henüz dilimize çevirmemiş olmamız şaşılacak bir durum, zira Türkiye ancak yakın coğrafyadaki çevresi ile birlikte bir tarih okuması yapıldığı takdirde anlaşılabilir bir ülke. Eserde, Hüda Şaravi ve onun Çerkez annesi vasıtasıyla geniş bir coğrafyanın gündelik yaşamına, çok boyutlu bir sosyal ve siyasal ilişkiler ağına ve geniş çerçeveli bir tarihin içine girmek kaçınılmazdır; bu nedenle ülkemiz tarihini daha doğru anlamak isteyen genel okuyucu için tavsiye edilir.

Hüda Şaravi, hayata müdahil olup onu değiştirmek isteyen bir özne ve bir aktivisttir; ancak aynı zamanda o dönemki toplumsal yapının, Osmanlı-Mısır üst sınıflarının ürünü bir kadındır. Ülkemizdeki toplumsal cinsiyet çalışmalarının, bize çok benzer bir toplumun ürettiği bu lider kadın figürünü her iki ülkenin milliyetçi hareketlerinin olduğu kadar kadın hareketlerinin mukayesesi açısından da tanınması gereklidir. Mısır milliyetçiliği ve Ortadoğu feminizmi ile ilgilenenler için okunması özellikle tavsiye edilir. Edebiyat fakültelerinin yanı sıra, Ortadoğu Çalışmaları, Kadın Çalışmaları, Kültürel Çalışmalar gibi interdisipliner alanlarda okutulması gereklidir. Ancak kitabın bazı ciddi eleştirilerle karşılandığı unutulmamalıdır ve özellikle Leila Ahmed ve Kahf'in yaptığı eleştirilerin kitap ile birlikte dikkate alınması gereklidir.

Kitap eleştirilenlerce olumlu karşılanmış, uzmanlara doyurucu gelmese bile Arap feminizmi konusunda genel izleyici tarafından okunması tavsiye edilmiştir. Elizabeth Bergman, başlığının ima ettiğinin aksine harem hakkında kitabın az bilgi verdiğini, parçalı bir metin olduğunu, çok eşlilik ve cariyelik hakkında daha fazla tartışma olması gerektiğini belirtmiştir. Michelle Raccagni ise feminizm hakkında Şaravi'nin duygularının sonunda kısa bir pasaj dışında bir şey bulunmadığına

işaret ederken, 1989'da Earl L. Sullivan, hatıraların hayal kırıklığına yol açtığını, çünkü kadının toplum içindeki rolüne yönelik entelektüel tartışmanın özünün ve Hüda'nın kamu hayatının belli başlı yıllarının kitapta yer almadığını söylemiştir.

Öte yandan eser, tercüme konusunda Leila Ahmed'den ciddi eleştiri almış, Badran eleştiriye cevap vermiş ve 1988'de kamu önünde gerçekleşen bu mektuplaşma yayınlanmıştır. Badran, Şaravi'nin kuzeni İdris'in kendisine verdiği defterde, hikâyenin 1920'lerden sonraki kısmının eksik olduğunu, Sekreter Mursi'den alamadıklarını ve eldekiyle çalışmanın tamamlandığını açıklamıştır. Bu arada Mursi'nin, yayın konusunda Hüda Şaravi tarafından kendisinin seçilmiş olduğunu öne sürerek, hatıraları düzenleyip Arapça versiyonunu yayınladığını bildirmiş ve Ahmed'in eleştirilerinin haksız olduğunu ve bir feministe yakışmadığını ilave etmiştir. Leila Ahmed ise yayın haklarıyla ilgili anlaşmazlık olsa bile, bu Şaravi'nin anılarının Arapça baskısı ile Badran'ın çevirisi arasında farklar olduğu gerçeğini yok etmediğini söyler. Ahmed, metnin yeniden düzenlenmesini ve bazı kelimelerin ve ifadelerin "anlatının akışı sebebiyle" değiştirilmesini eleştirmektedir. Çünkü Arapça edisyon akıcı bir şekilde okunurken İngilizce tercüme kopuk ilerlemektedir. Dolayısıyla bir editör/çevirmen için yazarın gerçek düşüncelerini ifade için seçmiş olduğu dile saygı göstermeyip kendi estetik duygusunu yansıtacak bir metin haline getirmesinin nasıl olup da mümkün olabileceğini, eğer bu bir Batılı hatırat olmuş olsa idi bu derece bir tahrifatın hayal bile edilemeyeceğini, Badran'ın onun ciddi bilimsel endişelerini anlamadığını, kitabın ilerideki baskılarında yaptığı değişiklikleri işaretlemesini umduğunu ancak bir cevap alamadığını belirtir. Leila Ahmed'e göre Üçüncü Dünya ülkelerinde kadınların kendi yaşamları hakkında kendi kelimeleri ile yaptıkları ürünlere yönelik akademik bir açlığın var olması onların sözlerini düzenlemenin veya değiştirmenin bir sebebi olamaz veya okuyucuya Şaravi'nin söylediklerini sadece kabaca taşıyan bir metin vermeye neden olmamalıdır.

Bu konuda en önemli tepkilerden biri de 2000 yılında M. Kahf tarafından verilmiştir. Kahf'e göre bu kitap Arap-Müslüman kadınlar hakkında belli bir beklenti ufku ile şekillenmiş bir "Birinci Dünya" Anglofonik bir "kabul çevresi" pazarı gözetilerek tercüme edilmiş ve "paketlenip" sunulmuştur. Kitabın bu pazarda kabulü, karşılığını, kitaba gelen bu tepkiler, bir Arapça metne verilecek anlamı da kısıtlamıştır. Kitaptaki bu çarpıtmaları bilerek kitabı okumak İngilizce tercüme kullanan bir eğitimciye sadece Mısır feminizmini öğretmemektedir, aynı zamanda bir Arap kadın tarafından yazılmış bir metni okuyuşumuzu nasıl kısıtlayabileceğini de göstermektedir. Kahf'e göre, bunların farkında olarak, İngilizce çevirilerin birden fazla olmasını sağlayarak, Şaravi olayını daha fazla çalışabilir ve böylece Arap ülkelerinde Şaravi hakkında oluşan çelişkili görüşleri anlayabiliriz. Gerçekten de

pek çok Batılı olmayan ÷lkede olduğu gibi Mısır'daki feminizmin kaynaklarından birinin de yabancı etkisi olduğu sık sık söylenmektedir (hâlbuki Batılı düşüncelerle tanışmadan evvel de Hüda kız çocuğu olarak gördüğu farklı muameleden rahatsızdır) ve bu kitabın kapsamı buna örnek olarak gösterilmektedir. Mısır'daki siyasi hareketler de, reddederek veya sahip çıkarak bu hatıralardan yararlanmaktadır.

Son söz olarak, bu gibi hatıralar bir başka zamana, bir başka hayat tarzının gerçek detaylarına bakarak "tarih romanı"nın hayaller dünyasından ya da genel tarih kitaplarının bireyi hiçe sayan genelliğinden kurtulup özele inerek gerçeğe bir parça daha yaklaşmak için mükemmeldir. Hüda Şaravi gibi bir karakterin, büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemde yetişen bu siyasal figürün aldığı rol ile hayatını anlama bakımından çok önemli katkılar sunan bu kitabı bize sağladığı için Badran'a teşekkür borçluyuz.

Değişen Türkiye'de Kadın

Türkiye'de Kadının Sosyo-Kültürel, Ekonomik ve Siyasal Durumu

Havva ÇAHA, E. Sare AYDIN, Ömer ÇAHA
KADEM Yayınları, 2014, 400 sayfa, ISBN:978-605-84952-0-3

*Değerlendiren: Rabia ÖTER CANDAN**
İstanbul Üniversitesi Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Öğrencisi

Eylül 2014 tarihinde yayın hayatına başlayan Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) Yayınları, *Değişen Türkiye'de Kadın* isimli ilk kitabıyla, Türkiye'de kadının sosyokültürel, ekonomik ve siyasal durumuna ilişkin etraflı bir araştırmanın analizlerini okuyucuların dikkatine sunuyor.

Kitabın yazarlarından; Türkiye'de kadın ve istihdam, kadın yoksulluğu alanında uzmanlaşan Doç. Dr. Havva Çaha; kimlik politikalarından hareketle kadın konusunda cinsiyet adaleti ve muhafazakârlık gibi kadın hareketi alanında uzmanlaşan Yrd. Doç. Dr. E. Sare Aydın; demokrasi, sivil toplum, siyasal partiler ve kadın hareketi alanlarında uzmanlığı bulunan Prof. Dr. Ömer Çaha, bu kitapta, Türkiye'de kadının hem sosyokültürel yaşamdaki konumunu, hem de çalışma hayatı ve siyasal hayattaki statüsünü istatistiki veriler ışığında inceleyerek ortaya koymaktadırlar.

Değişen Türkiye'de Kadın kitabı, muhtevasında Türkiye'de kadın konusunda şimdiye kadar yapılmış en kapsamlı ampirik araştırmalardan biri olan "Türkiye'de Ka-

* rabiaoter@gmail.com

dının Sosyo-Kültürel, Ekonomik ve Siyasal Durumu Araştırması"nın barındırmaktadır. 2014'te Türkiye'nin 26 ilinden toplam 5036 kadınla yüz yüze mülakatlarla gerçekleştirilen bu araştırmanın nihai hedefi, Türkiye'de kadınların sosyal, ekonomik ve siyasal alanlardaki profilini ortaya çıkarmak ve söz konusu alanlardaki tutum ve davranış kriterlerini tespit etmektir. Bu amaçla tamamlanan ve KADEM yayınları tarafından kitaplaştırılan *Değişen Türkiye'de Kadın* kitabı, saha olarak Türkiye genelinde kadınların sosyoekonomik durumları, aile yaşamı ve annelik, evlilik ve boşanmaya dair tutumları, kültürel ve dinsel etkinliklere katılımları, kişisel bakım ve boş zaman etkinlikleri, siyasal katılım ve kadın politikalarına ilişkin tutumları ve bununla birlikte kadın-erkek eşitliği ve şiddet üzerine tutumlarına dair birebir görüşülen kadınlardan yola çıkarak istatistiki veriler sunmakta ve söylem analizleri içermektedir. Her bir konuya ait alt başlıklar halinde kadına ilişkin istatistiki veriler bulunmakla birlikte, 10 ayrı bölümden oluşan kitapta sonuç bölümüyle birlikte ayrıca kaynakça, varyans analizleri ve araştırmada kullanılan anketin bulunduğu bir bölüme yer verilmiştir.

Kitabın birinci bölümünde araştırmanın kapsamı ve yöntemine ilişkin bilgiler verilmiştir. İstatistiksel Bölgeleme Sistemi esas alınarak, Türkiye'nin 12 istatistiksel bölgesinde sırasıyla İstanbul, Akdeniz, Batı Anadolu, Batı Karadeniz, Batı Marmara, Doğu Karadeniz, Doğu Marmara, Ege, Güneydoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu, Orta Anadolu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinde yapılan araştırmada, nüfusun bölgesel dağılımının yanı sıra, yaş, eğitim düzeyi ve kadınların çalışma durumuna ilişkin kotalar dikkate alınmış ve bu sayede, araştırmanın verileri belirli bir sınıf veya kitleye göre değil, her bir grup ve sınıftan kadınların katılımıyla oluşturulmuştur. Hanelerde, iş yerlerinde ve sokakta kadınlarla yapılan yüz yüze mülakata dayalı anketlerden elde edilen verilerle, kadınların sosyoekonomik, sosyokültürel ve siyasal durum analizleri yapılmıştır. İstatistiki veriler içeren bu araştırma, araştırma verilerinin ışığında dönemsel faktörlerin de göz önüne alınmasıyla yapılacak sosyolojik tespitleri önemli kılmaktadır. Ayrıca araştırma sonuçlarının teorilerle desteklenmesi ve sosyolojik değerlendirmelere daha fazla yer verilmesi araştırmanın düşündürdükleri arasındadır.

Kadın konusuyla ilgili istatistiksel veriler ve literatür analizine yer verilen ikinci bölüme gelindiğinde, Türkiye'deki kadınların eğitim durumları, siyasete katılımları, iş yaşamında yaşadıkları ayrımcılık ve mobbing, aile içi şiddet ve devletin aile ve nüfus politikaları alt başlıkları altında kadınların yaşadıkları sorunların ve siyasal hayatta temsilinin Türkiye tarihindeki dönemeçleri, dönüşüm ve değişimleri, cam tavan sendromundan hareketle ilgili verilerle desteklenerek net bir şekilde açıklanmıştır. Literatür analizi ve araştırma sonucuna dayalı istatistiklerle birlikte, kadın konusunda yapılan çalışmalarda mevcut eksiklikler göz önüne serilerek, araştırmanın literatüre yapacağı katkı belirtilmiştir.

Kitabın sunduğu katkılardan en önemlisi ise, araştırmanın, toplumda ayrıcalıksız ve alt sınıfa ait kadınlarla birlikte, muhafazakâr yahut gelenek, görenek ve dinî değerlere göre yaşamını şekillendiren kadınların toplumda yaşadığı baskı, şiddet, yetersiz temsil ve görünür olmama durumlarına eğilerek kadın konusunda yapılan ender araştırmalardan biri olmasıdır. Bu çerçevede, literatürde mevcut olan boşluğa dikkat çekilerek, bu eksikliği gidermek ve görünmez olanı görünür kılmak amaçlanmaktadır. Araştırmada, düşük gelirli kadınların yaşadıkları sorunlarla orta ve üst sınıfa ait kadınların yaşadıkları sorunlar arasındaki paralellikler ve farklılıklar dikkat çekmektedir. Farklı sınıf, kültür ve eğitim düzeyine sahip olan kadınların yaşadıkları sorunların ne derecede farklılaştığı ve nerelerde kesiştiği konusu, kitabın "Aile Yaşamı ve Annelik", "Evlilik ve Boşanmaya İlişkin Tutumlar" başlıklı bölümlerinde incelenmektedir. Bu bölümlerde görüşmelerde ve anketlerde sorulara verilen cevaplara bakıldığında, kadınların özellikle iş hayatında yaşadıkları sorunların hangi kitle için ne derece önem kazandığı görülmektedir. Örneğin, çalışan annelere sağlanan izin ve koşulların yeterli olup olmadığı sorusuna katılımcılardan % 42'si yeterli olmadığı yanıtını vermektedir. Yine evlilik ve boşanma konusuna gelindiğinde, kadınlar arasındaki sınıfsal farkların, evlenme şekli (görücü usulü, anlaşma vb.), dinî ya da resmî nikâh tercihi, gençlerin flört etmesine karşı tutum, boşanma gibi konularda belirleyici olduğu görülmektedir. Bu noktada, kitabın ve yapılan araştırmanın temel argümanlarının, kadınların toplumsal hayattaki tercihleri veya zorunluluklarının birçoğunun kadınların ekonomik durumlarına göre şekillendiği gerçeğini ortaya çıkardığı sonucuna varılabilir.

Kadınların çalışma durumu ve buna bağlı olarak ekonomik durumlarının kitabın temel dayanak noktası olması, beşinci bölümün "Çalışma Yaşamı ve Ekonomik Durum"a ayrılmasıyla somutlaştırılmıştır. Bu bölümde, araştırmaya katılan kadınların çalışma durumu temel alınarak, kadınların işteki pozisyonları ve gelir düzeyleri eğitim durumlarıyla karşılaştırılmış, buradan hareketle; eşlerin kadının çalışmasına nasıl baktığı, iş yerlerinde ayrımcılığa uğrayıp uğramadıkları gibi sorularla kadınların toplumda maruz kaldığı baskı ve sorunların, eğitim düzeyleri ve gelir durumlarıyla olan bağlantısı açıklanmıştır. Bu bölümdeki önemli verilerden biri de, kadınların çalışmayı isteyip istemediklerine dair verilen cevaplardır. Verilere göre, araştırmaya katılan kadınların % 38'i çalışmayı çeşitli nedenlerden dolayı istememektedir. Çalışmayı istemeyen kadınların eğitim durumlarına bakıldığında % 51'inin düşük düzeyde eğitime sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada, çalışmayı istemeyen kadınların genelde niteliksiz iş gücü olduğunu ve çalışma şartlarının eğitilmiş kadınlara oranla düşük standartta olması sebebiyle çalışmayı istemedikleri sonucu çıkarılabilir.

Kadınların çalışma yaşamına katılımının ve ekonomik durumunun veri tablolarıyla açıklığa kavuşturulmasının ardından, kadınların sosyokültürel durumlarına

dair verilere geçilmiştir. Kitabın altıncı bölümünü kapsayan “Kültürel ve Dinsel Etkinliklere Katılım” ve yedinci bölümü oluşturan “Kişisel Bakım ve Boş Zaman Etkinlikleri” kısımlarında, sosyokültürel durumun kadının toplumdaki yerini belirlemede nasıl bir etkisi olduğuna bakılmaktadır. Bu bölümlerde, kadınların kültür ve sanat faaliyetlerine katılımı, dinî ritüelleri yerine getirmeleri, spor, sigara ve alkol alışkanlıkları gibi konularda sorulan sorular ve alınan cevaplarla birlikte, kadınların ekonomik durumları ve eğitim durumlarının yaşlarıyla bağlantısı kurulmuştur. Araştırmanın çarpıcı sonuçlarından biri ise, kadınların başörtüsü takma eğilimidir. Araştırmaya katılan kadınların % 76’sı başörtüsü takmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek olan kadınlarda bu oran % 23’e düşmektedir. Araştırma verilerine göre söz konusu düşüşün en önemli nedenlerinden biri çalışma hayatı olarak tespit edilmiştir. Ancak bu tespitin dönemsel sosyopolitik etkilerin ışığında değerlendirilmesi bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kitabın “Bireysellik, Kadın-Erkek Eşitliği ve Şiddet” başlıklı sekizinci bölümüne bakıldığında, kadınların birey olarak hayatlarında ne kadar inisiyatif alabildikleri, özgürlüklerini hangi koşul ve boyutlarda yaşadıkları gibi konular ele alınmıştır. Araştırmaya katılan kadınların kadına karşı şiddet, kadın-erkek eşitliği, feminizmle ilgili tutumları ve mutluluk üzerine düşüncelerine dair veriler, kitabın bir diğer dikkat çekici tarafıdır. Bu konularda yapılan analizler, katılımcıların eğitim durumu ve sosyoekonomik statüleriyle bağdaştırılmıştır. Bunun sonucunda, eğitim düzeyinin artması, çalışma imkânı ve yüksek gelir düzeyine sahip olmak gibi etkenlerin, kadınların öz güven duygusunun gelişmesini sağladığı ve sonuç itibarıyla kadınları daha bireyci davranış biçimlerine yönelttiği görülmektedir.

Kitabın dokuzuncu ve onuncu bölümlerine gelindiğinde, karar mekanizmalarında ve siyasal hayatta temsil ve kadının siyasetteki etkinliğine dair veri analizleri yapıldığı görülmektedir. “Siyasal Katılma İlişkin Tutumlar” başlıklı dokuzuncu bölümde, kadınların herhangi bir siyasi parti, dernek ve meslek örgütleri üyeliğine dair soruyla başlayarak, % 91’lik “hayır” cevabıyla kadınların siyasette etkinlik konusunda ne kadar uzak ve görünmez olduğunun ilk sinyalleri verilmiştir. Araştırmanın önemli bir diğer kısmı, kadınların gerek meclisteki temsili, gerek kadın kotalarının azlığı ve gerekse kadının siyasal hayattaki temsilindeki mevcut yetersizliklere ayrılarak, siyasetteki kadın temsili sorunu vurgulanmıştır. Dolayısıyla, araştırmanın ve bu araştırma doğrultusunda ortaya konulan *Değişen Türkiye’de Kadın* kitabının ortaya koyduğu bu veriler, yeni düzenlemeleri destekleyici bir veri tabanı oluşturmak açısından oldukça faydalı bir kaynak olarak görülebilir.

Dokuzuncu bölümde yer alan kadınların kendilerini hangi siyasi ideoloji içinde tanımladıkları, hangi partinin destekleyicisi oldukları, hangi kimliğe ait oldukları sorularına verilen cevapların ardından, kadınların siyasal kimlikleri siyasal par-

tiler üzerinden analiz edilmiştir. “Kadın Politikalarına İlişkin Tutumlar” başlıklı onuncu bölüme gelindiğinde, bu bölümde, AK Parti hükümetinin uyguladığı kadın politikalarının kadınlardaki yansımalarına ilişkin verilere ve analizlere yer verilmektedir. Kadın istihdamı, kadın hakları, başörtüsü yasağı, kadına karşı şiddet, kürtaj gibi güncel politikalar üzerinden sorulan sorulara verilen cevaplarla birlikte, kadınların güncel siyasetteki düşünceleri ve bunlara yönelik tutum ve davranışları ele alınmıştır. Yapılan araştırmanın sonucu olarak elde edilen verilere bakıldığında, kadınların eğitim düzeyleri ve sosyoekonomik durumlarının devlet politikalarına karşı tutumlarını etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, kadınların büyük ölçüde eşleriyle benzer siyasal tercihte buldukları (% 72) tespiti, Türkiye’de siyasetin bir kimlik, bir duruş, bir çatışma alanı ve bir zihniyet meselesi olduğu ve siyasette yaşanan kutuplaşmaların sosyolojik düzeyde de etkileri bulunduğu teziyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. (s.268)

Kitabın genel içeriğine bakıldığında, analizlerdeki temel ölçüt olarak, kadınların ekonomik durumlarının toplumsal hayattaki statülerine doğrudan etki ettiği görülmektedir. Bu noktada kitap, çalışan ve çalışmayan kadınlar ayrımıyla birlikte, Türkiye’de kadın sorununa eğilmiştir. Ancak belirtilmesi gereken önemli bir nokta ise, çalışan kadınların kısmen de olsa toplumsal baskıdan sıyrıldıkları ve kendi özgür alanlarını oluşturdukları sonucudur. Kitabın vurguladığı taraflardan biri de, çalışmayan ve düşük gelir grubundaki kadınların tutum ve davranışlarıdır. Türkiye’deki kadın sorununa ilişkin temel ayrımın sınıfsal olduğuna dair söylemin altında vurgulanan taraf ise, yine sosyokültürel hayatta, ekonomide ve siyasette görünmeyen, düşük gelirli alt sınıfa ait kadınlardır. Kitap, bu grubun, yüksek gelirli, üst sınıf ve eğitimli kadınların sorununa dair tutum ve davranışlarını ortaya koyarak, Türkiye’deki kadın sorununun çözümüne dair yapılacak uygulamaların sınıfsal boyutunun da göz önüne alınması gerektiğinin önemli göstergelerinden biridir. Bu anlamda *Değişen Türkiye’de Kadın* kitabının, sonuçları itibarıyla kadın literatürüne önemli veri ve analizler sunan temel kaynaklardan biri olarak, bu alanda yapılmış çalışmalara bir örnek teşkil edeceği görülmektedir.

Dişil Dindarlık

İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü

Zehra YILMAZ

İletişim Yayınları, 2015, 284 sayfa, ISBN-13: 978-975-05-1735-8

*Değerlendiren: Zülal KIR ASANATUCİ**

*Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Din Sosyolojisi Bilim Dalı/ Doktora Öğrencisi.*

Zehra Yılmaz, Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun olmuş; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde "28 Şubat Sonrası İslamcı Kadınlar" adlı teziyle yüksek lisansını, yine aynı üniversitede "Küreselleşen İslam ve Türkiye'de İslamcı Kadınlar" adlı teziyle de doktorasını tamamlamıştır. Şu an Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

Dişil Dindarlık: İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü adlı kitap, yazarın doktora tezinin kitaba dönüştürülmüş halidir. Bu kitapta yazar, İslamiyet'in temel ilkeleri ve farklı şekillerde yorumlanması ile ilgili tartışmaların eş zamanlı gerçekleşmesinin ne tür bir küresel-yerel paradoks içerdiğini ve İslamcı kadın hareketinin bu paradoks içinde ne şekilde konumlandığını ortaya koymayı hedeflemiştir. Yazarın Müslümanlık yerine "İslamcılık" kavramını kullanmasının nedeni ise, ona göre İslamcılığın bir inanç sistemi olmasının ötesinde siyasi bir anlam ifade etmesidir. Diğer bir ifadeyle, yazarın ele aldığı konu bağlamında İslamcılık, İslamiyet'in bir din olarak öğretilerine değil, siyasi konjonktürde nasıl bir anlam ifade ettiğine odaklanıyor. Ancak daha işin en başında yani tanımlama ve kavramlarda sıkıntılar olduğu dikkatimizi çekmektedir. Zira yapılan araştırmalar, dışarıdan İslamcı

* zulal.asanatuci@kadem.org.tr

olarak nitelendirilen kadınların kendilerini bu şekilde tanımlamaktan kaçındıklarını, bunun yerine Müslüman ya da muhafazakâr kavramlarını tercih ettiklerini göstermektedir. 1980'li yıllarda İslami hareket kapsamında görünürlük kazanmaya başlayan ve kendilerini İslamcı olarak nitelendiren kadınlar, özellikle 2000'li yıllardan sonra bu söylemden kaçınmaya başlamışlardır. Bu durum, söz konusu kadınların modernite ile İslami geleneğin bir arada bulunabileceğine yönelik kabullerine işaret etmektedir

İslamcılığın, daha geniş bir ifadeyle dindarlığın yeniden oluşturulmasında, İslamcı kadın hareketinin önemli bir rolü olduğunu belirten yazar, İslamcı hareketin neoliberal küreselleşmeye eklenmesi aşamasında ortaya çıkan problemlerin en görünür aktörlerinin kadınlar olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda İslamcı harekete mensup kadınların, İslam'ın geleneksel biçimlerinden ayrılması sürecinde önemli bir rol oynadıklarını söyleyen yazar, meseleye toplumsal cinsiyet bağlamında yaklaşarak kadınların sosyal yaşam içerisinde ikincil konumda bulunmalarını ve mevcut olan modernleşme modelini eleştirdiklerini ifade ederek kadınların bu anlamda etkin bireyler olarak toplumda görünür olmalarına değinmektedir.

Kitap dört bölümden oluşmaktadır. "İslamcı Hareket İçin Teorik Bir Kaynak: Post-Kolonyalizm" başlıklı birinci bölümde yazar, "küresel İslam" kavramı ile postkolonyal teorinin eş zamanlı olarak ortaya çıktığını belirtmekte ve postkolonyal teori içerisindeki "madunluk" ve "melezlik" kavramlarının, İslamcı kadınların güçlenme süreç ve stratejilerini anlayabilmek açısından başvurulacak temel kavramlar olduğunu ifade etmektedir. Postkolonyal teori, 1990 sonrası yaşanan küreselleşme sürecinde, küreselleşmenin ortaya çıkış nedenleri ile etkilerini tartışan bir teoridir ve esasen Batı merkezci modernizm anlayışını eleştiren bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır. İslamcı hareket ise 1990'lı yıllarda kendisini Batı modernizmi tarafından "dışlanmış" bir yaşam biçimi şeklinde tanımlamaktadır. Bu iki hareketin benzerlikleri de işte bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Batı kökenli kolonyal faaliyetler, gelişmemiş ülkelerin ancak Batı'nın modernleşme sürecini takip etmek suretiyle geleneksellikten kurtulup modernleşebileceklerini savunan ve kendi yaşam biçimini bu geleneksel toplumlara çeşitli yöntemlerle empoze etmeye çalışan bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır.

Postkolonyal teori çerçevesinde ortaya çıkmış olan iki akımdan söz etmek mümkündür: Bunlardan biri olan "Madun Çalışmaları" grubu ilk olarak Antonio Gramsci tarafından kullanılan "madun" kavramını, teorilerinin temelini yerleştirmiş ve bu kavramı birçok farklılığı bünyesinde barındıran, çoğulcu toplumlara ifade etmek için kullanmışlardır. Kelime anlamı itibarı ile madun, toplum içerisinde temsil yeteneği olmayan, en alt kesime işaret etmektedir. Madun kavramından bahsederken akla gelen en önemli isimlerden birisi Gayatri C. Spivak'tır.

Yılmaz'ın da ifade ettiği gibi Spivak, toplumlarda madun konumunda bulunan kişilerin yalnızca sermaye mantığı göz önünde bulundurularak tanımlanmaması gerektiğini savunarak Marksizm'i eleştirmiştir. O, madunluk kavramı üzerine yapılan tanımlamaları, ataerkil sistem içerisinde ikincil konumda bulunan kadınları da içerisine alacak şekilde genişletmiştir. Bu durumda kadınlar toplum içerisinde erkeklerle eşit haklara sahip olmamaları ve faaliyetlerinin ataerkil zihniyet tarafından kısıtlanması bakımından madun konumunda bulunmaktadır.

Yazar, çalışması bağlamında "madun" kavramını, gerek İslami hareketi tanımlarken, gerekse de bu hareketin dönüşümünü incelerken başvurulması gereken bir kavram olarak tanımlamaktadır; İslamcılığın "madunluk" ve "mağdurluk" söylemi üzerinden inşa edildiğini ifade etmekte ve daha sonra "melezlik" söylemi üzerinden küresel neoliberalleşme ve modernleşme sürecine katıldığını belirtmektedir. Madun Çalışmaları'nın feminizm ile bağlantısı da, toplumlarda kadının ikincil pozisyonda olması sebebiyle iki kez ötekileştirilmeye maruz bırakılması noktasında karşımıza çıkmaktadır.

Postkolonyal teori çerçevesinde ortaya çıkan akımlardan ikincisi ise, teorilerini "melezlik" kavramına vurgu yaparak oluşturan gruptur. "Melezlik" kavram olarak "madunluk"tan oldukça farklıdır ve kendisini tarihsel süreç içerisinde hiçbir dönemde tamamen saf bir kimliğin bulunmadığı fikri üzerine inşa etmiştir. Bu bağlam içerisinde ifade etmek gerekirse İslamcılık, modernleşme ve küreselleşme süreçleriyle birlikte Batı kültürüyle karşılaşmış ve bu dönemden sonra geri döndürülemez bir dönüşüm sürecinin içerisine girerek kendisini "melez" bir kimlik üzerinden yeniden inşa etme sürecine girmiştir. Yazarın ifadesiyle melezlik ve kültürlerarası akışkanlık kavramları "mazlum ya da mağdurun, kendisini bastırana, aşağılayanlara karşı duyduğu hıncı bir yanılla ehlileştiren bir yanılla da mazlumlara/mağdurlara da iktidarda pay sahibi olmaya imkân tanıyan bir süreci tanımlamaktadır" (s.53). Batı'yla karşılaşması sonucu "modern" değerleri benimseyen, fakat içerisinde geleneksel öğeleri de barındırmak suretiyle melez bir kimliğe bürünen İslamcılık kapsamında kadın-erkek ilişkileri, kadın hakları ve kadın bedeninin denetimi gibi konular, yeni İslam'ın ortaya çıkış sürecinde merkezi öneme sahip konular olmuştur.

"İslamcılığın Yeni Aşaması: Küresel İslam ve İslamcı Kadınlar" başlıklı ikinci bölümde ise yazar, neoliberal küreselleşme süreciyle birlikte İslamcılıkta yaşanan dönüşümleri ele almakta, bu dönüşümleri ele alırken de İslamcı kadın öznelere yola çıkarak hareket etmektedir. Nilüfer Göle gibi bazı sosyal bilimcilere göre İslam, esasen modernleşmenin karşısında değil, alternatif bir modernite oluşturma sürecinde karşımıza çıkan kurucu bir unsurdur. Yazarın konu bağlamında açıklamaya çalıştığı durum ise İslam tarafından oluşturulan bu alternatif modernite

modelinin, sistem içerisinde kendine yer edinmeye çalıştığıdır. Fakat her ne kadar alternatif bir oluşum içerisinde olduklarını düşünseler de İslamcılar, modernleşmeye eklemlemeye çalışmaları nedeniyle bu hareketten bağımsız düşünülemediktedirler. Bu noktada İslamcılığın küreselleşmeye eklemleme biçimleri ile küresel kapitalizmin İslamcılığın dönüşümünde oynadığı role odaklanan yazar, İslamcıların, İslam'ın tüm insanlığa gönderilmiş evrensel bir din olması özelliği ile küreselleşme arasında bir benzerlik olduğu görüşünü benimzediklerini, dolayısıyla İslamiyet'le küreselleşmeyi, bir bakıma uzlaştırmaya çalıştıklarını ifade etmektedir.

Bu bölümün sonunda ise yazar, 1990'lardan sonra İslami söylem içerisindeki atarşik unsurlara yönelik eleştirileriyle ortaya çıkan İslamcı kadın hareketlerinin, aynı zamanda "madun" söyleminden "melez" söylemine doğru yol aldığını ifade etmektedir. Madun kavramı İslamcı kadınlar tarafından melezliğe geçiş sürecinde "mağdur olmak" şeklinde kullanılmış ve toplum içerisinde etkin olan gruba eklemleme süreci çerçevesinde şekillenmiştir. İslamcı kadınlar dinin öğretilerinden vazgeçmeden Kuran'ı kadın bakış açısıyla yeniden yorumlayarak kadın hakları tartışmalarına yeni boyutlar kazandırmakta ve bu durum İslamcı kadınların toplum içerisinde kendilerine yeni yollar açma çabalarının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu durum İslamcılığı ve daha geniş bir mahiyette dindarlığı, kadınları da baş aktörler olarak içerisine alacak şekilde yeniden inşa etmekte ve toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından yeni bir tartışma alanı ortaya çıkarmaktadır.

"İslamcı Kadınların Kendilerini Yeniden Tanımlama Deneyimleri" başlıklı üçüncü bölümde yazar, çalışması dâhilinde derinlemesine görüşmeler yaptığı kişilerin İslam dininin kadına yaklaşımı, İslam'ın çeşitli şekillerde yorumlanmasına kadınların ne şekilde katkıda buldukları ve günümüzde cereyan eden İslami tartışmalar ile hâkim düzen arasındaki ilişki biçimleri gibi konulardaki görüşlerini aktarmıştır. Yazar bu bölümde ayrıca, yeni ve farklı tarzda bir dindarlığın oluşması sürecinde kadınların aldığı konumun iki farklı sonucu olduğuna değinmiştir. Buna göre Kuran'ın kadın perspektifinden okunmaya başlanmasıyla birlikte kadınlar, geleneksel cinsiyet rollerini neoliberalleşme kapsamında eleştirmeye başlamışlar ve onların bu tutumları gerek dindar gerekse dine uzak yaşayan liberal kesim tarafından desteklenmiştir. Bununla birlikte kadınlar, erkeğe bağımlı bir görüntü sergileyen Müslüman kadın imgesinin yanı sıra Batı perspektifinden görülen "ezilen" Müslüman kadın profilini de eleştirmişlerdir. Bu sonuçlardan ikincisi ise, İslamcılığın Batı ile karşılaştığında farklılığını ortaya koyması gerektiği noktasında karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Müslüman kadının bedeni İslami kurallar çerçevesinde mahrem kalması gereken bir unsur olarak ortaya çıkmış, bu durum

da, İslam'ın esasen koruduğu unsurun kadın olduğu sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla dine ilişkin tartışmaların kadın üzerinden şekillenmesi ile dindarlık dişileşmiştir. Diğer bir deyişle, İslamcı harekete mensup kadınların İslam ve kadın ilişkisini modernizmden, feminizmden ve esasen dinden beslenen eklektik bir bakış açısıyla ele almaları, dini kadın bedeni üzerinden kamusal alana taşımış ve ortaya çıkan yeni dindarlık bu kez kadın eliyle inşa edilmeye başlanmıştır. "Dişil dindarlık" kavramı da, yazar tarafından bunların bir sonucu olarak oluşturulmuştur.

Yazar bu bölümde ayrıca, İslamcı hareket içerisinde yer alan İslamcı feminizm tartışmalarına değinmiş, bu bağlamda tesettür örneğini vermiştir. Modernleşme süreciyle birlikte modern değerleri benimseyen İslamcı kadınlar, küreselleşmenin de etkisiyle farklı toplumlarda yaşayan kadınlarla dil, din ve etnisite gibi farklılıkları gözetmeden etkileşim içerisine girmişler; bu da İslamcı kadınların feminizm akımından etkilenmeleri durumunu beraberinde getirmiştir. Örneğin 1980'li yıllarda tesettür konusu ayet ve hadislerle savunulmaya çalışılırken, 1990'lı yılların ortalarından itibaren, Fatma Barbarosoğlu'nun deyişimiyle, kadın hakları söylemi üzerinden ifade edilmeye başlanmıştır.

"İslamcı Kadınların Kamusal Görünürlüğü" başlıklı dördüncü ve son bölümde yazar, İslamcı olarak tanımladığı kadınların 1990'lı yıllarla birlikte hayat tarzlarında meydana gelen farklılaşmaların, İslam algısında ve İslami hayat tarzında ortaya çıkardığı farklılaşmaları da içerecek şekilde melez bir biçimde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Buna göre muhafazakâr hayat tarzlarını yansıtan tesettürlü kıyafetleriyle İslamcı kadınlar, modernleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan farklı yaşam tarzlarını benimsemişler ve tesettürü bir kimlik gibi üzerlerinde taşıyarak kamusal alanda, tesettürün, farklı hayat tarzlarına mensup bireylerin yaptıklarını yapmaya engel olmadığı izlenimini vermeye çalışarak toplumsal hayatın her alanında görünürlük kazanmaya başlamışlardır.

Yılmaz'ın bu kitabı, bir doktora tezi olarak kaleme alınmış olması nedeniyle, teori ve alan araştırması bakımından birbirini destekler nitelikte yazılmıştır. Hemen hemen her bölümde yazar, yaptığı alan araştırması kapsamında elde ettiği sonuçları okuyucuya aktarırken kişisel düşüncelerini ortaya koymaktan kaçınmış, okuyucuyu kendi yorumunu yapması konusunda özgür bırakmıştır. Ancak son bölümde İslamcı kadınların kamusal alanda görünürliğünün artması konusunda onlara pasif bireylermiş gibi yaklaşması, yazarın bu tarafsız çizgiden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Daha açık ifade etmek gerekirse yazar, örneğin "kadınların bugün mecliste başörtüleriyle görünmeleri kadın olmalarından çok dindarlıklarını işaretlemektedir" (s.205-206) cümlesiyle tesettürlü kadınların başardıkları işlerden ziyade, başörtülerinin dinî bir simge gibi görünerek dindarlıklarını pekiştirdi-

ğini, toplum genelinde de böyle bir algı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca tesettürlü kadın öznelerin, ne şekilde davranmaları gerektiği konusunda eril dünyanın buyruklarını sorgulamadan uyguladığını belirterek, bu durumun İslamcı kadınların hak taleplerini siyasi bir söylem olmaktan ziyade ahlaki bir boyuta çektiğini ifade etmiştir. Esasen toplum genelinde, özellikle siyasal alan içerisinde erkek egemen bir dil hâkimse ve kurallar eril söylem üzerinden belirleniyor ve kadınların bu kablplara uygun davranmaları bekleniyorsa, bu durumun yalnızca tesettürlü kadınlar için değil, farklı kesimlerden olan kadınlar için de geçerli olduğunu ifade etmek mümkündür.

Yazar, İslamcı kesime mensup kadınların, kadın meselesini Batı kökenli modernleşme karşısında savunulması gereken ahlaki bir değer gibi gördüklerini ve aile kurumuna da bu kapsamda büyük bir değer atfettiklerini ifade etmektedir. Dolayısıyla da bu durumun kadınları güçlendirse de özgürleştirmediğini vurgulamakta ve bunun yalnızca İslam'ın yeniden üretilmesine katkı sağladığını belirtmektedir. Yazar bu bakış açısı ile kadın hareketi içerisinde yalnızca tek tip bir kadın profilini ideal olarak sunmakta ve İslami değerleri öncelikli konumda bulundurarak ortaya çıkmış bir kadın hareketinin, kadınların elde ettikleri kazanımlar çerçevesinde çok da etkili olmadığını savunmaktadır.

KADEM
WOMEN and DEMOCRACY ASSOCIATION

JUNE 2015 ◆ ISSUE 01

KADEM

Journal of Women's Studies

ISSN:2149-4878.

Participation of Women in Politics in Turkey within the Perspective of Gender Equality and Justice

Yrd. Doç. Dr. E. Sare AYDIN YILMAZ

The Image of Muslim Women as Political Instrument for Europe

Prof. Dr. Ayşen GÜRCAN, Murat YİĞİT

Basic Psychological Needs Satisfied by Family

Doç. Dr. Mustafa KOÇ

Problems of Women in the Workforce and their Attitudes towards Glass Roof Syndrome: An Examination Research of Female Teachers

Doç. Dr. Ayşe GÜNSEL, Selda KÖROĞLU, Latife DEMİRCİ

Dichotomy Between Justice-Equality and Woman as a Social Character/Gender in Early Period of Islamic Society

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BİREKUL

The Perspective Passing from Equality to Justice in Gender Framework -A Study Guided by Religious References-

Doç. Dr. Huriye MARTI

The Analysis of the Attitudes towards Women in Islamic Financial Institutions in the Framework of Glass Ceiling Syndrome

Nurgül BAŞARAN, Doç. Dr. Elif NUROĞLU

kadem.org.tr